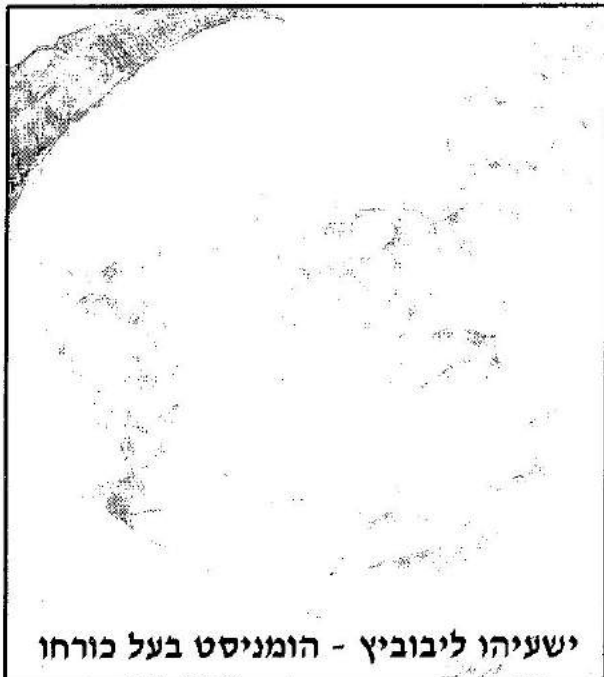

תוכן החוברת

ישעיהו ליבוביץ - הומניסט בעל כורחו

2 העורך - שנה ליהדות חופשית'

זהות יהודית:

- 3 א. ב. יהושע - זהות ישראלית בעידן השלום
- 7 שולמית אלון - חזון שולמית
- 8 ' מילין - הועידה הבינלאומית ה-5 של הפדרציה ליהדות הומניסטית במוסקבה
- 9 הומניזם מסביב לעולם
- 11 ספרים

מלחמת תרבות:

- 12 אברהם גל - המקל והגזר כיצד ראוי להתמודד עם הסחטנות הש"סית
- 14 אורי הופרס - הכפיה הדתית תביא לחורבן שלטון החוק
- 16 יומן חילוני
- 17 בן ציון הוכשטדט - עוצמה או אלימות על כוחו של המימסד הדתי בישראל
- 21 אורי בן צבי - מקורות ה"סטטוס קוו" ב"ג אבי ה"סטטוס קוו" בעניני דת בישראל
- 25 אבשלום אליצור - קיפוחם של יהודי אתיופיה
- 27 גרשון וילר - לגיטימיות חילונית
- 28 עמיר שחם - למה חותר המרכז לפלורליזם?
- ראיון
- 29 חילונית ישראלית - תמונת מצב

הגות:

- 36 שניאור עינים - מקורותיה של המחשבה החילונית היהודית במאה ה-20
- 41 ת"ם כהן - אלוהים כפיקציה משפטית

מעמד האישה:

- 43 צופייה מלר - נשים כמנהיגות
- 44 חו' שירה - ה"מתה-החיה" על מצבה הבלתי אפשרי של האישה מסורבת הגט

קהילה:

- 45 'עקב מלכין - בעד ונגד קהילות חילוניות
- 47 דניאל כרדמן - כיצד בניתי בית כנסת חילוני חדש?
- 48 מרים ג'רים - מהו "רב חילוני"?

הומניזם:

- 30 ישעיהו ליבוביץ - אינני הומניסט
- 33 אורי רב - ישעיהו ליבוביץ, הומניסט בעל כורחו

העורך: 'עקב מלכין עורך ומביא לדפוס: אורי בן צבי דיוקנאות: ימי סמילן, פיליס כוזר-מלכין

מערכת: נחום אפלטון, עמירה הגני, אברהם וולבנון, צופיה מלר

המערכת: רחי החיבוים 14, ירושלים טל. 02-634526

כתב עת זה נערך והופק בתרומת מתנדביו

בעבודתה החינוכית נתמכת תחיליה ע"י הקרן החדשה לישראל, הגוינט, קרן יד הנדיב ומשרד הקליטה

מלאה שנה ל"יהדות חופשית"

על קיומו הפיסי והרוחני של העם היהודי. תהליך השלום שהגיע לאחד משיאיו עם חתימת חוזה השלום עם ממלכת ירדן ופתיחה של שער חדש לישראל בקשריה עם העולם הערבי וארצות אסיה - הוא אחד משיאיו של המפעל הציוני. זהו השג שהציונות קיוותה לו מימי "אלטנלנד" של הסופר הציוני החילוני תיאודור הרצל - יוצר האוטופיה הספרותית היחידה שהוגשמה כמעט בדיוק.

העדפה מתקנת - והמאבק לשוויון המיניים בישראל

כתנועה הומניסטית חייבת "תחילה" להתגייס למאבק למען שוויון המיניים בישראל באותה מידה ועל אותה רמת אינטנסיביות שבה היא נאבקת לשוויון החילוניים והדתיים מבחינת חובותיהם, זכויותיהם וחלקם במשאבי הלאום.

הנוק התדמיתי הנגרם על ידי הנהגת ההעדפה המתקנת המפלה נשים לטובה בבחירת חברי הנהלות לגופים ציבוריים, גורם כמובן למחלוקת ביחס לתועלת או לנוק שהחלטת בג"צ המחייבת דירקטוריונים לכלול נשים, גם אם יש לפטר גברים, שנבחרו למשרותיהן המשוריינות. אך נראה שעצם נוכחותן של נשים בהנהלות חברות כלכליות, ארגונים ומפלגות פוליטיות, מוסדות בטחוניים וצבאיים, מועצות דתיות וכד' - יגרום לשינוי עמוק תודעה של הציבור ביחס לתפקיד הנשים בחברה. יש לגרום לשינויים דרסטיים בחינוך, בהתנהגות ובאכיפת חוקים ועקרונות אלה בכל כיתת לימוד (ולא רק בבתי הספר החילוניים), בכל מסגרת תיקשורתית (כולל מהדורת מבט של ערוץ 1) ובכל ארגון הנתמך בדרך כזו או אחרת על ידי הציבור.

החל משנת פעולתו השנייה יקבע "יהדות חופשית" מדור מיוחד למאבק למען השוויון בין המינים, בעריכת ד"ר צופיה מלר, מרצה במכללת סמינר הקיבוצים בתל אביב, וקוראינו מוזמנים להציע הצעותיהם, כתביהם ומכתביהם למדור זה כמו למדורים אחרים.

עם הופעת גליון זה מסתיימת שנה ראשונה להופעת הרבעון היחיד בעברית המוקדש כיום לחיפוש ולמאבק על דמותה, זכויותיה ותכני החינוך של היהדות החופשית - היא היהדות החילונית וההומניסטית המיוצגת בישראל על ידי תנועת "תחילה". מאז פרסום דו"ח ועדת שנהר התעוררו רבים למאמץ החיפוש והגיבוש של תבניות ומסלולים לחינוך יהודי חילוני והומניסטי, לחינוך המאמין כי ניתן להקנות ערכים ולא רק ידיעות, לחינוך המבקש לגרום להתוודעות הנער הישראלי לתרבות הרוב הדומם בעם היהודי - תרבות חילונית המגשימה את יהודיותה ויהדותה ללא חובות אמונה באלוהים ובשמירת המצוות שציווה כביכול. חינוך כזה חוזר אמונה בהומניות של האדם. ובחובה המוטלת על ידי מחנכים ומנהיגים פוליטיים להאבק יומיום להגשמתם של ערכים אלה. זהו מאבק לחופש מכל כפייה דתית וחוקיה הרבים התקפים עדין במדינתנו, מאבק שוויון האשה וזכויות האדם, מאבק נגד המונופול השרירותי שמדינת ישראל נתנה לנציגי המיעוט האורתודוקסי בקביעת מי הוא יהודי - קביעה העשויה להשפיע השפעה מכרעת על אושרם ודרך חייהם של כ-40 אחוז מהעולים לישראל בארבע השנים האחרונות.

ישעיהו ליבוביץ - סלע ומחלוקת

לא רק בגלל מלחמת החורמה שנהל נגד הפרזיטים והמשתמטים הדתיים מגיוס, ונגד הלאומנות נטולת הערכים ההומניים המבקשת להנציח כיבוש ושעבוד של עם אחר. אפילו התנגדותו לעצם המושג "יהדות חילונית" והומניסטית", אשר הביע בהרצאתו בפני הועדה העולמית של יהדות זו בירושלים ב-1992, לא הפרה את יחסי הקרבה שלא הקהתה את הויכוח הנוקב עם גישתו של לייבוביץ לדרכי הגשמתה של היהודיות בחייו.

השלום והציונות - הגדול במפעליה והצלחותיה של היהדות החילונית

בטקסי חתימת השלום אמר הנשיא עזר ויצמן כי תהליך השלום הנוכחי מאיר מחדש את מדעת ישראל כמדנה ייחודית - מדינה בעלת תפקיד ויעוד: להביא את העם היהודי לארצו, להחיות את תרבותו העברית העתיקה-חדשה, לגרום לו לחיות בשלום עם ובקרבת שכניו.

במשך המאה העשרים הופיעו תנועות יהודיות רבות שבקשו להתמודד עם תהליך ההעלמות של העם היהודי - למן התנועות המשיחיות הממשיכות לפרסם את בואו של המשיח גם אחרי מותו, ועד התנועות שהשלימו עם ביטול ייחודו ותרבותו של העם היהודי בטענה כי הלאומיות עברה ובטלה מן העולם. רק התנועה הציונית החילונית, אליה הצטרפו אחר כך גם מיעוטים דתיים קטנים, הצליחה להקים מפעל אשר שינה את מהלך ההיסטוריה של העם היהודי בימינו, עוד לפני שהתברר כי השואה וההתבוללות המואצת בימינו איימו

מעטים אנשי הרוח הממקדים בחייהם וביצירתם מחלוקות אידיאולוגיות ורוחניות רבות כל כך כישעיהו ליבוביץ. בדרכו הייחודית התנגש ליבוביץ כמעט בכל זרם ומחנה אידיאולוגי בישראל - למן הדתיים האורתודוקסים, המשיחיים, המיסטיים והפטישיסטים ועד החילוניים ההומניסטיים, המדענים והפילוסופים. יצירתו והגותו שאחדו מדע ודת, הראו לכל כיצד ייתכן גם בימינו להיות איש משכיל ומומחה במדע ובדיסציפלינות הומניסטיות - יהודיות וכלל אנשיות - כאחד, איש אוניברסיטה הלוחם מלחמות ציבוריות ופוליטיות בעקביות ובנחרצות וקיצוניות, ללא מורא ומשוא פנים. פעמים רבות היה ליבוביץ במאבקיו ובהגותו מיעוט של איש אחד, השפעתו וההד שניתן לרעיונותיו בתיקשורת וביצבוריות הישראלית הם אחד הסימנים המעודדים להתפתחותה של דמוקרטיה אמיתית, לכיבוש הסובלנות וההאזנה של חוגים רבים בתוכנו המכבדים לא רק את דעת המיעוט הכוחני אלא גם את דעת היחיד, החסר כביכול כל עוצמה פוליטית או אחרת, אך העשוי להיות צודק מכולם. היה זה עוד צעד במסורת היהודית של הוכחה הפתוח חסר הגבולות והמגבלות אשר ר' יהודה הטיף לו וליבוביץ הגשימו כל חייו.

עם כל ההתנגדות העקרונית לקיצוניות האורתודוקסית שבה הטיף לשמירת מצוות ההלכה וקבלת עול מלכות שמים ללא ערעור או נימוק - הרגישו רבים בקרב המחנה החילוני וההומניסטי קרבה רוחנית לליבוביץ,

העורך

זהות ישראלית בעידן השלום

א. ב. יהושע

משום שהיה לה אויב חיצוני שחישק אותה באופן סולידרי. כאשר כל יום שני וחמישי מתרחשת פעולת טרור מזוייכה, אנשים מרגישים שליבם יוצא אל הקורבן, שהאיום הוא בעצם איום על כולנו. חילוקי הדעות בין דתי לחילוני, בין איש שדרות לאיש צפון תל אביב, מטשטשים, או לפחות מתמתנים לתקופה מסויימת, סביב הסולידאריות הבטחונית. העניין הבטחוני תש כוחו. אין בו מספיק אנרגיה כדי לתת לנו את התחושות שכל כך הכרנו, עליהן בנינו את זהותינו. כמובן יש לשמוח על כך, אבל צריך לדעת שזה יצור חלל חדש, חלל של ריקנות בתוך הזהות הישראלית, שיתמלא מיד בדברים אחרים,

שאין ממנו דרך חזרה. אפילו אם חס וחלילה נגלה פתאום שאין אצלם מספיק רקמות חיות שיוכלו להשתלט על הגוף האוטונומי שהם מקבלים לעצמם, אפילו אז, ברור לי שלא נוכל לחזור למה שהיה קודם. מכאן ואילך מדובר על דרך אחרת לגמרי. מכאן מובילה הדרך רק קדימה.

תש כוחו של הנושא הבטחוני

השאלה היא איפוא מה הלאה? מה תהיה הזהות הישראלית החילונית לאחר התבססות השלום?

עד כה אופיינה הזהות הישראלית סביב

מה תהיה דמותה של הזהות הישראלית לאחר התבססותו של השלום? מה הם הסיכונים ומה הם הסיכויים ליצירת זהות חדשה בעלת ערך? אני מבקש להביט 5-6 שנים קדימה ולנסות לתאר מצב שבו במדינת ישראל ישורר שלום. אינני מתכוון לשלום ניצחי של אחרית הימים, שלום שאין בו כלל תקריות או פעולת טרור, כי אם לעת בה ניתן יהיה לומר שמה שנקרא יהסכסוך הישראלי ערבי - שמלווה אותנו כבר מאה שנים ויותר - יסתיים.

החברה הישראלית על שולחן הניתוחים

יש היום אנשים לא מעטים שמדברים בפסימיות על תהליך השלום. כדי להבין את מה שקורה היום ראוי להשתמש במושגים מעולם הרפואה. אנחנו נמצאים בעיצומו של ניתוח גדול ומסוכן. הגענו לשולחן הניתוחים ממש ברגע האחרון, ועכשיו עלינו לבצע ניתוח של הפרדה בין שני עמים, להוציא את הסרטן הפלסטיני מתוכנו ואת הסרטן הישראלי מתוכם. עלינו להפריד בין שתי גופות שבמשך 27 השנים האחרונות הסתבכו זה בזה באופן פאתולוגי. אנו נמצאים עכשיו בעצם מעשה הניתוח, אין בו הרדמה, ואנחנו, בעת ובעונה אחת: גם הפאצינטיים, גם המנתחים וגם היושבים מהצד המתבוננים על

א. ב. יהושע

טובים או רעים. זה לא יקרה ברגע אחד, זה יתחיל להתפוגג לאט לאט ואני חושב שכבר עכשיו אפשר לראות את הסימנים הראשונים לכך. שמענו על חיילים המשרתים בלבנון, שלא רצו אחרי המחבלים של החיזבאללה. באיזה שהוא מקום פועלת התחושה שלא נלחמים על הבית. תחושת החיים גוברת על כורח המלחמה. ממילא נצטרך עוד מעט לעזוב והחיזבאללה האלה הם לא אויב ששווה להקבר בגללו. הם הרי אינם מסכנים את קיומנו, וברור שהם לא יכולים לזוז מילימטר אחד מעבר לקו שקבענו להם, אז בשביל מה לרוץ ולסכן את החיים? נראה לי שתופעות אלה הם סימנים ראשונים להתפוגגות הסולידריות הבטחונית ולתפיסת ערך הבטחון כדבר עליון בתוך החברה הישראלית.

מתפוגגת קדושת ההתיישבות

דברים דומים ניתן לומר גם על הערך השני שהיה מוסכם על כולנו, קדושת ההתיישבות. ההתיישבות כגורם מרכזי של ההווה הישראלית, כתופסת אדמה, כקובעת את גבולות הארץ, ערך זה גם הוא הולך ומתפוגג. ההתיישבות נתפסת עתה על פי ערכה, על פי הפונקציות הכלכליות שלה הקשורות באיכות הסיבה. היא נבחנת בקריטריונים של תפוקות ורווח כלכלי. חלק הזמן של התיישבות בכל מחיר. אף צרפתי לא מבכה את העובדה, שמדרוס לדיוון, סמוך לגבול שוויץ, יש

שלושה עמודי יסוד מרכזיים: עמוד הבטחון, עמוד ההתיישבות ועמוד העליה. שלושת הערכים האלו עומדים בתשתית הזהות הקולקטיבית שיש עליה קונצנזוס מובהק ונכונות להתלכד סביבה. הערכים הללו מזינים באופן עמוק מאוד את תשתיות החברה הישראלית. ישנם ניגודים, אפשר לדבר על בעיות, אבל בסופו של דבר, זוהי חברה סובלנית. אחד המבחנים לבחינת קביעה זו הוא מספר היהודים שנהרגו על ידי יהודים בגלל ויכוחים אידאולוגיים או ויכוחים פוליטיים. בצרפת ובאנגליה נהרגו עשרות אלפים במלחמות אזרחים. אצלנו, למרות כל חילוקי הדעות, יספיקו בקושי שתי ידיים כדי למנותם. החברה הישראלית התלכדה בעיקר

עצמנו. ישנם רגעים קריטיים, רגעים קשים מאוד. דם נשפך. צריך לעשות בדחיפות עירויי דם נוספים. לפתע נפסקת הנשימה, אברים מפסיקים לתפקד. יש כאן זעזוע נורא של שתי הגופות המוטלות על השולחן. לעיתים אנחנו שואלים את עצמנו: למה היינו צריכים להתחיל בניתוח הזה? והתשובה היא שהיינו חייבים. אם היינו עושים אותו לפני עשר או חמש עשרה שנים, כמובן שהניתוח היה קל ופשוט יותר, אולם, עם השנים, הלכו המערכות והסתבכו זו בזו. עכשיו אנחנו נמצאים בתוך תהליך ההפרדה. זהו תהליך

א. ב. יהושע הוא סופר ומרצה לספרות באוניברסיטת חיפה

שטחים שלמים שאין בהם כפרים צרפתיים. להיפך, הוא שמח על כך. איש לא חושב שחייבים להתיישב שם, שמא יבואו השווייצרים ויקחו את השטחים לצממם. היום אנחנו צריכים הרבה יותר שטחים ריקים, זקוקים לריאות ריקות, מדוע צריך לתקוע יישוב על כל הר?

עליה לכל או עליה סלקטיבית

הוא הדין בעליה. גם כאן רואים בזמן האחרון סימנים ברורים של שינוי. מאז ומתמיד היה בחברה הישראלית קונצנזוס מוחלט בנושא זה. עליה היא ערך שיש עליו הסכמה מקצה לקצה. אנחנו צריכים עולים מכיוון שאנחנו נלחמים דמוגרפית עם הערבים. אנחנו צריכים עולים שיעזרו לנו במאבק הקיומי שלנו. כל אדם שבא הוא רצוי ודלתינו פתוחה בפניו. עכשיו, עם בוא השלום, צצים ועולים הרחורים חדשים. האם חובתנו לפתוח את עצמנו לכל סוג של עליה? האם לקבל את כל מי שבא? האם עלינו להפוך לתחנת מעבר למצוקות של יהודים שאין להם שום זיקה אמיתית אלינו ויעזבו למקום אחר מיד כשיוכלו? מה היא בכלל הגדרתנו ליהודי? שנים רבות לחמנו כחילונים לקבל את ההגדרה שיהודי הוא מי שמזדהה כיהודי. היום אנחנו קצת נבהלים מהגדרה סוחפת כזאת. הכאוס העצום שהתחולל בשנים האחרונות בעולם מציב הרבה סימני שאלה באשר למי הוא יהודי. האם עלינו לקבל כל אחד, כאשר כל יום "מתגלה" שבט חדש של יהודים הנמצאים במצוקה ומבקשים לבוא אלינו. באים כל מיני אנשים שבגלל מצוקותיהם אומרים: אני יהודי, יש לי איזה סבא יהודי או סבא של אישתי הוא יהודי, ומשום כך אנחנו מחוייבים לקבלם! מדוע השגעון הזה להגדיל את מספרינו? האם מדינה של 5 מיליון, כמו דנמרק או כמו טורכיה, היא פחות חזקה ממדינה בת 7 או 8 מיליון? האם לא הגיעה העת לבחון את נושא העליה על פי שיקולים כלכליים ורציונאליים? נדמה לי, שבדומה לבטחון, גם העליה שהיתה ערך כל כך יסודי בחיזוקה וביצירתה של הזהות הישראלית, גם ערך זה הולך ומתפוגג או לפחות הולך ומתמעט בתוך הגישה הכללית.

קש וגבבה אמריקאי מול אוצר נכסיו של הצרפתי

אל הריקות הזאת של הערכים המשתנים והמתחלפים בתוקף הנסיבות החדשות, יכולים לזרום ערכים טובים - אתגרים חדשים שיתנו תנופת יצירתיות חדשה לזהות הישראלית, או ערכים רעים - מיני קש וגבבה מן הסוג האמריקני, שממלאים את המירקעים שלנו

כבר עכשיו. כל נשכת, אנחנו לא עומדים כאן כמו הצרפתים, האיטלקים, האנגלים או הגרמנים, כשמאחורינו אלף שנות היסטוריה מסודרת, שיכבה על גבי שיכבה, עם נכסים פיזיים גדולים, אשר בונים את הזהות. גם בצרפת מודאגים מהשפעת ה-CNN ומן הזהות האמורפית הבינלאומית האמריקאית. אבל הצרפתי היושב בפריז מוגן לפחות על ידי אוצר של נכסים תרבותיים-זהותיים שעומדים מאחוריו. עומדות מאחוריו אלפי שנות היסטוריה, ועומד הליבור, ועומדים הספרים ועומדת מערכת עמוקה ביותר של זהות שממנה הוא יונק ועושה את האינטגרציות בין הזהות הקודמת שלו לבין הזהות החדשה. אני רואה את צרפת כאחד המודלים היפים לגבי שמירת זהות. גם שם יש מאבקי זהות ויכוחי זהות. אבל, בסופו של דבר, המבחן הוא ביכולת לשלב תרבות חומרית, אל תוך הזהות הקיימת. אדם שיוצר שם אופנה יכול להסתמך על בגד שלבשה איזו מלכה לפני 300 או 400 שנים, ולעצב את צורת השרוול שלה לתוך השרוול של השימלה שהוא יוצר עכשיו. אדם שמתכנן מסעדה מסתמך על תפריטים ישנים, כאשר הוא מחדש את המטבח ונותן לשף שלו לרקום משהו חדש. קיימת מזיגה בין תרבות העבר לבין תרבות ההווה. תרבות העבר מזינה כל הזמן באלמנטים שלה את ההמשכיות של הזהות, כמובן, תוך כדי הליכה מתמדת קדימה ושילוב הדברים בחדש ובמודרני.

3 סדקים בזהות הישראלית

במצב החדש, שהולך ונוצר, אני רואה שלושה סדקים גדולים, שמתחילים לנבוע בתוך הזהות הישראלית. אם לא נתכונן ונערך לקראתם, אנחנו עלולים למצוא את עצמנו, חס וחלילה, מתגעגעים בעוד 7-8 שנים לימי המלחמה, להגיע למצב שהקונפליקט יחסר לנו, למצוא את עצמנו ריקים וירודים מבחינת הזהות שלנו.

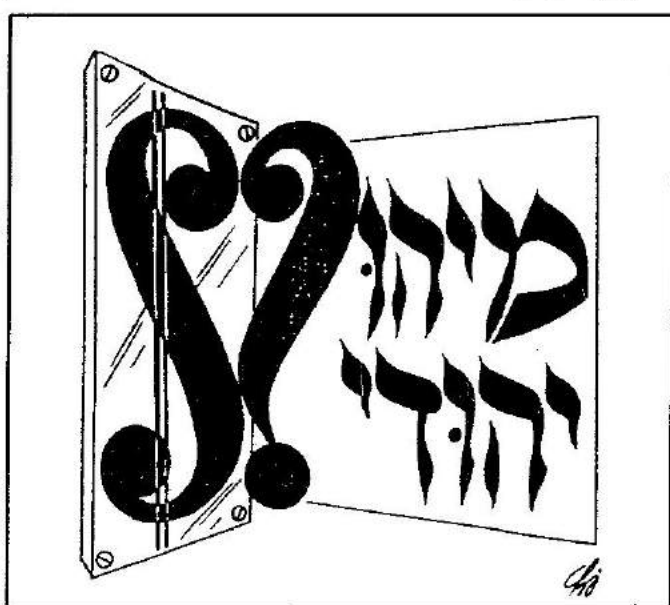
הסדק החילוני-דתי: תבוסת היהדות הדתית

הסדק הראשון הולך וגובר הוא בין חילונים לדתיים. מדינת ישראל הולכת בשני כיוונים ברורים. מצד אחד ניצבת החילונית ההדוניסטית, שתלך ותתגבר, תגיע לשיאים חדשים ותעביר את כל האנרגיה שהיתה טמונה בשמאל, סביב העניין הפלסטיני, לעניינים של זכויות אזרח. מצד שני, תסתגר היהדות הדתית בניטאותיה. הדתיים מן הנוסח השחור - חב"ד, אגודה, ש"ס - יבנו להם מערכות אוטונומיות מבודדות, יסתגרו בתוך עצמם עד כדי לומר: אתם בכלל לא יהודים. היום מחברת אותם עדיין הסולידריות

הבטחונית עם כלל הציבור, וצה"ל עוד חשוב להם ומחבר אותם איתנו, אבל ברגע שזה יגמר, ההסתגרות שלהם תעשה יותר ויותר הרמטית ובדלנית. תהליך דומה יעבור על הדתיים הלאומיים - הקבוצות של גוש אמונים והמפד"ל - לאחר תבוסת הפוליטית. הם לא יחזרו למקומם הטבעי, אל מרכז המפה, כפי שהיו מקודם, לפני מלחמת ששת הימים, כי אם ילכו ויסתגרו ויצטרפו למחנה החרדי. צריך להבין, שהאנשים הללו יעברו משברים קשים ביותר. בשנה האחרונה היו אנשים שלהם קרוב ל-80% מן ההרזוגים בפיגועי טרור. המוות היכה שם ישיבה אחרי ישיבה, ולמרות הסולידריות העמוקה והחום האנושי שהם מקרינים זה לזה, גוברת ומתעצמת בתוכם תחושה עמוקה של קורבניות. יש שם אנשים שכל זהותם הביוגרפית עומדת על נושא ארץ ישראל השלמה. בשבילם חלוקת הארץ היא לא רק תבוסה פוליטית, כי אם תבוסה זהותית, הורסים להם את כל חייהם. רבים מתוכנו היו שותפים למאבקים של שלום עכשיו, אבל זה היה רק חלק מתוך הזהות שלנו. יש לנו זהויות אחרות: של מורים, של מדענים, של כל מה שעשינו בחיים, בין היתר חיינו פעילים פוליטיים בנושא הזה. אצלם זה אחרת. לחלק גדול מהם אין מקצוע. המקצוע שלהם הוא ארץ ישראל השלמה. משום כך התבוסה איננה רק תבוסה פוליטית כי אם גם מקצועית. זאת תבוסת הזהות המקצועית שלהם. ומשום כך הם יכולים להיות מאוד מסוכנים בנקמתם ובזעזוע שיבוא עליהם.

הסדק המזרחי-מערבי: לגיטימציה חדשה לתרבות המזרחית

פיצוליות נוספת תהיה בין המזרחיים למערביים. אני חושב שהבקע בין מזרחיים ומערביים טושטש וכוסה ע"י חישוקי הסולידריות הבטחונית והקונצנזוס בענייני התיישבות ועליה. עכשיו, כשיוסרו החישוקים הללו, יתרחב הבקע ויתגלה בכל מיני צורות. הוא יתפרץ, ראשית כל, דווקא על רקע המאבק התרבותי. עכשיו, כיש שלום עם הערבים, לא תהיה סיבה להתבייש בתרבות הערבית, לא יהיה צורך להסתירה כיוון שזו תרבותו של האויב. תמיד יעצתי להם ללמוד מהייקים, שהגיעו לכאן בשנות השלושים, עם שינאה נוראה לגרמניה, ולמרות שבאשוויץ שרפו יהודים הם מעולם לא עירבבו בין הגרמנים ובין התרבות הגרמנית. תמיד הדגישו שעל אף שנרדפו וגורשו משם, זוהי התרבות שלהם כמו של הגרמנים. הם ראו עצמם כשומרי התרבות ונשארו נאמנים לגיתה, לשילר ולתומס מאן, מתוך תחושה שהנכסים הללו

הם שלהם. כלומר, היתה כאן הפרדה בין הנאמנות לתרבות, בין הנאמנות למנטליות, בין אימוץ ערכים לבין שינאה אל האויב. מדוע אין זה כך גם בקרב המזרחיים אצלנו. מדוע אותה תחושת בושה? למה צריך להפגין עוינות טוטלית כזאת כנגד הערבים? לשנא אותם בלהט כזה? נדמה לי שכבר עכשיו אפשר לראות ניצנים ראשונים של שינוי. ראו כיצד התעוררו היהודים המרוקאיים כאשר המלך אמר להם: נתיני אתם! הם לא מחו, להיפך, נדמה שהם קיבלו באהבה את הדברים, את החמימות, את הקשר הזה. ברגע שיהיה שלום ויפתחו הגבולות יתחילו לזרום לכאן אנשים מכל ארצות ערב, בכל מיני צורות של תיירות, החל בתיירות עממית פשוטה ביותר של פלסטינאים שיקחו את הסנדביצ'ים והמנגלים שלהם, מקלקיליה ומשכם, ויסעו מערבה 20-30 ק"מ, וימלאו את החופים שלנו, אליהם הם כל כך מתגעגעים, עד לאותם שיחים ערבים, סעודים וכוויתים, שיבואו למועדוני הלילה ובתי הקזינו שיפתחו במיוחד עבורם. פתאום נוצף בכל מיני סוגים של תיירות, שחלק ממנה ודאי לא יהיה נעים. אני צופה שהמזרחיים יבקשו בחזרה לגיטימציה לתרבותם שדוכאה וטושטשה ותקבל עכשיו חיזוק מחודש ע"י המגע עם המזרח. עם השלום תהפך הארץ למזרחית יותר. כשאנחנו במצב של מלחמה מפרדידים בינינו קירות של ברזל. ברגע שהקירות הללו יוסרו ויווצר מגע אמיתי עם העולם הערבי, הארץ הזאת תהיה הרבה יותר מזרחית באופיה. זה יביא את המזרחיים שבינו למין גרסייה כלפי המזרחיות הזאת, מעין רצון להתרפק עליה, להתקשר אליה, להלחם בשבילה. חלק מהמערביים לא יאהבו את השינוי, יגעלו מן הארץ ויתחילו להתרחק ממנה. חצי מיליון משלנו כבר יושבים מחוץ לארץ. ייתכן מאוד שיהיו רבים, ואת זה הציג יפה עזריה אלון בראיון שנתן לא מזמן ב"הארץ": שיראו בארץ מין בית שני שלהם. הם לא יוותרו על האזרחות הישראלית, אולם יחיו ויעבדו בכל מיני מקומות, יגדלו את הילדים במקום אחר, ויתזיקו כאן בית קיץ, מעין מעין שני שאליו יבואו לבקר.

6 כיצד להפוך את השלום לברכה: אפיקי פעולה

אם נערך כראוי להתמודד עם המצבים אותם אני צופה, אפשר יהיה להפוך את מצבי הריקות והסדקים המצפים לנו, למצבים יצירתיים חדשים שיתמלאו בדברים טובים. ישנם שישה אפיקי פעולה אפשריים אותם עלינו למלא בתכנים כדי להפוך את השלום לברכה:

1. להחזיר את תבני הצדק החברתי לתוך השמאל.

בשנים האחרונות הפנה השמאל את כל האנרגיה שלו לעניין הפלסטיני וזנח לחלוטין את עניין הצדק החברתי. עכשיו, כשכל האנרגיה הזאת תתפנה, אסור לו ללכת רק לכיוון הליברלי - לטיפול בזכויות אזרח. הוא חייב להדרש לנושאי הצדק החברתי ולניסיון לצמצם את הפערים בתוך החברה הישראלית. פעם חיינו בחברה שהתגאתה בפערים הנמוכים שבה, היום הפערים אצלנו, בין שכבות האוכלוסיה, גדולים יותר מאלה שבארצות סקנדינביה או בארצות מסוימות במערב אירופה. אם הסולידריות של השמאל תופנה עכשיו רק כלפי הומוסקסואלים ולסביות, זכויות אזרח וכל מיני דברים מהסוג הזה, ולא תדאג לשכבות הנמוכות, אם הוא לא ימצא את הדרך להחזיר לעצמו את האתוס של הגברת השיוויון, מאבק למען חברה שיש בה יותר צדק, אפילו על חשבון התפתחות כלכלית מהירה יותר, אפילו על חשבון זכות הפרט לעשות כל מה שהוא רוצה, אם אותה אנרגיה העצורה בתוכו לא תופנה לפעולה בתחומים אלה - הוא יפסיד את עולמו.

2. לחדש את חברית בין חילונים לדתיים. חידוש חברית בין חילונים לדתיים חייב

שארן לו, חוץ מאשר ללכת לבית הכנסת ולשמוע איזו דרשה כללית, שום תכנים ברורים שמגדירים את זהותו היהודית במקום מגוריו. אלה היו נושאים חיים, מפיקי אנרגיה, אליהם יכול היה להתחבר בזהותו. הנושאים הללו פג כוחם. השואה כבר איננה מדברת לאנשים כמו פעם, עניין יהודי רוסי נפתר משום שמאז נפתחו שערי היציאה, אין על מה להאבק, הכל פתוח שם, היהודים יכולים לצאת ולבוא וזכאים אפילו לשמור על אזרחותם הסובייטית. ובעניין השלישי נמצאת ישראל בדרך לשלום. כבר לא צריך לרוץ לסנטור ולבכות לפניו למען ישראל, השתדלנות מיותרת, אין צורך בלובי. העבודה העצומה שנעשתה ע"י המנהיגות היהודית למען ישראל, שהזינה כל כך את זהותה, אינה נדרשת יותר. ישראל בסדר. צפוי שהניכור כלפי ישראל ילך ויגבר. כבר היום אפשר לשמוע קולות של אכזבה: "אתם לא משחקים את התפקיד שיעדנו לכם בסרט. רצינו מערבון טוב, שבו המסקן עומד מול האינדיאנים הנוראיים. אתם לוחמים ויורים ואנחנו עוזרים לכם. פתאום הכל משתבש. אתם עושים שלום עם האינדיאנים ויושבים ביחד. אם כך, אתם כבר לא בסרט שלנו". פחות יהודים יבואו לבקר כאן. תינתן לגיטימציה לאי הרצון לעלות. מאידך, השובע שיש לנו מהעליה יתן לישראלים לגיטימציה לירידה. תעלם תחושת האשמה שליוותה את העוזבים, בבחינת: "אתה עוזב את חבריך בטנק ויורד ללוס-אנג'לס או לניו-יורק". אפשר לרדת כמו בכל ארץ נורמלית. אין יותר סיבות אידאולוגיות, זכותו של כל אדם ללכת. כל זה יביא לניכור הולך וגובר בין היהודים בגולה ליהודים בישראל.

הסדק עם העולם היהודי: ניכור כלפי ישראל ובעיותיה

הסדק השלישי יוצר בינינו לבין העולם היהודי. העולם היהודי מאוד אמביוולנטי סביב עניין השלום ונושא זה מטריד אותו מאד. אינני מתכוון לעולם האורתודוכסי הסגור, הניזון מתוך מקורותיו שלו. כוונתי לאותו רוב מכריע, שבחלקו הגדול כבר נמצא בנישואי תערוכת, ויש לו קשר כלשהו לבתי כנסת רפורמים או קונסרבטיביים. זהותו

להתחיל קודם כל בדתיים הלאומיים. כוונתי לאותה קבוצה מפדילנית שהיתה במרכז המפה הפוליטית וכתרה במשך הרבה שנים ברית יפה עם תנועת העבודה. חבריה לקחו תמיד אחריות טוטאלית על המציאות הישראלית והנביטו הרבה פירות יפים בארץ.

בשנים האחרונות, כשבמרכז עמד העניין הפוליטי, עמדנו מולם כאויבים מרים. אולם כאשר העניין הפוליטי יגמר יהיה צורך לנסות ליצור איתם קשר וגשר מחדש. אפילו במחיר, ואני יודע שזה לא ישמע פופולרי, אפילו במחיר של ויתורים לדתיים. נקודת המוצא שלנו צריכה להיות לא כשל מי שהובס כי אם כשל מי שניצח במערכה. החילוניות ניצחה. אין לי ספק שבזמן שלום התלות בדתיים תפחת ותתבטל. המחנות הגדולים שאנחנו מכירים ישנו פניהם. העימות יהיה בין מחנה היים רמון למחנה רוני מילוא, אלה יהיו מנהיגי המפלגות. שניהם בלתי תלויים והרבה דברים מוסכמים ביניהם, כמו למשל שלא צריך את הדתיים. כלומר, הכוח הפוליטי הדתי שהיווה את לשון המאזניים, שהיה מכריע את הדברים ואחראי לכפיה, יעלם. מכאן, מהסיטואציה החדשה הזאת, צריכה לדעתי להתפתח הידברות אחרת, הידברות רוחנית בין חילונים לדתיים. אני יודע שלא קל למי שהורגל כל ימיו לראות בדתי את אויבו המרכזי לראות בשינוי, אבל אני מאמין שיש בקרב הדתיים אנשים וקבוצות שהם ברי שיח שלנו, ועלינו לעשות מאמץ כדי ליצור איתם הקשר, אפילו במחיר של ויתורים פה ושם.

באשר לחרדים, ש"ס, אגודה וכל השאר, הם אפילו לא קבעו את עמדתם בעניין תהליך השלום. הם מתייחסים לבעיה כמו שהיהודים התייחסו למלחמת האזרחים בארה"ב, אין להם שום עמדה עצמאית בעניין הזה. הרי אין דבר יותר נבזי מן העובדה שבנושא הכי מרכזי, שמפצל היום את החברה הישראלית - בעד תהליך השלום או נגדו - אין להם עמדה משלהם. הם יהיו בעד רק אם יקבלו את מבוקשם, אם לא יקבלו - יציבועו נגד. זה מראה עד כמה מושלמת הגטואיות שלהם.

3. להתחבר לתרבות המזרח.

בתקופה של שלום תעמודנה במוקד השאלות: מה מקומנו ותפקידנו במזרח התיכון? מהי זהותנו כבני תרבות המערב לעומת המזרח המוסלמי? מאז ראשיתה היה בציונות קו שפנה אל המזרח ואמר: אנחנו באים אל המזרח לא רק בגלל ששונאים וזורקים אותנו מאירופה, אלא מתוך רצוננו, מתוך נטיותינו, מתוך תחושה שזהו מקורינו האמיתי. עכשיו, כאשר המזרח נפתח בפנינו, אנחנו צריכים ליצור התחברות תרבותית, וזוהי משימה לא

קלה מכיוון שהפער בין שתי התרבויות הוא גדול. הערבים נמצאים במצב חברתי ותרבותי קשה כבר 400 שנים, בלי שום קשר אלינו ואל הקונפליקט הישראלי-ערבי. הם שרויים במצב של תרדמה קשה, לא פוריה, ברגרסיה מסוכנת. השאלה הניצבת בפנינו: כיצד למצוא את הכוחות הטובים בתוך המזרח וליצור איתם קשר? כיצד להיות קשובים לתרבותם, קשובים למזרחיות שלהם, לנסות למצוא דרך של שיתוף פעולה? זכרו את תמונתו של ויצמן העומד לצידו של פייסל כשהוא חובש כאפיה. היתה לכך משמעות. הציונים לבשו אז במיוחד בגדים ערבים, כדי לפרגן לשכניהם. הם לא עשו את זה כמשחק, הם רצו לומר בכך: אנחנו גם חלק מהמזרח. איך יוצרים את החיבור מחדש? איך מחברים בין קהל שהוא מערבי בתרבותו ובטכנולוגיה שלו לבין תרבות מזרחית בעלת מנטליות ותפיסת עולם שונה?

4. להגדיר מחדש מיהו יהודי.

עלינו להגדיר מחדש מי הוא יהודי. יש לנו בעיה עם ההגדרה בה דגלנו, האומרת, שיהודי הוא מי שמזדהה כיהודי. בגולה אף אחד לא תלוי בהגדרה שלנו. מי שרוצה להיות יהודי מרגיש יהודי. יהודי שיושב בפריז אינו מחכה שניתן לו פתק שיגיד אם הוא יהודי או לא. יתכן והגיעה השעה לתקן את הגדרת החוק ולקבל לכאן אנשים רק לאחר שיעברו מבחני אזרחות, כמו בכל מדינה. בשוויץ צריכים להמתין 12 שנים ולעמוד במבחנים קשים ביותר כדי להיות ראויים להיות אזרחי המדינה. אני לא מציע שננהג כמוהם, אבל אני מבקש מכל מי שבא לכאן שידע עברית. אתה רוצה להיות כאן תוכיח זאת, שב פה שנתיים שלוש לפני שיתנו לך אזרחות. לא מדובר במבחנים ביולוגיים או דתיים, אלא במבחנים אזרחיים. זה שהסבא של אישתך היה יהודי לא אומר שאוטומטית מגיע לך לבוא לכאן, לקבל סל קליטה ואת כל הזכויות הנלוות. עליך להוכיח שאתה באמת רוצה להיות אזרח ישראלי וראוי לכך. נראה אותך מצטרף אלינו, שותף לסולידריות עמנו, ניתן לך ביטוח לאומי, דמי אבטלה, כל מה שצריך, אבל קודם עלינו לדעת את מי אנחנו מקבלים. כמובן, אינני מדבר על אנשים שנמצאים במצוקת חיים. את אלה נקבל תמיד, ללא שום סלקציה.

5. לפתח פרויקטים משותפים עם הגולה.

עלינו למצוא ולפתח פרויקטים משותפים בין ישראל לבין הגולה. אני מציע שנבנה יחד עם יהדות הגולה פרויקטים משותפים כלפי העולם, במיוחד כלפי העולם השלישי. עם שמרגיש כוח יכול גם לתת. בשנים האחרונות אנחנו רק מקבלים. אנחנו נמצאים במצב של

קורבן שמבקש נדבה. עכשיו אנחנו יותר חזקים ויכולים לתת. מדינות שנותנות הם מדינות חזקות. חלק גדול מעוצמתה של אמריקה נובע מן העובדה שזו חברה שיוזעת לתת. הם מהווים בסך הכל 2.5% מאוכלוסית העולם והנתינה היא שעושה אותם לכל כך חזקים. מדינת ישראל מפרישה היום בשה"כ 25 מיליון דולר לסיוע חוץ. לעומתה נותנת דנמרק, מדינה עם אותו מספר תושבים, מיליארד דולר. אני מאמין שע"י הקמת קרן משותפת "ישראל-הגולה", אנחנו יכולים ליצור חיל לימוד. חיל של אינטלקטואלים שיפיץ שירותי לימוד לארצות שונות. יש לנו היום הרבה אינטלקטואלים מובטלים, מהנדסים, רופאים, אנשים שאין לנו מה לעשות איתם. נשלח אותם לשליחויות של שלוש או ארבע שנים לכל מיני ארצות כדי ללמד. נלמד מחשבים, נלמד מוסיקה, נלמד כימיה, נלמד היסטוריה, נלמד כל מה שאנחנו יודעים. זו הרי המומחיות שלנו לאורך כל ההיסטוריה. שירותי הלימוד יפגישו יהודים וישראלים בפרויקט משותף שישמש אור לגויים. אור קטן, נר, גפרור. זה היה תמיד חלק מן האתוס הציוני. תמיד היו לנו הצרות שלנו ואמרנו שקודם כל עלינו לדאוג לעצמנו. אבל עכשיו כשהשלום בפתח, הגיע הזמן. נעשה את מה שתמיד נתן לנו כוח. הנתינה המשותפת עם יהודי הגולה תאפשר לנו לא רק מגע פורה איתם כי אם גם מגע משותף כלפי העולם.

6. לשמור על איכות הסביבה.

עניין אחרון הוא שמירת חוקי הטבע ואיכות הסביבה. בעניין הזה צריכה להיות מגמה של שינוי דרסטי ואכיפה דרקונית של חוקי שמירת איכות הסביבה. דווקא בגלל העובדה שאנחנו עומדים עכשיו מול הצפה תיירותית, ומדברים על כבישים ומעברים ועל משאיות מדמשק וממצרים וכל מה שקשור לזה, דווקא משום כך עלינו להיות הרבה יותר חזקים ונחרצים. עלינו לנהוג כמו השוויצרים שאינם נותנים למשאיות אוטטריות לעבור דרכם לאיטליה, מפני שארצם יקרה להם, ואוויר נקי ואיכות הסביבה חשובים להם יותר משיקולים כלכליים. גם אנחנו נצטרך להתקין חוקים דרסטיים הקשורים בשמירת הטבע. האוצרות הטבעיים שלנו כל כך מעטים, והדחיסות כאן כה גדולה, שנודקק לפילוסופיה קנאית שתגביל את מספר התיירים, שתצר את חופש התנועה, שתעז לפגוע בזכות הפרט לעשות כל מה שהוא חפץ.

עם בוא השלום דרושים לנו רעיונות שימלאו את המציאות הריקה בתכנים חדשים ויעלו בתוכנו איכויות שלא ידענו ולא הכרנו בגלל המלחמות. עכשיו יהיה לנו זמן לגלותם.

(דברים כנס תחילה בחיפה, 1984).

חזון שולמית

זהות יהודית הומניסטית בעידן של שלום

שולמית אלוני

ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במדבר טו - טז), ואין כאן כוונה לגיור משום סוג, לא כהלכה ולא שלא כהלכה. גר כאן מי שאינו יהודי - זר, כי גרים הייתם בארץ מצרים.

ימי המלחמה וימי הכיבוש והצטברות תחושת הכוח בצד הצדקנות של מי שהיה קורבן שנים רבות, הביאו לשיבושם של ערכים רבים והרבה קבוצות כוחניות ומתנשאות בשם ה"סגולה" וה"בחירה" בנו לעצמן מחוזות שלטון והרחיקו אנשים מהיהדות וכך גם מערכיה. הממסד הדתי צבר כוח שלטוני ונכסים וטיפח בורות, פולחן ואמונות תפלות. ככל שגדלה שרירותם ושררתם כן הרחיקו את הציבור הרחב לא רק מבית הכנסת אלא מכלל ידע היהדות מורשתה האוניברסלית, הערכית והמוסרית.

קנאות משיחית של יהדות דתית לאומנית עטורה בנשק תחת חסות צה"ל המנסלת בשם זכויות העם היהודי ומורשתו, את תושבי הארץ מזה דורות, לא תרמה לטיפוח "המוסר היהודי" ו"הזהות היהודית" בקרב אנשים ליברלים המאמינים בזכויות האדם, כל אדם.

חינוך הברית עם מקורותינו

צריכים אנו איפוא בחינוך הברית בינינו לבין מקורותינו, בינינו לבין ספר הספרים, בינינו לבין חכמי המשנה והתלמוד שידעו לשאול ולדרוש ולאפשר ספק ופקפוק ודיון מחדש. אנתנו חייבים ויכולים לעשות זאת. תחיית השפה העברית, פירותיה הברוכים של הספרות והשירה הבנויים רבדים רבדים, ממקורות חדשים ושנים מאפשרים, אם ניתן על כך את הדעת ואת הלב, להתחדשות מורשת ישראל לטיפוחה והתפתחותה לעתיד לבוא.

בעולם שבו יהודים אינם חיים בין פוגרום לפוגרום, בעולם שבו מדינת ישראל אינה חיה בין מלחמה למלחמה, בעולם שבו חרדה קיומית לא תהיה קיימת, לא לנו ולא ליהודי התפוצות, חובה עלינו לפתח דיאלוג חדש על זהותנו - דיאלוג שיעשיר את הדעת ואת הרוח ושיתן סיפוק לתשוקתו של האדם להיות שייך לחברת אנשים שתרבותה מטפחת את הטוב, הנכון והצודק בצד היפה, הסובלני ורב הפנים.

(דברים בטקס הענקת תואר דוקטור כבוד לשרה שולמית אלוני מטעם ההיברו יוניון קולג' ירושלים, אוקטובר 94)

שפרק א' בישיעיהו היה גנוז בישראל, ספר יהושע היה העיקר - עסקנו בכיבוש ובהתנחלויות. ובכל זאת ישעיהו הוא שהפך את התנ"ך לספר הספרים ולא סיפורי יהושע. כובשים מנצחים יש בשחר התרבות של כל העמים, "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ישעיהו א' 27), הוא משפט המפתח. "צדק צדק תרדוף למען תחיה" - זהו הכוון המוסרי. אך לא די לעם בחירות. שום חברה לא יכולה להתקיים מתוך חירות באין בצידה דינים חוקים ומשפטים. רק לאחר מתן תורה, רק לאחר קבלת חוקה חוק ומשפט נאמרו: "היום הזה היית לעם". לא די להשתחרר מעול זרים, לא די באיסוף כוח. באין דינים, חוקים ומשפטים, חברה לא יכולה להתקיים, והיום, שעברנו את שלב הכיבוש והשגנו חרות שוקדים אנו על החוקה. וכך גם אפיקורסים כמוני, מחדשים את הברית ורואים עצמם כמי שיצאו ממצרים וכמי שהיו במעמד הר סיני (כידוע שם היו נשים וגברים - לתשומת לב רבניה של מדינת ישראל). והחרות והחוק והמשפט הם לנו צורך מופנם.

הממסד הדתי מטפח בורות

עכשו שמגיעים אנו לימי הייצוב מגיע גם המבחן למה שאוהבים לקרוא "המוסר היהודי". מיבחנו בחוקה שתהיה לנו וביחסינו למיעוטים, לשונים ולאחרים בתוכנו. האם נמשיך בסגורציה עדתית דתית, נפריד בין אב לבניו במעמד ובזכויות לפי מבחן ה"ימיהו יהודי" הידוע? או מתוך הרגשת חירות, ריבונות ובטחון נאמץ את דבר התורה "הקהל, חוקה אחת לכם ולגר הגר, חוקת עולם לדורותיכם, ככם כגו יהיה לפני ה', תורה אחת

הציונות ניצחה? מאה שנה לאחר משפטי דרייפוס אפשר להודיע לאבי הציונות, לבנימין זאב הרצל: יש מדינה ריבונית ליהודים. כולם באו לה, מצפון ומתימן, ממזרח ומים, בס עיור ופיסח הרה ויולידה יחד. חמשה וחצי מיליון אזרחים. צבא חזק ומרתיע, תעשייה חכמה ויצוא גדל והולך. לא עוד "עם לבדד ישכון", קשרים פתוחים ומתהדקים עם 140 מדינות, שלום הולך ונרקם בין ישראל לשכנותיה, ומפירות שלום זה, שטרם הושלם, אנו כבר התחלנו להנות. בשעת התפעמות זו של שנויים היסטוריים שאנו חווים עם בוא השלום, של הכרת הוויתנו כעם יושב לבטח בארצו, חובה עלינו להתבונן פנימה ולשאול ולבחון איזה חברה אנתנו, איזו תרבות אנשים אנו רוצים להיות. מהם הקודים המוסריים, החברתיים והתרבותיים שלנו. מה זיקתנו לעבר, למורשת היהודית. מה זיקתנו לעם היהודי בתפוצות. מה זיקתנו למיעוטים החיים בתוכנו. מה הם הערכים בהם מצויד או צריך להיות מצויד הצעיר הישראלי המתבגר כאן ומבסס כאן את עתידו, עתידנו. חובתנו לבחון מהם סדרי העדיפות של החברה והיחיד מה מסעיר אותה, מה היא יוצרת ומה היא צורכת. מי יהיו "הגיבורים", העלית, של החברה החדשה".

ישעיהו במקום יהושע

ריתמוס החיים בישראל, כך אנו מאמינים, לא יקבע עוד ע"י מלחמות וגיוסים, לא צריך למות למען חברנו ולחחרג למען עזה. השלום, הפתיחות, הבטחון הקולקטיבי והאישי יקבעו ריתמוס חיים אחר. נחיה כדרך הטבע ונמות כדרך הטבע. השאלה כיצד נחיה? מה יהיה טעם חיינו? לא הייתי רוצה להשאיר זאת לכוחות השוק, לבורסה, להדונגים הומרני ולתוכניות טלוויזיה נמוכות הגורפות רייטינג גבוה ומחלקות פרסים.

מרביתם אצלנו לדבר גבוהה גבוהה על "המוסר היהודי" ולהתגאות בו, אך ספק אם יודעים מה טיבו. היש בכלל מוסר יהודי, או שמא הכוונה היתה שהיהודי הוא איש מוסר והוא איש מוסר בשל חינוכו, תרבותו תורתו. "תורתנו" היא הדבר.

אנו גאים בספר התנ"ך, "אנתנו העם שנתן לעולם את ספר הספרים". זה ימים ושנים

הוועידה הבינלאומית ה-5 של הפדרציה ליהדות חילונית הומניסטית

אוניברסיטת מוסקבה; 22 - 25 בספטמבר 1994

י. מילין

פתיחה מרגשת במוסקבה

באמפיתיאטרון שבבנייני אוניברסיטת מוסקבה, ליד הככר האדומה, בליל שבת, 23 בספטמבר 1994, שררה התרגשות רבה בקרב 170 אנשי המשלחות לוועידה הבינלאומית של יהודים חילוניים והומניסטיים. היתה זו הפתיחה ההגיגית של ועידה ייחודית אשר רוב באיה לא האמינו עד לפני שנים מספר כי יוכלו להשתתף באירוע כזה במקום הזה. אנשי המשלחות שבאולם ייצגו קהילות ותנועות יהודיות חילוניות והומניסטיות ממדינות רבות בארצות הברית, אורוגוואי, צרפת, רוסיה, ישראל, אוקראינה, בילורוסיה, אזרבייג'אן, קאזחסטאן, קירגיזיה, גרוזיה ומולדובה.

מדוע אין מכירים את התנועה ברוב הקהילות היהודיות ומימסדיהן?

בדברי הפתיחה הדגישו רבים מן המבכרים את התרגשותם לנוכח המפגש של יהודים מכל קצווי כדור הארץ, המייצגים יהדות חופשית מדת ההלכה, יהדות המונה את רובו של העם

היהודי אך קולה כמעט ואינו נשמע ואין היא מוכרת במערכות החינוך ובארגוני המימסדים היהודיים הגדולים. דווקא מפני שאורח החיים היהודי החילוני הוא מובן מאליו ורווח כל כך בקרב רוב היהודים בעולם, אין הם רואים צורך בהגדרתו ויציקתו לתבניות קהלתיות או ארגוניות בעלות עוצמה והשפעה. חוסר הפעילות של חוגים חילוניים המנסים להשפיע ולהחדיר נוכחותם והשקפותיהם לתוכניות הלימוד של ילדי החורים החילוניים, גורם לנסיגה בחינוך היהודי החילוני, לחוסר התגוננות אקטיבית בפני השפעות של גורמים דתיים מאורגנים, כצבאות חסידות לובביץ', החודרים לכל יישוב יהודי בעולם ומנסים להציג את היהדות כאילו היתה דת ולא תרבות של עם.

הפדרציה העולמית של יהודים חילוניים והומניסטיים הגדירה בוועידות קודמות שלה את "מיהותו של היהודי" כמי שנולד בעם היהודי או בחר לחיות בו ובתרבותו. בוועידה הנוכחית היא ביקשה לדון בשאלה: "מה משמע לחיות חיים יהודיים חילוניים? כיצד חיים ומגשימים יהודים חילוניים את יהודיותם?"

ויכוח חריף על המחויבות לישראל

קדמו לוועידה: 21.9.94 - כנס ההנהלה העולמית של המכון ליהדות חילונית והומניסטית אשר בראשו עומדים הרב שרון ויין מארה"ב ופרופ' יעקב מלבין מישראל, וב-22.9.94 - כנס ההנהלה העולמית של הפדרציה של היהדות החילונית ההומניסטית אשר נשיא הכבוד שלה הוא פרופ' יהודה באואר ושני יושבי הראש שלה הם: הרב שרון ויין מדטרויט והשגריר דוד ריבלין מירושלים.

בישיבות דנו על נוסח הצהרה האידיאולוגית שתצהיר הוועידה בה תאשר את עמדות היסוד שלה. דוד ריבלין ניהל מאבק חריף בישיבה זו כאשר חברים מהוגים אידישיסטים בקהילות בני הספר של שלום עליכם בארה"ב הציעו נוסח הצהרה ממנו נעדרה מחויבות התנועה לישראל ולשפה העברית כשפה לאומית של העם היהודי. אחרי דיון קצר וחריף למדי חזרו ונסחו את ההצהרה באופן המבטא את מחויבותה של הפדרציה העולמית של יהודים חילוניים להכרה בישראל כמדינת העם היהודי ובשפה העברית כשפה הלאומית הקדומה של העם ותרבותו.

משתתפי כנס מוסקבה

הומניזם מסביב לעולם

ביקור בארץ של חברי אגודת ההומניסטים העצירים מברלין:

JUNGEHUMANISTEN/HUMANISTISCHER VERBANDDEUTSCHLANDS

במסגרת טיול בארץ שערכה באוקטובר אגודת ההומניסטים העצירים מברלין, ביקשו האורחים להפגש עם חברי האגודה שלנו להחלפת אינפורמציה הדדית וכדי ללמוד על ההסטוריה של חיי הדת בארץ ועל פעולות הארגון שלנו. אירחנו אותם במרכז בירושלים על כוס קפה ועוגה.

בניגוד לנו, אין הם עוסקים בבעיות דת ולא דנים בשאלה 'מיהו נוצרי', אלא מתרכזים בעיקר בפעולות הומניטריות שונות כגון: יעוץ בענייני אישות, בענייני הפלות, עזרה לנכים ולזקנים, וכן פועלים רבות בקרב הנוער הגרמני לחינוך הומניסטי בבתי-ספר. למדנו לדעת שהם מונים 10.000 חברים ונתימכים ע"י המדינה על פי חוק.

הם אינם רואים עצמם נוצרים הומניסטים, התנתקו להלכה ולמעשה מכל זהות נוצרית והופתעו לשמוע כי בניגוד להם, שומרת האגודה שלנו על הזהות היהודית לא פחות מההומניסטית. ההומניסטים העצירים מגרמניה ביקשו לשמור על קשרים עמנו והזמינו אותנו לבקר אצלם בברלין.

מידע:

קונגרס לאתאיום -

הקונגרס העולמי האתאיסטי יתקיים בינואר 1996 במרכז לאתאיום ב'ויג'איוואדה', באנדרה פרדש שבהודו. נושאו יהיה 'אתאיום למען עתיד חיובי'.

ה-IHEU הולך וגדל -

בכניס בהנהלת ה-IHEU בטורנטו, בולגריה, התקבלו 6 אירגונים הומניסטים חדשים מהארצות הברית, כתברים בארגון הבינלאומי פולין, זאיר, הודו, צפון אירלנד, איטליה וכן חברת הפקות של רדיו וטלוויזיה המייצרת חומר הומניסטי עבור המדיה בבריטניה.

פרלמנט של סופרים -

ביוני 1994 נוסד הפרלמנט הבינלאומי לסופרים שמטרתו התנגדות לענזורה, לדודנות ולאי צדק, ישיבתו הראשונה התקיימה בליסבון, בספטמבר 1994. נשיאו הראשון הוא הסופר סלאמן רוסרי.

חנה סטילן

ממי דיבר על הריאוריינטציה התרבותית החילונית למערכת החינוך והתרבות של יהודים חילוניים, שישקופו על העבר בעיניים של אנשים חופשיים מכל התחייבות פרשנית דתית.

פרופ' יהודה באואר (האוניברסיטה העברית בירושלים) עמד על הצורך החיוני במעורבות פעילה של היהדות החילונית בחינוכו של הדור הצעיר משום שרק היהדות החילונית יכולה להציע לו דרכים להמשיך לחיות כיהודי גם מחוץ למסגרות בית הכנסת הדתי לסוגיו.

העתונאי והמבקר אגון פרידלר מאורוגואי הצביע על הלקחים שדורנו יכול ללמוד מסופרי ההשכלה שהניחו את היסודות למסורת היהודית החילונית ההומניסטית אשר שימשה גשר בין יהדות הגטו וימי הביניים ליהדות החופשית בימינו.

פרופ' יעקב מלכין (אונג-תל-אביב) הרצה על התפקיד של התנ"ך בחיי היהודי החילוני, כספרות קלסית לאומית המתפקדת בחינוכו ההומניסטי של האדם.

בישיבות קבוצות הדיון שלאחר ישיבת המליאה לקחו חלק פעיל רבים מן המשתתפים בוועידה ביניהם - פליקס פוזן מאנגליה (ממרכז אוקספורד ללימודים יהודיים), איז'ין רוזנמן (מדען בסנטר סייאנטיפיק, פריס). עורך הרבעון 'פלורילי' של יהדות חילונית בצרפת, ד"ר זאב כץ (האוניברסיטה העברית בירושלים) ורבים מחברי המשלחות של מדינות בריחה לשעבר, צרפת ועוד.

פעולות התנועה בארבע יבשות

ישיבה מיוחדת הוקדשה לסקירת פעילויות סניפי התנועה בארבע היבשות, בה הושמעו דוחי נציגים ופעילים של התנועה מארה"ב (שני ארגונים ארציים מקבילים), אנגליה, ישראל, דרום אמריקה, צרפת (שני ארגונים מקבילים).

בחלקה השני של הישיבה דיווחו נציגי התנועה על הפעילות ברחבי המדינות השונות של בריחה לשעבר: ארקדי חייקלי (האקדמיה למדעים, קייב, אוקראינה), המשורר גיאמאל אניאשוילי (טביליסי, גרוזיה), פרופ. עמנואל יופה (מינסק, ביילורוסיה), ליליה קאציאבה (בישקאק, קירגיזיה), יורי רשקובן (בלץ, מולדובה), אולגה אפולונובה (קאזאן, טטארסטאן). בין המדווחים האחרים היו יעקב צוקרמן (סנט. פטרסבורג), קרל שטיינלמן (טרנפול, מערב אוקראינה), מיכאל דגטיאר (טאשקנט, אוזבקיסטן), סולומון קרפיונסקי וולגורד) ועוד.

סקירה מקיפה על מיגוון הפעילות מסר יו"ר האגודה, ד"ר סמיון אבגוסטיביץ.

לקראת הקמת מרכז לימודי יהדות חופשית

בביטוי שוערכו מחוץ לשיבות הרשמיות של הנהלות אלה נבדקו אפשרויות התמיכה במכון הישראלי ליהדות חופשית והומניסטית באמצעות הקמת בית מדרש ליהדות חופשית - "ישיבה חילונית". הוצע כי יוקם, בעזרת קרנות בינלאומיות ותוך תקווה לתמיכה מקרנות ממשלתיות ישראליות ואחרות, "מרכז ללימודים אינטרדיסציפלינריים ביהדות מנקודות המבט של חוקרים והוגים ביהדות החילונית וההומניסטית". המרכז יתור להכנת מורים, הורים ומעוניינים אחרים להוראה ולמידה של נושאים בינ-תחומיים בתולדות התרבות היהודית.

ראוריינטציה תרבותית

הישיבה הראשונה (יו"ר - פרופ' יעקב מלכין) של הוועידה נפתחה בשבת בבוקר באולם האוניברסיטה בדברי הסופר היהודי-צרפתי אלבר ממי, מי שתאר בספרו תולדות יציאתו של יהודי תוניסאי צעיר מהגטו הדתי אל העולם וראה את התנועה הציונית כתנועת שחרור של העם היהודי.

מוסקבה

עיר השרויה בדכאון

רושם עמוק השאירה הוועידה על משתתפיה, בעקבות מפגשי המליאה וקבוצות הדיון, בעקבות המפגשים האישיים עם יהודים תושבי ברית המועצות לשעבר, ובעקבות השוטטות בבירתה של האמפריה הקומוניסטית לשעבר. מוסקבה נראית כעיר של עוני חמוני, צפיפות רעשנית, מונומנטים מעטים בככרות ענק ריקות (ככר האדומה למשל) - עיר שהשתחררה מהדיכוי ושקועה בדכאון, עיר שעתידיה מנטיח ומאיים כאחד. בעקבות התפוררות התרבות הסובייטית מתעוררת עתה הכמיהה לזהות תרבותית לאומית. בתנאים אלה נפתחות הזדמנויות אינספור לפעילות דתית ומיסיונרית של ארגונים טוסליתריים כמערכות החינוך היעילות והעשירות של חסידות לובביץ'. ורק הפדרציה של היהדות החילונית הומניסטית מציעה אלטרנטיבה ברורה, לאנשים המחפשים דרך חיים יהודית.

פרויקטים של המכון הבינלאומי ליהדות חילונית הומניסטית

בוועידת מוסקבה הוחלט על תחילת הגשתם של מספר מריוקטים שהוצעו על ידי ראשי המכון לשנה הבאה:

1. המשך עידוד, יעוץ, ותמיכה כספית בפעילות בקהילות היהדות החילונית בעולם - ובמיוחד בארצות בריה"מ לשעבר בהן פעילים עתה 35 מוקרי פעולה מהמרחח הרחוק ועד הים הבלטי, המקיימים שני סמינרים שנתיים למורים ומדריכים מדי שנה. 1600 סטודנטים מבוגרים גרשמו ללימודי יהדות באוניברסיטה הפתוחה בישראל, 300 עומדים לגשת לבחינות הסמסטר הנוכחי. "כתי ספר ליהדות ולעברית מוקמים והולכים ומהווים אחד הגורמים המציעים אלטרנטיבה לפעילות המיסיונרית האגרסיבית של מערכת החינוך של חסידות ליבביץ".
2. המשך עידוד הפעילות ב-9 הסמינרים ליהדות לעולים חדשים מברית המועצות לשעבר המנהלים על ידי תנועת תהילה בישראל בעזרת קרנת בינלאומיות וישראליות.
3. פעילות לקראת ארגון הקולוקויום הבינלאומי הראשון למרצי ואורחי המכון הבינלאומי ליהדות חילונית והומניסטית, אותו אנו מתכוונים לקיים באוקטובר 1995 בדיסרוס - כבית הספר לרבנים חילוניים במרכז פיבניק, ובאוניברסיטת וויין במישיגן, על הנושא: "יהודים ללא קהילה ודת וקהילות יהודיות חילונית במאה ה-20".
4. תערוכה דוקומנטרית-חינוכית נודדת: "יהודים באמנות הפיגורטיבית - 3000 השנים הראשונות" - על אף איסורי הדת, התערוכה, האמורה להיפתח עם פתיחת הקולוקויום במרכז פיבניק, תלווה בהוצאת ופעילות חינוכית. אוצרת התערוכה: הצירית פליס פוגר מלכין. לאחד הצגתה בפתיחת הקולוקויום תגורר התערוכה למוזיאונים, ספריות ומרכזי תרבות וקהילה.
5. השנה יוחל בהכנת שלושה ספר-תג: "אשנבים ליהדות" - "ספת", "שבת" ו"חנוכה", והם יכללו: הצעות הגדה וחינה חופשית מדת ההלכה של הגים אלה, טקסטים והצעות תוכניות למידה עצמית והוראה כבתי ספר חילוניים וכחוגי לימוד ליהדות, אשר החג והנושאים הקשורים בו יהיו נקודת מוצא ובסיס לתוכנית לימודים, הספרים יוצאו בעברית וכאנגלית.
6. ייעוץ הכנות לקראת יצירת כתב עת בינלאומי ליהדות החילונית וההומניסטית, כמתכונת "יהדות חופשית" היוצא לאור בישראל - בשפות אנגלית ועברית עם תמציות בצרפתית, בספרדית, ורוסית. המערכת תהיה מורכבת מנציגי הרבנים המופיעים בישראל, צרפת וארה"ב ומנציגי התנועות בישראל, ארצות הברית, אמריקה הלטינית, צרפת ורוסיה.
7. נפעל לקראת ארגון "סמינר ירושלים" ביולי 1995 - שהוא המשך למסורת "רחי כלה": 4 שבועות לימודים, ריונים, סידורים לימודיים, סולים וביקורים באתרים ארכיאולוגיים, הסמינר מיועד לדוברי אנגלית מהתפוצה ומישראל ובו מדור מיוחד לדוקטורנטים הלומדים לתואר רבנים חילוניים, לאקדמאים בעלי תואר "מדריכים" ליהדות - בעלי רשיון לעריכת טקסי התנוה בארה"ב, והעוסקים בחינוך ושידור קהילה יהודית חילונית, וצעירים ומבוגרים המעוניינים באחד מנושאי "סמינר ירושלים" שיקראו ל"מבוא לתולדות התרבות היהודית מנקודת המבט הרווחת ביהדות החופשית בימינו". הסמינר הבינלאומי יתקיים בשפה האנגלית, בירושלים, יאורגן על ידי המכון הישראלי ליהדות חופשית והומניסטית בישראל, המרצים בו - פרופסורים מאוניברסיטאות ישראל ומהמועצה האקדמית של המכון. (המכון בישראל בודק אפשרות לארגן במקביל סמינר דומה בשפה העברית).
8. ייעוץ הכנות לקראת הוועידה הבינלאומית הבאה שתתקיים בסתיו 1996 בפאריס ולקראת הכנס הבא של הנחלות המכון והפרציה שיתקיימו במקביל לקולוקויום, באוקטובר 1995 בדרוויט.
9. האנטולוגיה למחשבת היהדות החילונית והומניסטית בזמן החדש בשפה האנגלית, מוכנה לרפוס ועתה מטפלים בהשגת הזכויות על מנת שאפשר יהיה לגשת להדפסה בהוצאה לאור האמריקנית KTAB.
10. למועצת הנחלות המכון הבינלאומי ליהדות חילונית והומניסטית נבחרו 10 חברים מישראל: ד"ר צופיה מלר, המשוררת עמירה הגני, מר אורי בן צבי, ד"ר אברהם וולפנוון, ד"ר אורי רם, ד"ר זאב כץ, פרום' בן ציון הוכשטט, פרום' יעקב מלכין, מר אמתי שפיצר, ד"ר יחזקאל כהן.

נציגת הפרלמנט הרוסי ושגרירות ישראל בהענקת אות כבוד למיכאל צילנוב

במוצאי שבת נערכה "ארוחת סוכות" חגיגת (יו"ר - דוד ריבלין) במלון "קוסמוס" במוסקבה, בה ברכו את הוועידה מיופה הכוח של שגרירות ישראל במוסקבה, דוד ברטוב, ונציגת הדומה הרוסית (הפרלמנט של רוסיה), א. גרבר, אשר הזכירה בין השאר את התמורות המהירות ביחס ליהודים ולאנטישמיות ואת השמחה הגדולה האוחזת באנשים כמוה למראה ועידה יהודית עולמית הנערכת במוסקבה, כאחד מסימני התמורות המתחוללות בארצה.

הוועידה העניקה אות כבוד והצטיינות למיכאל צילנוב, נשיא הוועד המייצג את כל קהילות היהודים ברוסיה. בפעלו הצליח צילנוב להנהיג תחייה של חיי הציבור והתרבות ברוסיה, במשך השנים האחרונות ובמיוחד מאז התמוטטות הקומוניזם. צילנוב הרצה על "ציוויליזציה יהודית - מושג יסוד בהסבר תופעת קיומו של העם היהודי".

בישיבה החגיגית השתתפה משלחת בת ארבעה אנשים מהשגרירות הישראלית ונציגה ברוך את הוועידה בשם השגרירות.

מצוות עשה של יהודים חילוניים

הישיבה האחרונה של הוועידה התקיימה ביום ראשון 25.9.94 לפני הצהריים (יו"ר - שוויין ויין) והוקדשה לדרך החיים היהודית של יהודים חילוניים.

בהרצאתו עמד הרב ויין על הגישה החיובית ליהדות חילונית המתבססת על דברות מחייבות - כגון: תמיכה בחופש ובשוויון ובזכויות אדם ופיתוח חיים יהודיים פעילים הן במישור החינוכי והן במישור החגים והשבתות.

פרופ' יהודה באואר עמד על חיוניות המאבק של החילוניים להטבעת חותם השקפותיהם ודרכם הייחודית ביהדות, על רקע הפונדמנטליזם הגואה של מיעוטים דתיים בתוך העם היהודי.

פרופ' יעקב מלכין עמד על שלוש התרומות הייחודיות של היהדות לתרבות האדם הדתי והחילוני כאחד: (1) בית הכנסת; (2) השבת; (3) תלמוד תורה לשמו.

שלוש תבניות תרבות אלה אינן דתיות במהותן, והן מאפשרות לקהילות יהודיות חילוניות לאמצן ולפתחן, כשם שאמצון ופתחון תרבויות כל העמים האחרים באנושות.

מה משמע להיות יהודי?

מוסקבה 1994

מבוא:

הועידה העולמית הדרושנית השניה, המרצית הבינלאומית של יהודים חילוניים והומניסטיים שהתכנסה בבריסל ב-1988, הצהירה: "...יהודי הוא אדם ממוצא יהודי או כל אדם המצהיר על עצמו (או על עצמה) כי הוא יהודי, והמזדהה עם התיסטוריה והערכים המוסריים, תרבות וציויליזציה, קהילה וגדול של העם היהודי".

התנועה העולמית של יהודים חילוניים והומניסטיים התרחבה וכוללת יחידים וקהילות רבות המבקשים לקחת חלק בבניין צורה מודרנית של יהודיות ולהגדיר בדיוק רב יותר את המשמעות של הזהותם עם העם היחודי.

אין דרך בלעדית להיות יהודי. זהות יהודית היא תופעה היסטורית מתפתחת. יהודים פיתחו במשך ההיסטוריה דרכים שונות לאשר ולהביע את זהותם. יהדות חילונית והומניסטית מכירה בפלורליזם זה - בתוך העם היהודי בכללו ובקרב היהודים החילוניים, ורואה בפלורליזם מאמין מהותי של החיים היהודיים. חלק בלתי נפרד מהזהות היהודית הוא הזיקה העמוקה למדינת ישראל, לתרבותה ולאומתה.

יהודים חילוניים והומניסטיים מחפשים דרכי מעולה אשר תואמות את אמונותיהם. על כן מצהירה המרצית הבינלאומית:

ההצהרה

1. יהודים חילוניים והומניסטיים אינם מקבלים כל סוג של הבחנות בין יהודים אשר בחרו להדהות עם העם היהודי, יחיו הוריהם אשר יחיו.
2. יהודים חילוניים והומניסטיים שואבים השראה, תשכלה והעשרה מהיצירה היהודית ונסיון חייה של האומה, בעבר ובהווה, ומנסיון החיים והיצירה של תרבויות אחרות.
3. יהודים חילוניים והומניסטיים מעודדים ותומכים בפעילויות המקדמות את המשך הפיתוח של הזהות היהודית.
4. יהודים חילוניים והומניסטיים, זוכים תוך פעילותם בהזדמנויות רבות לחזק את זהותם היהודית, להעשיר את חיותם היהודית, ללמוד עוד על משמעות

יהודיותם, ולפתח זהות יהודית בקרב ילדים ובני נוער על ידי ייסוד והצטרפות לקהילות יהודיות, ארגונים ובתי ספר יהודיים חילוניים והומניסטיים.

5. יהודים חילוניים והומניסטיים פעילים בחיפוש דרכים להפיכת יהודיותם לחלק משמעותי מהייהם היומיומיים, ולחזק את הסולידריות שלהם עם יהודים בכל מקום.

דרכים אלה עשויות לכלול:

א. לימוד היסטוריה יהודית, ספרות ותרבות יהודית כאמצעי להבנת ההווה והחוויה היהודית בכללה, ובייחוד את הבטיח החילוניים וההומניסטיים.

ב. ציון חגי ישראל וטקסים חגיגיים במחזור החיים של היחיד והמשפחה, כמבעים תרבותיים של מחזוריים טבעיים, של חיים אנושיים ושל אירועים בהיסטוריה היהודית.

בעשותם כל אלה הם חופשיים לסגל הבטים ומנהגים יהודיים מסורתיים אשר לדעתם הם משמעותיים בחייהם, ולאמץ מנהגים אחרים, או ליצור חדשים, העונים על הצרכים של דורם בהווה ובעתיד.

ג. לימוד ושימוש בשפות יהודיות - ובייחוד בשפה העברית, חלשון ההיסטורית של העם היהודי והשפה המודרנית של מדינת ישראל, וכמו כן - אידיש, לדינו ושפות יהודיות אחרות. בכל אחת משפות אלה נתרמה תרומה ייחודית לתרבות היהודית והעולמית, וכל אחת מהוה קשר אינטימי עם זכרונות, יצירות וערכים של העם היהודי.

ד. התנהגות לפי אמות מידה המבוססות על ערכים הומניסטיים כאוטונומיה של היחיד, כבוד האדם, צדק והתנגדות לעריצות, מאבק נגד ניצול ודיכוי - הם הערכים הנובעים מההווה והתרבות של העם היהודי.

ה. השתתפות של הקהילות היהודיות בחתירה להבטחת זכויות האדם והזכויות כל עמי העולם.

ספרים חדשים

מיכאל וולצר - יציאת מצרים כמהפכה

ספרית עלית חג/פפירוס, תל אביב 94
המחבר מעניק לאפוס הגדול של יציאת מצרים ולמעבר מעבדות לחרות משמעות פוליטית. אינטרסטיציה חופשית-חדשנית של הסיפור המקראי.

אליעזר שביד - בין חורבן לישועה

ספרית הלל בן חיים, הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 94
בראשית המאה ה-20 התנועות המודרניות בנסיגה דמוגרפית ובמינונג רוחנית. למרות השואה הצליחו להשתקם במחירות מפתיעה ולהקים מרכזים חדשים בארץ ובאמריקה. כיצד הצליחו לפרוץ את המחסום הרוחני ולהתאים עצמן למציאות הזמן המשתנה?

אנדרת נחל - זמנתו היהודית

ראובן מס, ירושלים, 94
ניתוח המעיה היהודית מראשית ההיסטוריה ועד הציונות. מבוא בעל אופי דתי, תאולוגי, אנתרופולוגי על היחס בין התרבות האנושית הכללית לתרבות היהודית.

שמואל כספי -

בחתיירה לזהות יהודית חילונית הומניסטית

הוצאה עצמית, תל אביב, 94
תיאור סוגיות בהיסטוריה היהודית מנקודת ראותו של אדם חילוני המבקש לנכס אליו את אוצרות המורשת היהודית על כל חלקיה. להשיג בתחיליה 02-634526.

צבי גיורא - אנחנו היהודים

הוצאת דן, רעננה, 94
הספר דן בתולדות הרעיונות להגדרת הזהות היהודית:

מתוך המבוא לספר:

כמו שהעצים עצים והסלעים סלעים, כך אני יהודי. מעולם לא ביקשתי להיות לא צרפתי ולא אמריקני. שום ספק או הרהורי רתיעה לא הסריוו את תחושת שייכותי. ועוד בטרם שהתודעתי אל שירו של יהודה הלוי ידעתי את טעם מילותיו. אף אני ישבתי בקצה מערב אך ליבי היה במזרח. והנה דווקא מאז שאני חי בישראל - דווקא כאן - הנעים והסלעים שלי נמוגים לתוך ערפל של אי זדאות ודו משמעות, אין דבר יציב יותר בהוויתם הישראלית מקיומו של סימן השאלה המלווה את המילה יהודי מירה יהודי - השאלה הזו מתנסחה בראשית ימיה של המדינה ומאז אין היא יורדת מסדר יומי.

ניתן להשיג רק בתחיליה, התיבונים 14 ירושלים.

המקל והגזר

כיצד ראוי להתמודד עם הסחטנות הש"סית

אברהם גל

ובנות-בריתה ברגע האמת ובמבחן הקובע, בעת הגיע ההכרעות המדיניות הגורליות. לכל היותר תשיג הקואליציה והממשלה יתר נוחות בתיפקודה השוטף עד הגיע מועד ההכרעות המדיניות. ש"ס לא היתה ולא תהיה מעורבת בכל המגעים החשאיים או הגלויים, שנועדו לגבש את החסד המוצע טרם הבאתו להכרעות העם במישאל עם. לצערנו, במצב הנוכחי לא נראה עדיין באופק המדיני, כי החסד עם סוריה עתיד לעמוד בקרוב להכרעת הכנסת או העם. הנתון הוודאי ביותר אינו אלא מיכלול הויתורים המובטח לש"ס בעגלא ובזמן קריב. השאלה הנשאלת היא, כלום נכון לשלם כיום במטבע קשה מאד (תרתי משמע) של ויתורים תחוקתיים כה מופלגים, בעבור תמורה מפקקת ולא מובטחת (שנינו עמדות בעתיד או תקווה לתמיכה), אשר ספק אם תסופק ע"י קהל חסידי ש"ס! גם לו היתה ש"ס מתחייבת לתמוך בהסכם השלום (ואין לכך אף רמז) - כלום יכולה היתה מנהיגותה לספק את "הסחורה" המובטחת, שעה שתומכיה הינם בעלי נטייה ימנית כה מובהקת? גם ביחסי מיקוח נקשה של שוק ואפילו בסיטואציה של סחיטה פלילית, אין לבצע את "העסקה" בטרם תובטח אספקת "הסחורה" או התמורה. מי שמסכים להיכנע כיום לתכתיבי ש"ס כאילו מודה, שהתמורה היא עצם כניסתה של ש"ס לקואליציה וזאת למרות שהצטרפותה לקואליציה, על כל מנעמי המימשל והכספים

לכך) מרמת הגולן. תהא עמדתו של הרב יוסף בעניין החסד עם סוריה אשר תהא, סביר להעריך, כי הוא לא ישנה אותה לעת מבחן חשוב ואמיתי, כמו משאל עם לגבי הגולן או בחירה אישית בראש הממשלה, בהתאם למיקומה הקואליציוני של ש"ס. לא הצטרפות ש"ס לקואליציה היא שתגבש את עמדותיו של הרב יוסף או תשנה אותן, וגדולה מזו: לא היא שתשפיע באופן דרמטי על קהל הבוחרים של ש"ס לאמץ עמדות יוניות בעת ההכרעה או לתמוך במועמדות ראש הממשלה בעל עמדות פשרניות. לאמיתו של דבר, מידת השפעתו של הרב יוסף על ציבור תומכי ש"ס בעת מישאל או הכרעה גורלית טרם הוכחה. לפחות במקרה אחד - בעת הבחירות האחרונות לעיריית ירושלים - לא קיבלו מצביעי ש"ס את המלצת מנהיגותם לתמוך במועמדות טדי קולק. לנוכח מציאות פוליטית קשיחה זו מוזר לשמוע הערכות מצב מפי פוליטיקאים מנוסים ומפוכחים, כמו השר יוסי שריד, כאילו ניתן יהיה, אולי, לשכנע ולהטות את נטיות הלב של ציבור בוחריו ש"ס, או חלקו, אם אך נגדיל במידה ראוייה את "מנת הצפרדעים", שהציבור החפשי יהיה מוכן לבלוע...

תשלום יקר תמורה מפקקת

הצטרפותה של ש"ס לקואליציה בימים אלה לא תכביד ולא תקל על מפלגת "העבודה"

שעה שידו של רה"מ, יצחק רבין, חתמה (בראשי תיבות) על ההסכם בין "העבודה" לש"ס, עינינו נשואות היו אל נכון לעבר ההסדר המדיני ההולך ומתגבש עם סוריה. אין לחשוף ברה"מ - קל וחומר בשרים שריד, פרס, רובינשטיין וצבן - כאילו לא הבינו את משמעות הכניעה לסחטנות ש"ס, כשם שהבינוה מיד לאחר החתימה השרים ליבאי ושחל וחברי הכנסת מירום, בורג, יעל דיין ואחרים. הם הבינו אף הבינו, שהרי מדובר בהפיכה תחוקתית חמורת השלכות, העתידה ליצור מציאות בלתי-הפיכה לטווח של שנים רבות: הכפייה הדתית, שעד כה היתה "הוראת שעה", תהפוך לחלק מהמסגרת הקונסטיטוציונית של מדינת ישראל, ואילו הבלמים והאיזונים החיוניים בכל משטר דמוקרטי - חוקי-היסוד או בג"צ - יועלו קורבן למולך החרדי. אופיים התחוקתי של השינויים מבטיח, כי זו עתידה להיות "בכיה לדורות".

ש"ס שייכת לימין

מבלי לגרוע מהקדימות העליונה של יעד השלום מבקשים אנו לנמק, מדוע הכניעה לש"ס לא מתחייבת מהמצב הנוכחי ואיננה חיונית לקידום השלום. קהל הבוחרים תומכי ש"ס היה מאז ומתמיד בעל נטיה מובהקת ומסורתית (תרתי משמע) למחנה הימין. כזכור, היתה זו ש"ס, שהינתנה את כניסתה הקודמת לקואליציה בקיום משאל עם בנושא החסד עם סוריה וחברי הסיעה אינם מסתירים את עמדותיהם השוללות ויתורים מרחיקי לכת למען החסד. אמת, מורה הדרך של ש"ס ומנהיגה הדומיננטי, הרב עובדיה יוסף, אימץ מזה שנים עמדות ריאל-פוליטיות בגלותו חרדה כנה לחיי אדם ולהיבט הבטחוני, במובן האמיתי של המושג. גישה ריאלית זו הובילה את הרב יוסף לנקיטת עמדות מדיניות פשרניות ואמיצות, בניגוד להלוך הרוחות המציין חלקים נרחבים בקרב חסידיו ואף במנהיגות ש"ס. באמצע עמדות אלו אין הרב יוסף נרתע אף מדעת קהל אוהדיו. עם זאת, גם מפיו טרם שמענו במפורש ואף לא ברמז האמנם הוא תומך בניסיגה כוללת (או קרוב

עו"ד אברהם גל עומד בראש עמותת "מנוחה נכונה - ישראל"

הכרוכים בכך, הם האינטרס העליון דוקא של ש"ס. התמורה האמיתית המצופה מש"ס - היינו, תמיכתה ותמיכת צבור בוחריה בהסדר המדיני עם סוריה - אפילו לא הובטחה. יש, איפוא, טעות אופטית וכשל פוליטי בתשלום כה מרחיק לכת עבור "סחורה" פוליטית נטולת ערך. אין מדובר אלא ב"נייד עדישים" פוליטי (נחות קואליציונית קיצרת ימים), שתמורתו עתידות "העבודה" ומרצ לוותר על הבכורה (שמירה על דמותה הדמוקרטית-חפשית של ישראל ועל זכויות אזרחיה). במידה מסויימת עלולה הטעות להביא לתוצאות הפיכות: משישינו החרדים את מלוא תאוותם כבר עתה שוב לא יוותרו בפייהם של אותם מתונים מעטים בש"ס כל נימוק של פיתוי ולחץ על בעלי הדעה השולטת בכיפת ש"ס, דעת "הניצים".

מפורצת דרך לגרורה עלובה

עד כאן הועלו טיעונים במישור הטקטי אך מובן, כי מעל לכל עומדים השיקולים העקרוניים: למרצ - כתנועה אידיאולוגית - יש עקרונות יסוד, אשר בשעתו הביאו להקמתה ומאז הם טעם קיומה (ה-*raison d'être*). תביעות ש"ס ב"סיבוב" הנוכחי אינן רק בגדר השפלה ופגיעה ללא נשוא בתדמיתה של מרצ אלא פשוט ריסוק אברים אידיאולוגי ואלקטורלי גם יחד. אם מרצ תוותר על עקרונותיה בעניין הנדון, היא תמעל בשליחותה העיקרית ותגזור על עצמה גזר דין של חיסול בקרב קהל תומכיה. תנועה אידיאולוגית, המוותרת על ציפור הנפש שלה בשל "שיקולים טקטיים", ספק אם היא ראוייה לתמיכה. כבר עתה גרמו התימרונים הטקטיים "המתוחכמים", כביכול, של סיעת מרצ נזק קשה וארוך טווח לתדמיתה: היא איבדה את האחיזה בהגה ואת האמינות, שקודם ציינו אותה. מפורצת הדרך הפכה לגרורה עלובה למדי של מפלגת "העבודה". כל ישתבחו חברי הסיעה בהישגם המדומה של "רווח זמן", שהיה נטול כל חשיבות מדינית כשלעצמו. עד שהתערב בג"צ ועמד, כרגיל, בפרץ הספיקה מרצ להפוך בדעת הקהל למשל ולשנייה. אופיינית העובדה, כי מרצ לא נמנתה על העותרים לבג"צ, כשם שנמנעה מהכרזה על הפעלת זכות הוטו (בהתאם לזכותה בהסכם הקואליציוני).

אין הרבה תקדימים - אם בכלל - למנהיגים פוליטיים, אשר התנדבו להקריב את תנועתם למען מימוש אחד ממיקבץ רחב של יעדים. לא רק המילים אלא גם - ובעיקר - המוסיקה והעוצמה היא הקובעת את האפקט הסופי. כאשר נשמע קולה של סיעת מרצ - היתה זו קול ענות חלושה, לא צליליה הברורים של

מנגינת מרצ המוכרים משכבר. הצלילים היו צורמים בחלקם, מזוייפים בחלקם ובכמה קולות ללא כל תיאום והרמוניה. ככה לא בנוים חומה וככה לא שומרים עליה!

מן המפורסמות, כי כניעה לסחטנות באשר היא אינה מחסלת בדיכ את התביעות אלא מחזקת את הליך הסחיטה, לא כל שכן בכל הנוגע למפלגות הדתיות, שעצם זכות קיומן היא בהצגת "הישגים", בד"כ על חשבון זכויותיו של הרוב החילוני. אבל גם אם מחליטים להיכנע לסחטן אין לעשות כן בפזיזות ומבלי להבטיח את קבלת התמורה למלקוח. במקרה דנן ניתנה ההסכמה לכניעה אפילו מבלי לבדוק אם התמורה תינתן עבורה. מנהיגי מר"צ אינם טירוניהם בפוליטיקה ואינם, חלילה, נעדרי חכמה. אעפ"כ היינו עדים בקדנציה הנוכחית לכמה מקרים של ליקויי מאורות. לפיכך, לא יהיה זה מוגזם לצפות מהם, כי יטו הפעם אוזן קשבת, באמת, לדעות חבריהם למפלגה ולטיעוניהם.

להוציא את המקל ממחסן הגרוטאות

וכאן המקום להזכיר, כי מרוב עיסוק אובססיבי ב"גזר", המוחזק - כביכול - בידי עסקניה של ש"ס (הסיכוי לקידום השלום באזורנו), נשתכח מהנוגעים בדבר - ומרצ בראשם - קיומו של ה"מקל", או לפחות הצורך להוציאו ממחסן הגרוטאות. המימסד הדתי, וש"ס יותר מאחרים, חי ומתקיים במידה רבה בזכות תמיכתה ותקציביה של המדינה. די יהיה בתקופה לא ארוכה של השלת הכבלים הקואליציוניים-דתיים על מנת לתקן עיוותים ומעשי כפייה של המימסד הדתי מאז קום המדינה בהיקף עצום. כנגד "הבכיייה לדורות" המזומנת לנו ביוזמותיה האחרונות של ש"ס עומד גם הסיכוי (או הסיכון) מנקודת הראות של ש"ס של "שמחה לדורות" (ע"י תיקון העיוותים מבית מדרשו של המימסד הדתי). לא מופרך יהיה להעריך, כי בקרב חלק משמעותי של הצבור, כולל ממחנה הימין (כמו תומכי "צומת"), תתחזק התמיכה במפלגות "העבודה" ומרצ לנוכח נחישותן והחלטיותן ב"ניקוי השטח" מספיחי הכפייה הדתית. נוכיח כמה דוגמאות על מנת להמחיש מה עשוי לקרות אם ינתן לצבור החפשי ולנבחריו חופש פעולה פוליטי במשך פרק זמן לא ארוך: תבוטל הבלבדיות השמורה לבתיה"ד הרבניים בנושאי גירושין-נישואין; תוקם מערכת הכשרה חלופית, שאיננה כפופה לרבנות הראשית בלבד; יבוטלו מבצרי הכוח של המימסד הדתי במשרדי הממשלה ובמועצות הדתיות, או, למזער, נציגי כל הזרמים (רפורמים, קונסרבטיביים, חילוניים) ישולבו

במועצות הדתיות, ויאישו את משרותיה; התחבורה הציבורית תופעל בכל ימות השנה (זולת יום הכיפורים); יתאפשרו הפלות, ניתוחים (פוסט-מורטם) וחפירות ארכיאולוגיות ללא הגבלה, יופרט יבוא הבשר ויובא גם בשר לא כשר; יופסקו הקצבות המיליארדים לאברכים ולשאר "כלי-קודש"; יבוטלו (או יצומצמו) הפטורים לתלמידי ישיבה ולבנות משירות צבאי או שרות לאומי; יבוטלו הכפילויות המשונות והבוזונות נטולת הצידוק במימון שרותי דת (רבנים ספרדיים ואשכנזים וכיו"ב); יוסרו המיגבלות הפרימיטיביות בנושאי ארכיאולוגיה ופנתולוגיה. בקיצור: ימות המשיח (החילוני). דומה, כי די יהיה בשנה אחת של ניעור המימסד הדתי על מנת שהארץ תשקוט, אם לא ארבעים שנה כי אז ארבע שנים... וכאן המקום להדגיש, כי כל סדר היום החילוני המוצע איננו מכוון לפגוע בחופש האמונה והפולחן של הצבור הדתי אלא אך ורק לבטל עיוותים והפלות ולמנוע כפייה דתית על מי שאיננו מעוניין בה.

להעמיד את המפלגות הדתיות במבחן

גם הצבור הדתי - ובעיקר המימסד הדתי - יודעים עד כמה עומדת המערכת הארגונית-כספית שלהם על כרעי תרנגולת (ואין כינוי מתאים מזה לתיאור תמיכת החילונים בכפייה הדתית נגד עצמם). לפיכך, ספק אם יסיכמו לסכן את כל הישגיהם עד כה במסגרת מלחמה כוללת נגד עמדותיה המדיניות של הממשלה. ככלות הכל גם בציבור הדתי יש הלוקחים בחשבון, כי המטרת הטילים הצפויה במלחמה הקרובה לא תיפסח גם על ילדיהם ואברכייהם - וחשש זה, בהצטרפו לפגיעה הקשה בהישגיהם הדתיים עד כה - אולי יביא גם בקרבם לגלוי שיקול דעת אחראי ושקול יותר. כל שצריך הוא לשכנעם בכנות הכוונה לממש את התכנית, לאמור: היה ויחול קרע בין ש"ס לקואליציה עד כדי סיכון יעדיה המדיניים, יגרור קרע זה גם הנתקות מלאה ומוחלטת משמירה על האינטרסים וההישגים של המימסד הדתי עד כה.

ואם נגזר על הממשלה לאבד את תמיכת ש"ס (וכמובן יתר המפלגות הדתיות, לגביהן אין בכך כל חידוש), כי אז לפחות נוכח בהישגים של תיקון עיוותים ותופעות כפייה דתית מן השנים הקודמות. אם יש למחנה השלום בישראל סיכוי לתווה אלקטורלית של מסת בוחרים קריטית לכוון השלום בעת ההכרעה האמיתית - עלול סיכוי זה להתמסס אם נוסף לגלות מורכ לב והתרפסות שלא במקומה ושלא בעיתה בפני החרדים.

הכפיה הדתית תביא לחורבן שלטון החוק

אורי הופרט

חוקי דת תמורת מדינה

עם הקמת המדינה אימץ בן-גוריון את דרישתם של הדתיים "שלו" והעניק להם זכויות בלעדיות בנושא נישואין וגירושין, בנה עבורם ממסד של מועצות דתיות והעניק להם מונופול על מינוי "הרועים הרוחניים" בדמות הרבנות הראשית והרבנויות המקומיות למיניהם. לפי תפיסת קברניטי הציונות היו אלה רבנים "מטעים", אשר אמורים היו לפרש את הציונות לשפת הציבור הדתי ופרופי ישעיהו ליבוביץ קרא להם ברוגז "פילגשי המדינה החילונית". ברם, הציונים הדתיים האורתודוקסים לא בלעו בנקל את הגולה שהוגשה להם. הם דרשו פיצוי "על השתעבדותם כביכול לציונים" הכופרים. המנהיגות הסוציאליסטית דאגה לפיצוי ויצרה מעגל קסמים של השתעבדות לכפיה הדתית. הציבור החילוני הנפגע, הבין כי המדינה הציונית איננה מגלמת את העיקרון של הפרדת הדת מהמדינה, אולם איש לא רצה לראות במהלכים אלו את הכתובת על הקיר אשר מצביעה על התהום שבין הקונספציות הסותרות בנושא ניהול המדינה. סגירת מקומות הבילוי והתרבות, כפיפות מערכת חיי המשפחה לרבנות, הכשרות

אותם דתיים ממזרח אירופה, כנראה משום זיק של אהדה שחשו הציונים החילוניים כלפיהם, אולי בשל בית-סבא ממנו צמחו. יותר מזה, היה חשש בליבם של ראשוני שבי ציון, כי הציונות לא תוכל לחדור אל לב ההמונים הנתונים למרותם של רבניהם אם לא יעשו צעדים, אשר יביאו ללגיטימציה של הציונות בעיניהם. פרופי אביגדור לבונטין טען בזמנו, כי הציונות היא בשל כך מהפכה לאומית בלתי גמורה. פרופי שלמה אבינרי קרא ליחס הדו-ערכי האמור של דור מייסדי הציונות המדינית בלשון ציורית למדי, הוא אמר שכל סוציאליסט ציוני מתפלל בעומקי ליבו בבית-כנסת אורתודוקסי אותו הוא דוחה ואשר בשעריו רגלו אינה דורכת. הציונות האורתודוקסית הדתית נדמתה בטעות בעיני הציונות החילונית לסוס טרויאני, אשר באמצעותו ניתן יהיה לרכוש עבור מדינת היהודים את לבם של הדתיים באשר הם. כך נוצרה הברית בין האורתודוקסיה הציונית הדתית לממסד הציוני בכלל ולממסד הסוציאליסטי בפרט.

במישור עקרוני קיימת תהום שאין לגשר עליה בין תפיסת העולם עליה הושתתה הציונות המדינית לבין התפיסה הדתית האורתודוקסית. בין אם זו החרדית ובין אם זו המודרנית-הלאומית. הציונות המדינית שאבה את כוחה ואת השראתה מרעיון השיוויון, האמנסיפציה ומהקונספציה ההומניסטית, אשר כוכבם דרך עם הרנסנס האיטלקי, זאהבת האדם אשר צמחה בעיקבותיו, דרך מגנא-כרטא הבריטית, המהפכה הצרפתית ואביב העמים של שנת 1848. גל זה עורר את עמי מרכז ומזרח אירופה ובכלל זה עמי פולין, הונגריה וצ'כיה והוביל כמה עשרות שנים לאחר מכן לעצמאות לאומית ולהקמת חבר הלאומים.

תסמונת "בית סבא"

התפיסה הדתית היהודית המסורתית, השתרשה עמוקות בתודעתם של היהודים המתנגדים של ליטא ויהודי פולין, אוקראינה הרחוקה, רומניה והשוליים המזרחיות של הונגריה, הצמיחה את החסידות והתאפיינה בהסתגרות הולכת וגוברת, בשינאת הגוי-הזר ובהתכחשות גורפת לכל הערכים שיוצגו ע"י העולם המערבי. היהדות הזאת, היתה בלתי מתפשרת ואטומה לכל שמץ של משב רוח אשר נשב סביבה. יהדות אורתודוקסית זו לא קיבלה את עקרון השיוויון ודחתה כל רעיון של התקשרות והתמזגות. עקרון היחוס, הדבקות בהכרעת הרב כפוסק יחיד לעומת הכרעת הרוב, התרחקות מהעולם הסובב להבדיל משילוב דמוקרטי והפגנת יחס עויין באו במקום סובלנות ושיוויון. הציונות המדינית ביטאה את הערכים הדמוקרטיים, את הסובלנות ואת הגישה ההומנית. בינה לבין התפיסה הדתית היה מרחק תהומי. יחד עם זאת, בשל היות הציונות תורה פוליטית, אמפירית, מודרכת ע"י ריאלי-פוליטיק, להוטה להגשים את עצמה במהרה, מבלי להמתין לביאת המשיח, הלך והעמיק הפער בינה לבין המחנה הדתי אורתודוקסי הנוקשה והבלתי מתפשר. למרבה הפרדוקס ניסתה הציונות המדינית להתפשר ולהתקרב אל

עו"ד אורי הופרט היה יו"ר הועד הפועל של הליגה למניעת כפיה דתית בישראל

המדוקדקת שנכפתה תחילה על מוסדות הציבור ואחר כך על כלל מערכת תעשיית התיירות (מסעדות, בתי מלון) ואורה החיים אשר נלווה לדרישות אלה, כל אלה נראה בעיני הפוליטיקאים של מפא"י כאי נוחות טקטית וכפשרה המתחייבת לשם הגשמת היעדים האסטרטגיים של המדינה.

גוש אמונים - נקודת התפנית

מאבקי הלגה למניעת כפייה דתית בשנות ה-60 וה-70 נראו בעיני רוב הציבור כרגישות מטרזת של קבוצת תמהונים או כהתנגשות בין קיצוניים משני הצדדים, כאשר מפא"י הניצבת "באמצע", יוצאת כמנצחת בהיותה הגורם "השפוי", "המאוזן" וה"האחראי" לניהול המדינה.

שנת 1967 סימנה את סיום התקופה של הסדרי מפא"י עם הציונות הדתית. המפד"ל סיימה את תפקודה כמשגיחה כשרות של מפא"י ולא נרתעה עוד מן התפקיד שנועד קודם למפלגות החילונית. עיסוק ביעדים לאומיים וביחסי חוץ. תנועות "המזרחי" ו"הפועל המזרחי" הצמיחו בני טובים, פאר הנוער, שמפלגות השמאל הרבו להתגאות בהם, וראו בהם את הכפילים הדתיים לחלוציות הציונית החילונית המנצחת, אשר הקימו קיבוצים דתיים, תנועות נוער ראויות לשבח ואשר בעצם לבושם החיצוני כה דמו לחלוצים החילוניים כאשר רק הכיפה הסרוגה הפרידה כביכול בין החלוץ הסוציאליסטי לחלוץ הדתי. אותם בני הטובים, שהקימו לימים את "גוש אמונים", לא צמחו כמובן על ברכי הסוציאליזם של קיבוצי השומר הצעיר והתקיים אלא על ברכי האורתודוקסיה הדתית וממנה גם שאבו את כוחם. תוך זמן קצר הם החלו לשאת את הדגל של לאומנות קיצונית מתובלת בדתיות אנטי הומניסטית. כך נולד השלב השני בהתנגשות בין הציונות החילונית לדתיות הישראלית.

המפד"ל - מקור הכפייה וההפרדה

"המזרחי" ו"הפועל המזרחי", שהיוו לשון מאזניים נצחית בין מפלגות השלטון, התפתחו במשך הזמן ליציר חדש, זן נוסף של התנגשות עם הקונספציה השיוויונית של מדינה מודרנית - המפלגה הדתית לאומית (המפד"ל), אשר נתנה גושפנקא רשמית ליריבות הדתית בישראל. מי יזכור, כי המפלגת הדו ראשית של הרבנות הראשית ושל רבני הערים הם תולדה של הסגידה לעדתיות ולהסכמים עם המפלגה הדתית-לאומית. מי ראה במדינה מתוקנת כלשהי, כי ערכאות השיפוט נקבעות לא דווקא ע"י הכישורים השיפוטיים אלא ע"י השתייכות עדתית של בעלי המשרות.

בפגיעה בסעיף 16 להצהרת זכויות האדם של האו"ם (הזכות להנשא ללא הבדל דת וגזע), בפגיעה באמנה כנגד הגזענות (אי שיוויון בשל התייחסות לדתו של אדם ולאו דווקא לכושרו המשפטי האוניברסלי), פגיעה בשיוויון האשה (ראה יחס לאשה בבתי הדין הרבניים כנטולת זכות שווה לעדות), והסייגים אשר נקבעו למטרה זו בחוק שווי זכויות האשה, קיבל תאוצה כאשר הממסד הדתי לא הסתפק עוד בקביעת נורמות משפטיות של המדינה, אלא רכש לעצמו לגיטימציה בתחום שבו לפני מלחמת ששת הימים לא העז להתערב. לא עוד מפלגה דתית הכופה אורח חיים אורתודוקסי, אלא דתיות משיחית - לאומנית גזורה לפי סגנון הגרועות שבתנועות הלאומניות באירופה, בה הדתיות השתלבה בלאומנות קיצונית.

ק נולד הזן הישראלי לפונדמנטליזם הדתי, אשר רבנים כמו כהנא, אריאל, לוינגר ואף הרב שלמה גורן ז"ל הם נושאי דברו.

השיטה, אשר הונהגה ברוח דרישותיה של המפלגה הדתית לאומית הביאה ליצירת עובדות מוגמרות בנוף האנושי של מדינת ישראל. יהודים שעבדו וגרו יחד כל חייהם, נקברו בבתי-קברות נפרדים בשל דקדוקי עניית בנושא הגדרת יהדותם וכשרותם. מציאות זו העמיקה במשך השנים את הכדאיות להשתייך לעדות מסוימות. כדי להפיק תועלת מהשתייכות זו שומרו המסורות הנפרדות וההשתייכות הנפרדת, כי הרי היה בצידי שר, כך נולדה לבסוף בת זוגתה של המפלגה הדתית לאומית, מפלגתו של הפרש מן המפד"ל אהרון אבוחצירא, כך נולדו צינורות המימון הנפרדות, וההנאות הכספיות הנפרדות, והריקבון הפוליטי אשר הוביל להכרעות שיפוטיות ולהרשעות.

החיבור ההרסני בין דת ולאומנות

תהליך ההקצנה הדתית, אשר החל ברמיסת זכויות האזרח, בחוסר שיוויון בפני החוק,

מיהו יהודי - בסבך ההגדרות

במציאות המשפטית הקיימת בישראל נותרה לבירור השאלה מהי משמעות המונח "יהודי" בחוק שירותי הדת היהודיים. אם אכן ההגדרה זהה לזו של בתי דין הרבניים, אין תקנה לדבר. אם ההגדרה היא על פי ניסוח חוק השבות - גם אז אין תקנה, ואף חמור מכך: גם יהודי שהמיר את דתו אינו נחשב יהודי בחוק זה.

נראה לנו ש"רשלנותו" של המחוקק הישראלי הולידה גירסה שלישית ל"מיהו יהודי". סימוכין לכך אנו מוצאים בתביעה משפטית שהגיש בזמני שלום בן חורין נגד שר הדתות בפרשת הרכב המועצות הדתיות. במשפט נסב הויכוח על השאלה, מדוע היהדות הלא-אורתודוקסית מקופחת ואינה זוכה לייצוג במועצה הדתית של ירושלים? כאמור, מועצות דתיות הן גוף סטטוטורי, יציר כפיו של המחוקק החילוני, בתוקף חוק שירותי הדת היהודיים. לכאורה משתמע מנוסח החוק שהוא נועד לדאוג לסיפוק צרכי הדת של כל האוכלוסיה היהודית בישראל. אין בחוק "נומרוס קלאוזוס", האוסר על הספקת שירותי דת ליהודים דתיים לא-אורתודוקסיים, ואין בו איסור על יהודים לא-אורתודוקסיים להיכלל בין חברי המועצות הדתיות הממונות בידי שר הדתות ובידי המועצות המוניציפאליות ורבני הערים הנוגעים לעניין. ואמנם בתוקף הסדרים פוליטיים יושבים נציגים של מפלגות חילוניות, "בעלי זיקה לדת", במועצות הדתיות. אולם מקומם של יהודים דתיים, המוגדרים כלא-אורתודוקסיים, נפקד שם.

בית המשפט העליון פסק שאין לפסול יהודי רפורמי או קווסרבטיבי מלתפוס את מקומו במועצה הדתית, אולם בפועל לא הוגשמה החלטה חשובה זו. אעפ"כ אין בכך כדי להמעיט ממשמעות העיקרון הנובע מהכרעתו של בית המשפט העליון: הגדרת יהודי לצורך יישום חוקי שירותי הדת היהודיים (קרי - לצורך ייצוג במועצות הדתיות, וממילא לצורך הוראות הנוגעות לקבורת יהודים) איננה יונקת לא מחוק השבות ולא מחוק נישואין וגירושין. מה שמשמע מחוק שירותי הדת היהודיים, ומפסק הדין המנחה במשפט בן חורין, הוא שלצורך קבורה, יהודי הוא אמנם כמשמעותו לפי התפיסה היהודית דתית, אולם "יהדות" זו תיבתן על פי הקריטריונים הפנימיים של כל אחד מן הזרמים השולטים כיום ביהדות הדתית, ללא אפליה ביניהם.

א. הופרט

מתכונ אילוני

ומי נבחר לברך: 'כבוד' הרב

בחודש שעבר כונסו תלמידי ביתה ז' מביה"ס 'קציר' ברחובות, ליום של לימוד והעשרה, שהוקדש לנושא בר/בת מצוה. מאות תלמידים נבקשו לבוא בלבוש חגיגי למתנים סמוך והאיינו להרצאות וסיפורים על משמעות הסאדורע. מי הזמן כאורח הכבוד לסקס? ראש העיר? איש חינוך מוכר? סופר בעל שם? מנהל ביה"ס - שאמור להיות בעל אופי חילוני - מר אברהם סלע, כחר להזמין את הרב הראשי של העיר, הרב שמחה קוק, כדי שיברך את הילדים וידרוש בפניהם על 'המשמעות היהודית' של בר המצווה. הרב קוק הוא פונדמנטליסט ידוע. מזה שנים הוא מפעיל את כוחו והשפעתו כדי להחניק כל נסיון לפתוח את העיר לפעילות תרבותית ומסחרית בסופי שבוע. בנינו נחיתה רחובות לאחת הערים החשוכות בה ממרד המיסדר הדתי את חיי התושבים. הזמנתו של הרב איננה אירוע חריג במערכת החינוך (וראה/י הסעות תלמידים לכפר הביד לקריאת התורה; לימודי ספר התפילה האורתודוכסי במאות בתי ספר; הזמנת רבנים לכיתות לפני תגים וכיו"ב). הדבר מעיד עד כמה גדול הביבלול ועד כמה חסרים אפילו מגהלי בתי ספר הבנה לגבי תפקידו הבסיסי של מוסדס להקניית ערכי יהדות חילונית לתלמידיהם.

החזית: כביש בר אילן בירושלים

התחדש מאבק השבת בירושלים. החרדים מבקשים לחסום בשבתות את כביש בר אילן - ציר תנועה ראשי המחבר את הכניסה לעיר עם השכונות המורחזות המאוכלסות בעשרות אלפי חילונים. הלפח שנה מאז הבחירות לעיריה בה זכו בתוספת כוח רעיונית והמליכו את אחוד אולמרט כראש העיר. מנחם פרוש הצהיר אז במפורש: 'לא יעזור לכם (וחילוניים) דבר, ירושלים בדיעבד'. מיד לאחר הבחירות יס דוד ריבלין (אז ייד תחליה), הקמתו של 'מטה חופש', המאגר מפלגות, גופים ואירגונים שונים המתנגדים לכפייה הדתית. המטה אירגן מספר הפגנות, כדי לכלוס את השתוללות החרדים במקום, אולם בכך לא די. דרושה תנובה חילונית נמרצת בהרבה. ירושלים נפלה בידי החרדים בשל אדישות הבחור החילוני. כביש בר אילן (חורק ההתחלה) הוא העד התוך. רק התגייסות - עכשיו - של הכוחות החילוניים בעיר תמנע הגשמת חזונו המבהיל של מנחם פרוש. אחרי ביצ

קבורה במחתרת

בחדש שעבר הלכו לעולמם שני אישי רוח ידועים. הפילוסוף גרשון וילר והסופר ט. כרמי. שניהם היו חילונים מאמינים. שניהם ביקשו להקבר בבית עלמין חילוני שיכבד את דרך חייהם ואת תפיסת עולמם. למרות שבג'צ פסק כבר לפני שנתים כי יש לקבל את הביקשתו, שהוגשה באמצעות עמותת 'מנוחה נכונה', להקים בתי קברות חופשיים, אך עד היום אפשרות מעשית להקבר שלא דרך אתר מהחברות הדתיות העוסקות בכך. אנשי הברות קדישא, פקדי משרד הדתות וגורמים שונים בעיריות (חילונים ברובם), ממשיכים לתקוע מקלות, לצענף על פסיקת בית המשפט ולעשות כל שלא ידם כדי למנוע את יישום ההחלטה.

גרשון וילר נקבר בקבוץ געש. ט. כרמי נטמן בקבוץ גן שמואל. בעקבות פניות שלנו ושל אחרים זכו שניהם לקבורה מכובדת. אולם מה באשר לאנשים אחרים? מה לגבי אלה שאינם מיוחסים ואין להם 'מליצי ישר'י? מתי יוכל אדם למות בארץ הזאת ולהקבר ע"פ בחירתו בטקס שיכבד את רצונו ואמונתו?

ועדת שנהר: לשווא?

לפני מספר חודשים פורסמו בקול תרועה המלצות ועדת שנהר שבדקה את מצב לימודי היהדות בבתי הספר הממלכתיים בישראל. דו"ח הועדה קבע כי יש להדגיש את היות היהדות החילונית בעלת זהות יהודית ומשען ערכי חיוכי, שצומחת מתוך ההווה היהודית המודרנית וממגזר ערכים מתרבות ישראל ומתרבות העמים. בראיון שפורסם ב'יהדות חופשית' מס. 3 אומרת פרופ. עליזה שנהר כי 'אל לה ליהדות החילונית לוותר על הוראת היהדות היא אינה יכולה לתת אותה בקבלנות לאלה שהשקפת עולמם שונה'. והנה, בימים אלה נודע לנו כי משרד החינוך מתכוון, כפועל יוצא של המלצות הועדה, להשקיע סכומי עתק במכונים ללימודי יהדות: 'הרשמן', 'כרם' ו'גשר', כדי שיהיו קבלנים ראשיים בהוראת לימודי יהדות בארץ. שלושת הגופים מתהדרים אמנם כתפיסה פלורליסטית אולם לשלושתם מנהלים אורתודוכסיים ואוריאנטציה דתית מובהקת. שר החינוך ומנכ"ל משרדו התחייבו בזמנו לאמץ את מסקנות ועדת שנהר כלשונו. אם תמומש כוונתם למסור את לימודי היהדות למכונים אלה, הרי שהיו כל שנות עבודתה של הועדה... לשווא.

הממסד הדתי, אשר סמכויותיו הוענקו לו מטעם המדינה הציונית סירב בעקשנות לקבור חיילים אשר נספו במערכות ישראל ואשר יהדותם לא תאמה את הקריטריונים האורתודוכסים (חיילים לאב יהודי ולאם נכריה או אף נופלים במערכה, אשר גויירו ע"פ ההלכה הרפורמית או הקונסרבטיבית).

קשיחות זו קוממה את רוב הצבור, אולם לאמיתו של דבר התנגדות זו היתה מבורכת, כי היא חידדה את הסתירה שבין שאיפת החוגים הדתיים לבין שלטון החוק אשר אמור להתקיים במדינת ישראל ככטוי לרוחה ולשונה של מגילת העצמאות.

פשרנותו של רבין - מתכון לאסון

במהלך חצי יובל שנים המאבק על אופיה וצביונה של המדינה הלך והחריף. תחילה ביקשה הציונות הדתית לבסס את עצמה כבעלת המונופולין בעניני דת מטעם הממסד. במקביל עשו המפלגות הדתיות לדחית כל אפשרות של שיתוף פעולה עם זרמים מרכזיים ביהדות העולם תוך הפעלת דיס-אינפורמציה (היו שקראו ליהודים הרפורמים קריפטו-נוצרים). בתי הדין הרבניים פסלו נשואין רפורמיים וקונסרבטיביים ועד היום אינם שלמים עם צרופם למועצות הדתיות. מהלכים אלו לוו בגיבוש פוטנציאל פיננסי עבור מוסדות המפלגות הדתיות הציוניות. היהדות החרדית זכתה כבר בראשית קיום המדינה במתנה אדירה של שחרור נעריה משרות בצח"ל, אולם רק כעבור שנים רבות הצליחה היא, ובת בריתה ש"ס, להפוך יתרון זה לכח אלקטורלי ולשלת על הרחוב היהודי-חרדי.

החסד העומד כעת על הפרק בין מפלגת העבודה לבין ש"ס, המבקש לשלול את פיקוח הרשות השופטת החילונית על החקיקה הדתית, הוא נסיון נועז להעמיד במבחן את עצם מהותה של מדינת היהודים כמדינה המבטאת את עקרונות מגילת העצמאות. דוגמת רבו ומורו בן-גוריון ולהבדיל, דוגמת ההתקפלות השיטתית של טדי קולק בירושלים, ממשיך יצחק רבין את הגישה הפרגמטית כביכול של מפא"י. הטעות דאז, אשר הביאה לנו את חומרת הסכסוך עמו אנו מתמודדים כיום, חוזרת על עצמה ביתר שאת ובעוצמה הרת אסון לנוכח הפשרנות של יצחק רבין כלפי ש"ס.

הפעם אין זה עוד ויתור נקודתי בסוגיה מוגדרת אלא סחף מהותי, אשר יערער את אופיה הדימוקרטי של המדינה תוך דה-לגיטימציה שורשית של שלטון החוק.

עוצמה או אלימות

על "כוחו" ו"עוצמתו" של המיחסד הדתי בישראל

בן ציון הוכשטרט

בסנקציות או בסחיסות, בהפחדות או בלחץ מכל סוג אחר מהווה מעשה אלימות. בכל מקרה בו נדרשת קבוצת אנשים לאמץ דגם התנהגות מסוים, ללא קונצנזוס וללא הבנה קומוניקטיבית, מדובר באלימות. הגדרת העוצמה החברתית נעשית בכך מקובלת, חד-משמעית, סגולית לנושא, ספציפית במרכיבה.

בהתייחסותי לחוקרים בני זמננו בלבד, אעשה עול אם אעלים עין מפילוסוף אחר, אשר הגיע למסקנה קרובה מאוד לזו של חנה ארנדט והוא הוגה הדעות המקראי. "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא י"ט, 17). בסיגנונו הנפלא של המקרא הוא מביע את רעיונו לאמור, רוצה אתה להשפיע על החברה, דבר אתם, שכנע אותם, תוכיח את דבריך.

הדת מבקשת לשלוט בכל תחומי החיים

לאחר שהובהרו מושגי היסוד בנושא והאבחנה החדה ביניהם, ניתן להתייחס ליומרות אשר בראש הפרק ולהציג מספר שאלות: א. האם יש לראשי דת משה עוצמה חברתית? כלומר, האם יש להם עוצמה להניע את החברה לאמץ התנהגות דתית באמצעות קומוניקציה מתוך הבנה ותסכמה? ב. האם היתה להם עוצמה כזו בעבר? ג. האם עוצמה חברתית זו נמצאת בקו עליה בזרז הנוכחי? ד. האם בכוחם

הגדרתו אם החברה אשר מקבלת את הדגם מעוניינת בו, אדישה לו או שמא אף מתנגדת לקבלתו.

הסוציולוג טלקוט פרסונס, אשר חקר ותאר את יחסי הכוחות בחברה המודרנית מבחין בארבע שיטות של הפעלת העוצמה: "שיכנוע, הפעלת מחויבויות, עוררות וכפייה" (2). הן ובר והן פרסונס מתארים דגמים מעשיים טלאולוגיים. הם מתייחסים למצב בו אדם (או קבוצה) מציב לעצמו יעד מסוים בקשר לחברה ופועל להגשמתו, כאשר בחירת האמצעים להשגת היעד, כלל אין לה משמעות.

חנה ארנדט, הפילוסופית והסוציולוגית היהודיה, מפרטת ומחדדת את מושג העוצמה החברתית. היא מעניקה לו את התכונה הספציפית ומשלימה בזה את החסר על-פי תפישתה: עוצמה חברתית היא "היכולת להביא את החברה לידי עשיה מוסכמת ומשותפת באמצעות קומוניקציה חופשית" (3). ארנדט מבליטה את המשמעות של סוג האמצעים המופעלים על החברה ומדגישה את ההכרח בקומוניקציה והבנה. ארנדט מראה שאפשר לדבר על עוצמה חברתית אך רק כאשר היא נובעת מן היכולת "ליצור קומוניקציה עם החברה ושיתוף פעולה תוך הבנה ותסכמה" (4). הפעלת אמצעי אחר כדי להשפיע על חיי החברה, מלבד קומוניקציה והבנה, שייכת, לפי חנה ארנדט, לקטגוריה של אלימות.

השימוש באיומים או בתככים, במניפולציות,

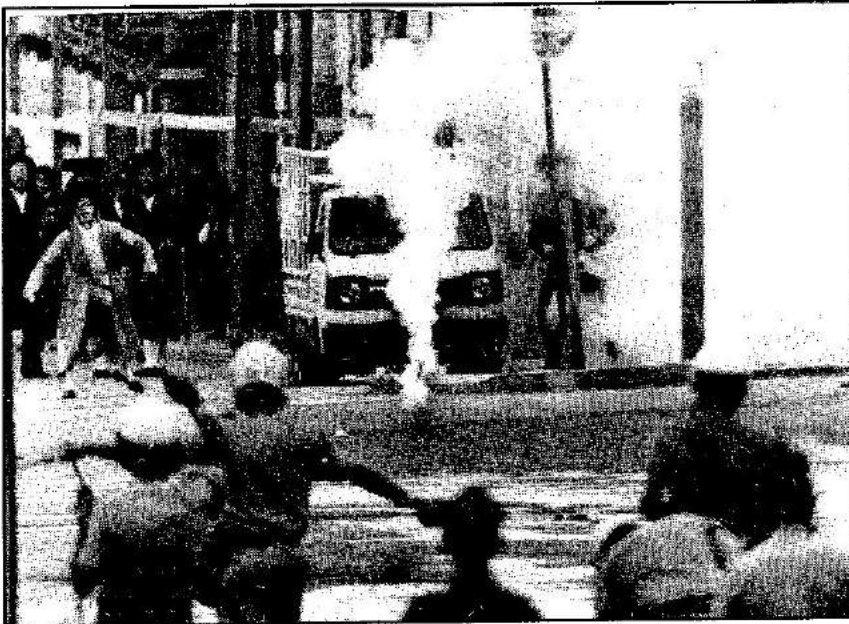
רעיון העוצמה בכלל, ובפרט כאשר הוא מתייחס לעוצמה מרוכזת בידי קבוצת אנשים ספק-אחראים, מעורר רגשות שונים ומגוונים המותנים במצבו ובעברו של האדם. הוא מפחיד ומבהיל אותנו כיהודים, מתוך זכרון גורל רע ומר. כאלה היו תגובותיהם של רבים מאתנו כאשר קראו לאחרונה באחד העיתונים ש"העוצמה החברתית של הרובד הדתי הולכת וגוברת". לא ידוע אם טענה זו נכתבה על סמך מידע מציאותי בדוק, מתוך התרשמות שטחית, או שמא נפלטה בקלות-דעת.

שתי יומרות בטענה זו: אחת, שלפג הדתי בישראל יש עוצמה חברתית, והשניה, שעוצמה זו עולה וגוברת.

עוצמה חברתית מהי?

במישור האישי העוצמה נובעת מן השאיפה של חלק מן האנשים להשיג מידה של עדיפות, או אף של עליונות, על אנשים אחרים. כאשר מדובר בקבוצה מאורגנת, הידועה בכך שאיננה בוררת בשיטותיה כדי להשיג את מטרתיה, מתחייבות רגישות וערנות יתרה. ברור לכולנו מהי עוצמה צבאית, עוצמה פוליטית, עוצמה כלכלית - אלה הם מושגים מוכרים ומקובלים אולם מושג העוצמה החברתית טיעון בירור. פילוסופים וסוציולוגים רבים, כמו גאורג סימל, ברטרנד ראסל, מקס ובר, טלקוט פרסונס, חנה ארנדט ואחרים חקרו את הנושא, והתייחסו אליו בכתביהם.

מקס ובר, הסוציולוג הנודע ומיסדה של הסוציולוגיה של הדתות, הגדיר את העוצמה החברתית ביכולת לגרום לאדם, לקבוצה או לחברה, לאמץ דגם מסוים של התנהגות ושל התייחסות (1). לפי הגדרה זו, אדם אשר יכול להטביע את רצונו על אדם אחר, או על החברה, הוא בעל עוצמה חברתית. לפי מקס ובר, קבוצת אנשים אשר יכולה להביא את החברה לידי כך שתתנהג לפי הדגם הרצוי לה, היא בעלת עוצמה חברתית. לקבוצה זו אמורים להיות הכוח והכלים להכריע ולהשפיע על התנהגות החברה כולה, על רצונותיה, על אופי תרבותה, על כיוונה. אין זה משנה למקס ובר באיזה אופן מעבירים לחברה את הדגם אשר יקבע את התנהגותה וגם אין זה משנה

אלימות חרדית בירושלים

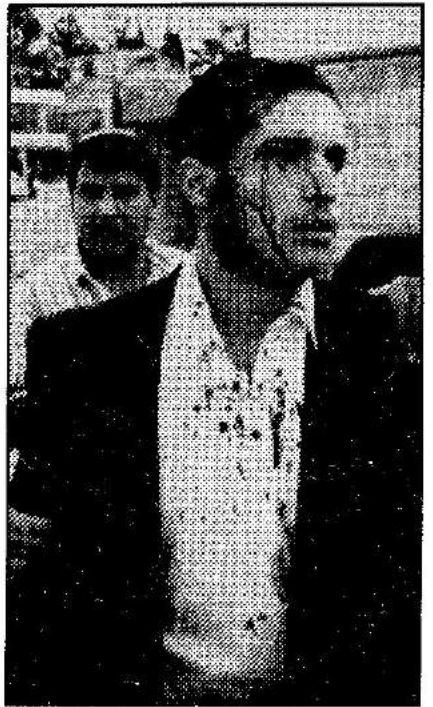
פרופ' בן ציון הוכשטרט הוא יו"ר סניף חיפה של תחיל"ה

לשריין את חסידי דת זו בפני אמונות אחרות!

נשקלה האפשרות לאמוד את העוצמה החברתית של הרוב הדתי על ידי התיחסות מبدלת לענפים שונים של אורחות החיים, אך בהערכה מעמיקה, תיחום זה אינו נראה מעשי משום ששאיפתם של הגורמים הדתיים הינה להשליט את דגם ההתנהגות ההלכתי, ללא יוצא מן הכלל, על כל ענפי החיים בחברה היהודית. על החשיבה ועל היצירה, על החינוך ועל ההשכלה, על האמונות ועל המוסר, על ההגות ועל המדע, על המשפט ועל המנהגים, על האהבה ועל המשפחה, על הטכסים ועל ההרגלים, על האכילה ועל השתייה. העדפתי איפוא, להתייחס למבחני המציאות המושגתים על עדויות מוסמכות מתקופות שונות של ההיסטוריה.

מקורותיו של משה

מייסד האמונה באל יחיד היה משה בן עמרם, המנהיג המחוקק של בני ישראל במאה ה-13 לפנה"ס. אבות ישראל, השבטים השמיים-מערביים וביניהם משפחתו של אברהם, היו אליליים, אך הרעיונות שהכשירו את הקרקע לתפישה המונותאיסטית היו רווחות במזרח הקדום, הן במסופוטמיה הן במצרים, עוד בתקופת הברונזה המאוחרת. זכותו הגדולה והייחודית של משה היא לא ביצירת המונותאיזם, אלא בזיקה שיצר בין האמונה באל יחיד לשוויון החברתי ולמוסר. המניע אשר הפעיל את משה היה חונו לעצב חברה חדשה, צודקת ומוסרית. למטרה זו הוא הפך

המאבק על השבת בירושלים, 1981

את המדבר למעבדה סוציולוגית ובה השריש את חונו למורשת ישראל (5). בתביעותיו למוסר ולצדק סוציאלי לא ידע משה פשרות. ברפורמה החברתית שלו (שמות כ"ג), הוא עמד על העקרון של עונש שווה לכל אדם. הוא הגן בכל תוקף על זכותו של האדם לעמידה ברשות עצמו, על זכותו לחשיבה חופשית ולדעה עצמאית, כאשר פסק "לא תהיה אחר רבים לרעות" (שמות כ"ג, 2), לאמור: תחשוב, אל תלך לפי דעת אחרים, תשקול בעצמך, תבנה לך את עמדתך.

בין סימני ההכר של הרפורמה החברתית שיצר היה דרכו לפעול מתוך הבנה עם אנשי השבטים, ליצור ערוץ לקומוניקציה עם בני ישראל. במילים מרגשות הוא פנה אליהם: "ויאמר משה אל העם אל תיראו" והרגיע אותם: "התיצבו וראו את ישועת יהוה אשר יעשה לכם היום, כי אשר ראיתם את מצרים היום, לא תוספו לראותם עוד עד עולם" (שמות י"ד, 13). אמר, והצליח לשכנעם. אלה אשר צעקו "יחל ממנו ונעבדה את מצרים, כי טוב לנו עבד את מצרים" (שמות י"ד, 12), הלכו אחריו.

לפי העדויות בספר שמות משה השפיע על חברתו בדרך קומוניקטיבית, ללא כפייה, ללא סחיטה, ללא אלימות. הוא פעל איפוא בשלב זה מתוך עוצמה חברתית.

דכוי הרצחני של המרד בדת משה

העידן המוסרי הגיע לקיצו במהלך דרסטי עז. בהר סיני ניתנה הוראה לבני ישראל לרצוח את אחיהם. "שימו איש חרבו על ירכו, עיברו ושובו משער לשער במחנה והירגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו" (שמות ל"ב, 27). הקריאה לטבח באה בעקבות אמתלה דתית: בני ישראל התמידו בנאמנותם לדת האלילית ובהעדרו של משה סגדו לעגל. את הטבח ביצעו בני שבט לוי, ממשפחתו של משה, כנראה היהודים שהיו מצוידים בנשק רצחני. "ויפול מן העם ביום ההוא כשלושת אלפי איש" (שמות ל"ב, 28). פסוק 26 בפרק ל"ב של ספר שמות מספר שכל בני לוי התיצבו לפני משה כאשר הוא קרא "מי ליהוה". פסוק 29 באותו פרק מבהיר שהלויים רצחו גם בנים מבניהם ואחים מאחיהם. היות ואחיהם ובניהם של הלויים היו גם הם לויים, ניתן להסיק שגם חלק ניכר משבט הלויים היה אלילי וסגד את העגל.

כאמור לעיל, בעקבות הטבח בני ישראל קיבלו את דת משה, אך לא לאורך זמן. כשהגיעו לשיטים הם התחילו לעבוד את בעל פעור. שוב ניתנה הפקודה "הירגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור" (במדבר כ"ה, 5). מספר קורבנות הטבח בהר פעור לא ידוע. נוסף על

הטבח הכללי, פנחס בן אליעזר, נכדו של אהרון, רצח את זימרי ואת כוגי בשם אלוהי משה. הרוצח זכה ב"ברית כהונת עולם" כפרס על הרצח הכפול.

כפי הנראה הגיעו ראשי דת משה למסקנה ששיטות הקומוניקציה והשיכנוע נכשלו כליל. הם ויתרו על האפשרות לצבור עוצמה חברתית ועברו לשיטות האלימות המילוליות והאלימות הפיזית כאמצעי "שיכנוע".

העם מעדיף את הבעל ע"פ יהוה

בני ישראל לא היו מוכנים להפרד מדתם המסורתית והתמידו בה. אחרי מות משה ניסה זאת גם יהושע: "הסירו את אלוהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים" (יהושע כ"ד, 14). (ר. גם כ"ד, 23).

בתקופת השופטים בני ישראל בכלל התעלמו מדת משה "ויעזבו את יהוה ויעבדו לבעל ולעשתרות" (שופטים ב', 13). נאמר כי ראשי דת משה הוציאו הוראות ברורות ואסרו כל התקשרות בין בני ישראל לעמי כנען "ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת" (שופטים ב', 2). לפי דיווחים חוזרים בספר יהושע הושמדו כל העמים. "היכה אותם לפי חרב" הרג אותם "ויכה לפי חרב ואת מלכה, החרם אותם ואת כל הנפש אשר בה, לא השאיר שריד!" (יהושע י', 28). "ויכה יהושע את כל הארץ, החר והנגב והשפלה והאשדות ואת כל מלכתם. לא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים" (יהושע י', 40). הרג את כולם ולא השאיר שריד, וכבש את הארץ כולה. דא עקא, כבר בפסוק הראשון בספר שופטים נכונה לנו הפתעה: בני ישראל מתייעצים, מי מהם יתקף ראשון את הכנענים "מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להלחם בו" (שופטים א', 1). מסתבר בהמשך ספר שופטים שיהושע לא כבש, לא החרים, לא ניצח. עמי האזור נשארו חיים וקיימים וההוראות נשארו בתוקף. לבני ישראל נאסר להתחתן עמם, נאסר כל קשר חברתי וכלכלי אתם. מאידך הטילה תקנת דת משה לנהוג באלימות כלפי שכניהם ולהרוס את מקדשיהם "מזבחותיהם תתוצון" (שופטים ב', 2). המציאות היתה כמובן שונה. בני ישראל לא הרגו ולא החרמו "ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני, החתי והאמורי והפריזי והחיוי והיבוסים, ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם, ויעבדו את אלוהיהם" (שופטים ג', 5).

התקוממות עממית נגד המימסד הדתי בימי שמואל

ההתעוררות הלאומית בשנת 1025 לפנה"ס, שאיפה להיות "ככל הגוים", נווטה את שבטי ישראל להתלכד ולהתהוות לעם אחד.

המאבק על השבת בירושלים, 1994

כמאתיים שנה לפני כן, משה הצהיר חגיגת "מהיום אתם עם" וכרת ברית עם אלוהיו. להצהרה זו היה ערך דרמטי תיאטראלי אולם תוצאה מעשית או ערך היסטורי לא היו לה. שבטי ישראל נשאר במצבם הקודם, מפורדים ומפולגים. יהושע חזר על ההצהרה מאוחר יותר, "מהיום אתם עם". גם לדבריו אלה לא היו תוצאות במציאות. מעידות על כך ההתנגשויות הבין-שבטיות, בעיקר מלחמות הדמים האכזריות בין השבטים, כמו מלחמת החשמד נגד שבט בנימין לפי מצוות האל, המלחמה הטראגית בין בני גלעד לבני אפרים; התגובות האומללות לפרשת הפילגש בגבעה, וסכסוכים דתיים. בהתקוממות העממית ב-1025 לפנה"ס בא לידי ביטוי רצון העם נגד רצונו של הממסד הדתי. לפי התפישה של ראשי דת משה, אלוהי משה הוא מלך ישראל, עם ישראל הוא עמו הנבחר של אותו אל. גידעון מבטא דעה זו כאשר מציעים לו להיות מלך: "לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם, יהוה ימשל בכם" (שופטים ח', 23). בניגוד לתפישה זו, בהר עם ישראל להיות גוי ככל הגוים ודחה מכל וכל את עמדת דת משה. לידת התודעה הלאומית, התהוות ישראל לעם, התרחשו איפוא בסיסמה "גוי ככל הגוים" אשר דוחה את הרעיון של "עם נבחר" או של "עם סגולה". "כי לא אותך מאסו" אומר אלוהי משה לשמואל הנביא, "כי אותי מאסו ממלך עליהם" (שמואל א', ח', 7). החברה הישראלית בימי המלוכה, הן בתקופת הממלכה המאוחדת והן בתקופת שתי הממלכות, היתה פלורליסטית מובהקת.

נצחון הפלורליזם הדתי בימי שלמה

שלמה המלך בנה בית לאלוהי משה וגם במות לכמוש ולמולך, אלוהי מואב ועמון (מלכים י"א, 7); הוא בעצמו עבד את אלוהי משה וגם את עשתורת, אלת הפריזון. משה, יהודה ומלכי ישראל, אחרי הפילוג, היו ברובם פלורליסטים. ירבעם, אשר הרחיב ובנה את שכם ואת פנואל, הקים שני עגלי זהב, אחד בבית-אל ואחד בדן, כוהנים ואנשי ישראל רבים עבדו אותם, אחרים עבדו את אלוהי משה; אחאב היה אחד המלכים המוכשרים והמצליחים ביותר שהיו לישראל. דיפלומט מצטיין שהחזיר לא"י את הזוהר מימי שלמה, דמוקרט (במשמעות תקופתו) שפתח לראשונה שווקים בנמלי הים התיכון. מחברי התלמוד "ידעו" שלירבעם ולאחאב "אין להם חלק בעולם הבא". למה? כי "אין לך כל חלק בארץ ישראל שלא העמיד עליו אחאב עבודה זרה והשתתחה לה" (סנהדרין ק"ד).

ראשי דת משה והכוהנים לא ראו בעין יפה את החברה הפלורליסטית והגיבו בהפחדות,

בהטלת אימה, באלמות פיזית, בהריסת מקדשים, בשפיקויות דמים; כמו אליהו הנביא, אשר לא הסתפק בכך ש"הוכיח" את כוהן, אלא גם רצה את מתנגדיו (מלכים א', ח', 40).

האלימות חברתית נגד המשפחה בימי עזרא

אחרי כיבוש בבל ע"י הפרסים בשנת 539 לפנה"ס, יצא כורש מלך פרס בהכרזה לבני יהודה בבבל, והודיע להם שהם הופשיים לחזור לירושלים, להקים את בית המקדש במימונו של אוצר המלך. הכרזתו עוררה התלהבות ושמחה בעם ומבוכה בקרב חוגי דת משה. אלה הטיפו שהגאולה תבוא רק מאלוהי משה; גאולה מיזדו של איש נכרי, עובד אלילים, הביכה אותם. חשבו ומצאו: כורש מלך בבל הוא המשיח! הוא נשלח ע"י אלוהי משה להושיע את היהודים מן הגולה (ישעיהו מ"ב, מ"ד) (ישעיהו השני). הרעיון היה יפה אולם מביך משני טעמים: ראשית משום שלפי מסורת הנבואה המשיח הוא מלך ישראל או צאצא בית המלוכה בישראל, אשר נמשח ע"י כהן ה'. שנית משום שכורש הורה לשקם לא רק את ירושלים אלא את כל המקדשים של עמי האזור, אשר נהרסו במלחמת הכיבוש והכל על חשבון האוצר הממלכתי. ברור שמשקם מקדשים של עובדי אלילים, איננו משיח יהוה. מידה כזו של סובלנות, כפי שהוכיח מלך פרס ובבל, לא היתה מובנת

לחוגי דת משה. כבר בשלבי העבודה הראשוניים בירושלים התפתחו סכסוכים חמורים על רקע דתי, בין שבי ציון לבין עמי הארץ ולבין השומרונים. מכל הבעיות הקשות הקשורות באופן טבעי לקליטת עולים, מצא עזרא את עיקר יעדו בהפרדה מוחלטת בין עולי בבל לבין היהודים אשר לא הוגלו לבבל ולשומרונים. בראש דאגותיו עמד רצונו להפסיק את קשרי החיתון בין יהודים ל"נכרים" ול"עמי הארץ". מאחר ובמשך חודשים לא הצליח לשכנע ולהרוס משפחות, עשה שימוש בסמכויות הממלכתיות שקיבל בבבל לפני עלייתו ארצה, וביום כי לחודש התשיעי, בשנה 458 לפנה"ס, כינס את העם והודיע על החלטתו האכזרית שחובה להפרד מן הנשים ה"נכריות". עזרא הצליח בסוף לכפות פרוד והרס של משפחות ונשים רבות וילדיהן גורשו לגלות. מתוך טרוף של טהרת המוצא היהודי הגלותי-בבלי ובאמצעות סמכות אשר הושגה ממעצמה זרה, כפו חוגי דת משה על בני יהודה היבדלות משכניהם בניגוד לרצונם. כנראה שנסיונות אלה והשלטון הכפיייתי בכלל, תרמו רבות להחלטתם של יהודים רבים לא לחזור לא"י, להשאר בבבל או לנסוע לארצות אחרות.

אלימות ודיכוי בימי החשמונאים

בני חשמונאי היו כוהנים, ובכל תקופת שלטונם דאגו להגמוניה של בתי הכהונה בחברה היהודית. מדיניות החוץ של

החשמונאים עמדה בסימן כיבושים של אזורים שכנים בצד אחד והקפדה על יחסים טובים עם הרפובליקה הרומית בצד שני. חוגים רבים התנגדו בארץ למדיניות הפנים של החשמונאים ולמשטרם העריץ. היו להם מריבות חמורות על רקע דתי ופולחני עם כל הפלגים הדתיים: סכסוכים תמידיים עם הצדוקים; תקופות של פשרות ותקופות של מלחמות עם הפרושים; נראה שהאיסיים התנגדו לחשמונאים בשקט. החשמונאים נהגו בחומרה יתרה באנשי האופוזיציה, החרימו את רכושם ואף הרגו רבים. אלכסנדר ינאי הוציא להורג כ-800 פרושים, אחרים ברחו על נפשם, רבים נמלטו לחוץ לארץ. קטעים ממגילות קומראן מצביעים על אכזריותם "יפשו על כפיר החרון השולח מות בדורשי החלקות אשר יתלה אנשים חיים" (6). מתוך חוסר אימון בבני יהודה, גייסו החשמונאים חיל שכירים מבני נכר, למורת רוחה של האוכלוסייה, חלקם מסיבות דת, חלקם מתוך ההכרה כי חיל שכירים כזה מחזק את כוח השלטון. בעזרת חיל זה הרסו את מקדש השומרונים והחריבו את העיר שומרון. יוחנן הורקנוס כפה בכוח הנשק גיור על האדומים. לפי המקרא, האדומים הם בני עשיו, בנו של יצחק אבינו. "הוא עשיו אבי אדום". בתקופת החשמונאים חזרו בני עשיו לחיק האומה הישראלית הצטרפו לתרבות היהודית. טמיעתם עם בני יהודה היתה מלאה ובלתי הפיכה. היהודים דהיום הם בני עשיו באותה מידה שהם בני יעקב. אבות ישראל הם איפוא אברהם, יצחק, עשיו ויעקב.

הרבנים נעזרים בשלטון הזר לדיכוי מתנגדים

בתקופת גלות אירופה התקשו החוגים הדתיים להשפיע על החברה היהודית. דרכי קומוניקציה, הטמות, ברכות, קללות, הבטחת מקום ב"עולם הבא" או איומים במקום בטוח בגיהנום, פעלו במידה מצומצמת בלבד. המוני יהודים התנערו מדת משה. מספר קורבנות העינויים והרציחות ע"י הנוצרים בימי הביניים היה זעום בהשוואה למספר היהודים אשר עזבו את דת משה מרצונם. בין אלה אשר לא עזבו היה רוב לכאלה שאינם שומרי מצוות. מאחר ולרבנים לא היו עוד הכוחות להפעיל אמצעים "יעילים", הלכו ונעזרו בשלטון הערין. הלשינו! מסרו, כלשון הגלות. נכיר את השיטה מתוך מספר דוגמאות: הקיסר קרל הגדול (768 עד 814) שיגר משלחת לכליף הרון אל-רשיד ובמשלחת יהודי אחד ושמו יצחק איזאק. חברי המשלחת חלו בדרך הארוכה, רק יצחק הגיע ליעדו וחזר עמוס מתנות לקיסר, גם פיל שלח הכליף לקיסר וגם הוא הגיע בשלום. שמעו רבנים על יצחק שאיננו שומר את המצוות ולא על קדושת השבת, הלשינו עליו למשטרה שהוא בוגד ומרגל. יצחק נעצר ובלילה בכלא חודשים קשים וארוכים עד שהוכח שהוא חף מכל רבב.

כוינה ובברלין נמסרו יהודים ששהו בעיר ללא רשיון למשטרה שפעלה במהירות וביעילות, אסרה וגרשה אותם מן העיר. אחד הקורבנות שנעצר בעקבות הלשנה והוצא מברלין בידיים כפותות ובלווי משטרתני, היה משה מנדלסון. הקונגרס הציוני הראשון היה אמור להתכנס בעיר מינכן בגרמניה. מסרו רבנים למשטרה שבאי הקונגרס הציוני חותרים תחת שלטון הקיסר. המשטרה חקרה ולא מצאה עילה לעצור אותם, הלכו והזהירו את בעלי בתי המלון ואלה סרבו להשכיר אולם לציונים. בסופו של דבר היה עליהם להרחיק עד בול שבשוויץ.

כפיה דתית בימינו

זכות האזרח לאמונה לפי בחירתו, מעוגנת בחוק היסוד ומגילת העצמאות. למרות זאת חוקקו בישראל חוקים "דתיים", כגון, חוק המצה, חוק החזיר ועוד כאלה. בשביל מי חוקקו חוקים אלה? אנשים דתיים חסידי דת משה אינם זקוקים להם, מצוות הדת מחייבות אותם. חוקים אלה חוקקו איפוא בשביל אנשים לא דתיים, כחוקים של כפיה. מגילת העצמאות מבטיחה לאזרח את הזכות לבחור לעצמו את תפיסותיו. החוקים הדתיים כופים עליו דפוסי התנהגות מנוגדים לתפיסותיו ועומדים בסתירה מפורשת למגילת

העצמאות ולזכויות היסוד של האדם. חוקים אלה הם בלתי-חוקיים, בלתי-מוסריים ואנטי-דמוקרטיים. מבדיקת שלבי החקיקה של החוקים הבלתי-מוסריים, מסתבר שכולם, ללא יוצא מן הכלל, נוצרו בדרכי סחטנות ותככים. תקנות וחוקי עזר מקומיים אשר מתיחסים לדת משה ומטילים כפיה על חברה, גם אלה הושגו באמצעות מניפולציות או אלימות ברחוב, כגון התפרעויות, ידווי אבנים, הצתות וכדומה.

מסקנה: חוסר העוצמה החברתית גורם לממסד הדתי להיות אלים וסחטן

בדיקת שבע תקופות היסטוריות בתולדות ישראל נותנת מענה על השאלות שהוצגו בפתיחה:

1. בתקופה הראשונה, בראשית דרכו הציבורית של משה, היו ראיות של עוצמה חברתית. משה פעל בשלב זה בדרכי קומוניקציה עם אנשי קבוצתו, בהבנה ובהסכמה. בכל שאר התקופות, לאורך 3,200 שנה, לא נמצאו ראיות של עוצמה חברתית בידי ראשי דת משה, הם פעלו ופועלים בדרכי אלימות, הפחדות ותכנות.
2. לא נמצאה ראית של עוצמה חברתית בידי ראשי דת משה בימינו. אין איפוא בסיס לטענה שהעוצמה החברתית של הפלג הדתי נמצאת בעליה. ראשי המפלגות הדתיות מודעים לחולשתם ופועלים בדרכי סחטנות ואלימות.
3. אין בכוחם של מנהיגי הרובד הדתי לשריין את חסידינו נגד השפעות חיזוניות "לא ישבו בארץ, פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלוהיהם" (שמות כ"ג, 33). מתוך חולשה זו באות החשנה והגטואיזציה.

מקורות:

1. Weber, Max: Economy and Society, Vol. 2; New York, 1968.
2. Parsons, Talcott: Sociological Theory and Modern Society, New York, 1967.
3. Arendt, Hanna: The Life of the Mind, New York, 1978.
4. Arendt, Hanna: Macht und Gewalt, Munchen, 1970.
5. הוכשטדט ב. לא תשנא את אחיך בלבבך, תחילית, ירושלים, 1991.
6. Eisenman, R., Wise, M.: The Dead Sea Scrolls Uncovered, Dorset, England, 1992.

דוגמה לאלימות מילולית חרדית

מקורות ה"סטטוס קוו"

בן גוריון אבי הסטטוס קוו בענייני דת

אורי בן צבי

המחלוקת בין חילונים לדתיים על אופי החיים המשותפים בארץ.

ב-1918 נערך היישוב לקראת בחירות לאסיפה המייסדת, שתשמש צעד ראשון להגשמת השלטון העצמי של הישוב העברי. ניסוח חוקת הבחירות נתקל בקשיים רבים, מפני שהחוגים החרדים התנגדו בתוקף להעניק לנשים זכות לבחור ולהיבחר. באותה עת היה למחנה החרדי, שכלל חוגים שומרי מסורת וחלק רב מעדות המזרח והספרדים, רוב מוחלט בערים הגדולות: ירושלים, חברון צפת וטבריה. תיאורטית היה בכוחם המספרי כדי להכריע ולעצב את אופיו ואורח חייו של היישוב. אולם התפיסה ההלכתית המקובלת מקדמת דנא, הרואה ב"כבוד של בת-מלך פנימה", הכתיבה קו של התנגדות נחרצת להשתתפות נשים בבחירות, והביאה ממילא לידי כך שנשים רבות במחנה החרדי לא ישתתפו בבחירות גם אם תינתן להן זכות בחירה. מנהיגי העדה החרדית הצהירו כי לא יהיו מוכנים לעמוד בתור מעורב לקלפי ולכן ימנעו גם הם מחצבעה. ברור היה שהגשמת האיום תביא להגברת כוחו של המחנה החופשי ולנצחונם בבחירות.

כאן התגלה לראשונה הפרגמטיזם האידיאולוגי של בן גוריון. תחת לנצל את הסיטואציה ולבסס, לראשונה, את ההגמוניה הפועלית-חילונית ביישוב, בחר בדרך של פשרה. הביוגרף שלו, שבתאי טבת, מתאר בפרטנות

מנהיגי עולם התקפלו ונילו רפיסות ואוזלת יד בעמדם מול רבנים:

בשלוש נקודות זמן עלה העימות החילוני-דתי ע"פ השטה במלוא עוצמתו. שלוש נקודות זמן קריטיות בהן, כתוצאה ממצבים משבריים, נקבעו הלכות, נחתמו הסכמים, נוצקו יסודותיו של הקיום המשותף (קרי: היסטטוס קוו) בין חילונים לדתיים בארץ. כפי שנראה, בכל אחד מהמקרים בחרה ההנהגה הציונית, במודע, לוותר לחוגים הדתיים בענייני דת ואישות כדי לזכות בתמיכתם בעניינים מדיניים שעמדו על הפרק. השאלה העומדת למבחן היא האם היה בכך הכרח! האם הכתיבו הנסיבות את הווייתורים או שמא בגדה המנהיגות החילונית בערכיה:

את התשובה לכך יש לחפש בראש וראשונה, אצל מי שהיה מעורב יותר מכל אחד אחר בעיצוב המהלכים והשפיע על תוצאותיהם - דוד בן גוריון. ניתן לקבוע במידה רבה של פסקנות, כי דמותה של החברה הישראלית, בכל הקשור ליחסים בין הדת למדינה, היא יציר כפיו.

1918: סיבוב ראשון - חרדים נגד נשים

שנה בלבד לאחר כיבוש ארץ ישראל ע"י הצבא הבריטי, פחות משנה לאחר הצהרת בלפור, פרצה לראשונה, במלוא עוזה,

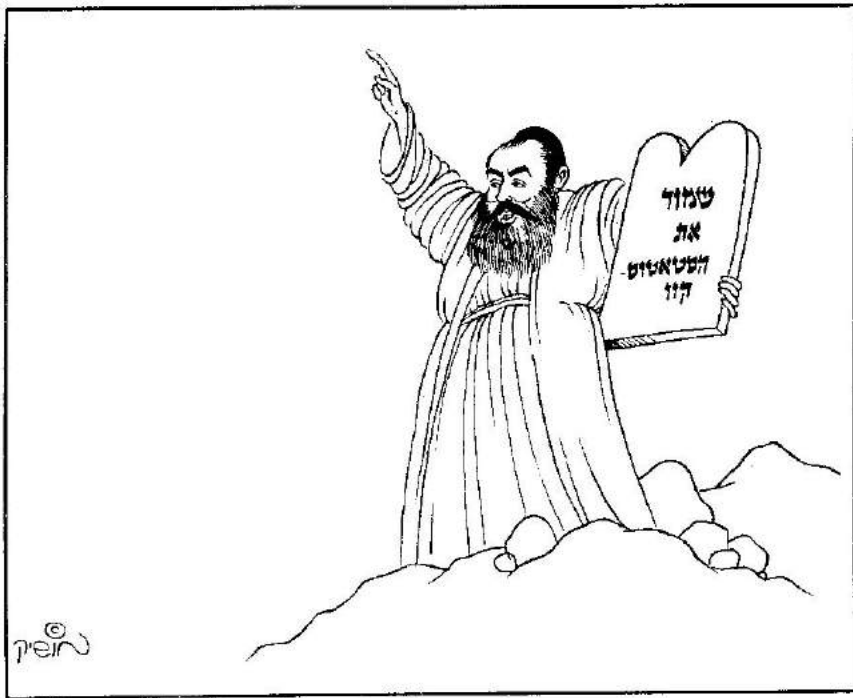
בחודשים האחרונים צצים ועולים, בתדירות קבועה, מוקדי חיכוך רבים בין הציבור החילוני לציבור הדתי: שאלות כמו ייבוא בשר לא כשר לארץ, חוק זכויות אדם, נסיעה בשבת בצירי תנועה ראשיים בירושלים, חוקי כשרות מפלים, העימות בין הדין האזרחי לדין הרבני, הם רק חלק מהנושאים שנראה שאינם יורדים לעולם מסדר היום הציבורי.

בפולמוס המלווה כל אחד מהעימותים מוזכר דרך קבע מושג בסיסי המשמש את טיעוני הניצים: היסטטוס קוו. שני הצדדים נאחזים בו, מצטטים אותו, משתמשים בו בטיעוניהם להוכחת צדקתם. מהו היסטטוס קוו בנושאי דת ומדינה? מה מקורו? מי הם יוצריו?

ה"סטטוס קוו" - פשרה או נצחון חרדי?

בניגוד למה שמקובל להניח, היסטטוס קוו לא נולד עם קום המדינה. את שורשיו ניתן למצוא לפחות 30 שנים קודם לכן, עוד בראשית ימי המנדט הבריטי. למרות שהצהרת בלפור התייחסה ליהודים כאל גורם לאומי, ראה בהם המחוקק המנדטורי עדה דתית. למן ראשיתה מצויה התנועה הציונית בקונפליקט פנימי באשר ליחסה לדת בכלל ולבטויה האורתודוקסי בפרט. הציונות היא במהותה התרסה כנגד הזרות, התלישות, האנכרוניזם שמסמלת הדת, נגד אופיה, מנהגיה ואורח חייה. אך בה בעת אין הציונות יכולה להנתק מהדת, והיא קשורה אליה בעבותות של אלפי שנים של טקס, של תפילה, של ניגון.

לכאורה, ניתן היה להניח כי עם גלי העלויות והתחזקות המחנה החילוני בארץ, ינתן בטוי הולם לאידיאולוגיה הרואה בעם היהודי חטיבה אתנית תרבותית לאומית, ותמוזער עד למינימום השפעתה של הגישה ההלכתית. מה גרם להסתדרות הציונית וליורשתה - מדינת ישראל, לוותר שלב אחר שלב על אמונתה, על תפיסת עולמה, לקבל את הפירוש הצר ביותר, המגביל ביותר של היהדות? מה גרם לה למסור את הגדרת הלאומיות שלה לגורם אנטי לאומי, להעניק סמכויות מפליגות בנושאי אישות וזכויות אדם לאלה הכופרים מכל וכל בלגיטימיות שלה עצמה? כיצד ניתן להסביר שמנהיגים נאורים ותקיפים שעמדו בשער מול

אורי בן צבי הוא מזכ"ל תחיל"ה

התבטאויות קשות שלו כנגד החרדים, לדעותיהם ומנהגיהם. "החומר הרקוב" הוא מכנה אותם, ומוסיף כנויי גנאי שונים המביעים את סלידתו ועוינותו לאנשי היישוב הישן. אולם בה בעת, מאחרי הרטוריקה הבוטה, הוא פעל בנמרצות כדי להתפשר עמם והיה מוכן לשלם מחיר כבד ולהכניע לתפיסתם המפלה. כך נתגלתה, כותב טבת, סגולתו לשעבד למטרה שנראתה לו החשובה בשעתה, מטרה אחרת, חשובה לא פחות.

באמצע אוקטובר 1919 הגיע לארץ ד"ר חיים וייצמן ותבע לדחות את הבחירות. "אם ייערכו בחירות ובמקום האסיפה ייסדו גם החרדים אסיפה משלהם, אז תעמוד ממשלת בריטניה לפני שתי נציגויות של יהודי ארץ ישראל...ואלה בהכרח ישפיעו לרעה על המשא ומתן בין ההסתדרות הציונית וממשלת בריטניה ועל דעת הקהל המדינית בעולם כולו". החשש מספרטזים חרדי הילך אימים על ההנהגה הציונית.

מתנגדו העיקרי - הרב קוק, ובסופו של דבר לוותר. הפשרה שהושגה היתה פשרה מפא"ית אופיינית. למצביע הדתי אושר כפל-קול וניתן לו להצביע בשם הנשים בעלות זכות הבחירה, בביתו.

כשהתכנסה אסיפת הנבחרים אושרה בחירת החרדים ונתקבלה החלטה האומרת: "כי מעתה הדלת פתוחה להם". בכך הונח היסוד לשלטון העצמי של הישוב העברי בארץ ישראל. השותפות בין בן גוריון והרב מיימון הולידה נדבך ראשון של "היסטטוס קוו" בין חילוניים לדתיים. הוכרה זכותם של החרדים לאוטונומיה אפילו אם אין היא עומדת במבחן הדמוקרטיה וזכויות האיש. נתכנה לה אותה ברית, בין ציונים סוציאליסטים לציונים דתיים מתונים, שלימים, עיצבה את הפרהסיה הציבורית בנושאי דת ומדינה.

באפריל 1920 נערכו הבחירות לאסיפת הנבחרים. הרב קוק הטיל עליהן חרם. דובריו אמרו כי לא יעלה על הדעת שיאלצו את יכבוד הרבי לעמוד בתור אחד עם נשים. מאידך, קבע הרב מיימון, בניגוד מפורש לפסיקה זו, כי מותר לנשים להשתתף בבחירות. על רקע פער העמדות בין הציונים לחרדים היתה לפסיקה זו חשיבות רבה. בן גוריון מצא ברב מיימון כעל ברית. גישתו האמיצה, ונכונותו לויכוחים בשם הציונות הדתית הציבה בפניו אתגר: האם בכוחו לגמול לשותפו בפשרה מאותו מטבע.

שוב נמצאו שתי מטרות בעימות זו עם זו: ייסוד נציגות לאומית שתקיף גם ציבור גדול של חרדי. ירושלים כנגד זכותה של האישיה לשוויון. וגם הפעם, היה בן גוריון נכון לשעבד מטרה חשובה אחת בפני מה שנראה לו כמטרה אחרת, חשובה יותר. למרות שאמר: "מלחמתנו בהם (בחרדים) רק התחילה והיא תמשך", הסכים לפתוח במשא ומתן עם

מסמך: הבטיס לטטטוס קוו בענייני דת במדינת ישראל

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל

לכבוד

הסתדרות אגודת ישראל העולמית ירושלים

א.נ.

הבהלת הסוכנות שמעה מפי היוזר שלה על מבוקשם בדבר הבטחת ענייני האישות, השבת, החינוך והכשרות במדינה היהודית לכשתקום בימנו.

כפי שמסר לכם היוזר של ההנהלה אין הנהלת הסוכנות או שום כוף אחר בארץ מוסמכים לקבוע מראש את חוקת המדינה היהודית לכשתיוסד. הקמת המדינה זקוקה לאישור האו"ם, וזה לא יתכן אם לא יובטח חופש המצפון במדינה לכל אזרחיה ולא יהיה ברור שאין הכוונה להקמת מדינה תיאוקרטית. במדינה היהודית יהיו גם אזרחים לא יהודים - מצרים ומוסלמים, וברור שגם ההכרח יהיה להבטיח למפרע שיויון זכויות מלא לכל

האזרחים והעדר

כפייה או אפליה בענייני דת או בעניינים אחרים.

שמענו ברצון שאתם מינינים שאין שום כוף מוסמך לקבוע למפרע חוקת

המדינה, ושהמדינה תהיה בתחומים מסויימים בת-חורין לקבוע את חוקתה ומשטרה לפי רצון אזרחיה.

יחד עם זאת מעריכה ההנהלה את תביעותיכם, והיא יודעת שאלה הם דברים המדאיגים לא רק את חברי אגודת ישראל בלבד, אלא רבים משלומי ארצנו ישראל שישנם כמהות הציונים ומחויץ לכל מפלגה, והיא מתייחסת בהבנה נמורה לתביעותיכם שהנהלת הסוכנות תודיע לכם מהי עמדתה היא בשאלות שהצגתם, ומה היא מוכנה לעשות, במידה שהשופעתה והכרעתה מנעת, למען מלא את מבוקשכם בשאלות המזכרות.

הנהלת הסוכנות מילאה את ידי החתומים מטה לנסח את עמדתה בשאלות אשר נקבתם בשיחה, והרינו מודיעים לכם בזאת את עמדת הנהלת הסוכנות:

א. שבת. ברור שיום המנוחה החוקי במדינה היהודית יהיה יום השבת, כמוגן מתוך מתן רשות למוצרים ובעלי

דת אחרת לשבות ביום החג השבועי שלהם.

ב. כשרות. יש לאחוז בכל האמצעים הדרושים למען הבטיח, שבכל מסבך ממלכתי המכוון ליהודים יהיה מאכל כשר.

ג. אישיות. כל חברי ההנהלה מעריכים את רצינות הבעיה וקשייה הגדולים, ומצד כל הבוסים שהנהלת הסוכנות מייצגת, ייעשה כל מה שאפשר למען ספק בנידון זה את הצורך העמוק של שלומי הדת, למנוע חלילה חלוקת בית ישראל לשניים.

ד. חינוך. תובטח אבסולוטית מלאה של כל זרם בחינוך, ולא תהיה שום פגיעה מצד השלטון בהכרה הדתית ובמצפון הדתי של שום חלק בישראל. המדינה, כמוגן, תקבע את המינימום של לימודי חובה, הלשון העברית, היסטוריה, מדעים וכדומה, ותפקח על מילוי מינימום זה, אבל חתן חופש מלא לכל זרם לנהל את החינוך לפי הכרתו ותחרוק מכל פגיעה במצפון הדתי.

מכבוד רב,

בשם הנהלת הסוכנות היהודית

ד: בן-גוריון
הרב י. ל. פישמן
י. גרינבוים

י. גרינבוים

הרב י. ל. פישמן

דוד בן גוריון

בשנת 1935 התכנס הקונגרס הציוני הי"ט, בלוצרן בשוויץ. על סדר יומו של הקונגרס עמדה בכל חריפותה שאלת אופי החיים היהודיים בשוב בארץ. מחד לחצו "המזרחיים" וגורמים דתיים נוספים להשלטת דיני הלכה על אורח החיים. מאידך ניצבו מפלגות הפועלים, או לפחות חלקן, שגרסו אורח חיים פתוח, חופשי, נטול ממוסרותיהם של הנהגים הדתיים הישנים. על דיוני הקונגרס איימה, כצל כבד, עליית הימין הרביזיוניסטי והסכנה ליצירת חזית ימנית-דתית, שתטול את ההגמוניה בהסתדרות הציונית.

על רקע זה חזרה תנועת העבודה (קרי: מפא"י) אחר הדתיים ועשתה כל שביכולתה כדי ליצור עמם מכתה משותף, אפילו במחיר ויתורים כבדים בתחומי אישות, מועדים ודת. הדבר בא לידי ביטוי במכתב ששלח באותה עת בן גוריון לילדיו, בו קבע כי "יש לדגול בכלל ישראל", ומשום כך "לעשות מחווה כלפי "המזרחיים" הלוחם בעקביות וללא הרף על עקרונותיו... יש להקים קואליציה רחבה בהנהלה הציונית לשם מלחמה ברביזיוניזם ולשם חיזוק פנימי של התנועה הציונית". יותר מבעבר חשה תנועת העבודה בצורך לקבל לגיטימציה של הציבור האורתודוכסי והיתה מוכנה לשלם על כך בנדיבות יתרה. ראשיה ראו בתנועת "המזרחיים" מין ראש חץ או סוס טרויאני, שיש להחדירו אל תוך מעוזי החרדים כדי שיביא להם את בשורת הציונות - אפילו אם בנוסחה הדתי - וירתום אותם, אם לא לשיתוף פעולה, הרי לפחות לנטרול הלכי הרוח האנטי ציוניים.

המחווה עליה כתב בן גוריון נפרטה עד מהרה למטבע קשה. בשנת 1934 החליט הוועד הפועל הציוני לנצל את כוחן הכלכלי המונופוליסטי של הקרן הקיימת וקרן היסוד, וכפה סעיפי שמירת שבת על מתיישבים שחכרו את קרקע הלאום והקימו מאות ישובים חקלאיים. הקונגרס הציוני הי"ט אישר סעיף של שמירת שבת, וקבע מערכת פיקוח שתשגיח על ביצועה. דוד רמז, שהיה לימים שר חינוך, חתם על הסכמים לשמירת כשרות המזון ולשמירת השבת במוסדות הלאומיים והציוניים. נקבע אפילו ש"עברייני שבת" יועמדו לדין בפני בית דין מיוחד של הקונגרס הציוני. (ראה הסיפור על "הטוריה שעיצבה את ה"סטטוס קוו" במסגרת סמוכה). בעקבות הסכמים אלה בין מפא"י ו"המזרחיים", הוקמו יחידות רבנים ושומרי כשרות לתפקידי פיקוח והשגחה, נקבע מעמדה של הרבנות הראשית, סמכותם של בתי הדין הרבניים בתחום המעמד האישי, העקרונות לקיום שבת

במוסדות ציבור וברשות הרבים, האוטונומיה של החינוך הדתי ועוד. ב-1918, היו אלה החרדים אנשי הישוב הישן, ששימשו כדחליל המאיים בניגון יש להתפשר ולוותר על עקרונות יסוד. עברו 20 שנים, ואת מקומם תפסו הרביזיוניסטים. כאז כן עתה היה בן גוריון מוכן לשלם במטבע שנחשבה בעיניו פחות. זכויות אורח, שליטה בתחום דיני אישות, אוטונומיה דתית. משתפי הפעולה: הרב מיימון ו"המזרחיים", היו הנהגים העיקריים מכך. התנועה הציונית העניקה להם מעמד אוטונומי בתחום החינוך ומינתה אותם למעשה לאפטרופוס של חיי הדת של הישוב. ניתנה להם גושפנקה לקבוע הלכות בכל נושאי דת, ובתוך כך, להקים לעצמם מובלעות דתיות בתוך המערכת השליטונית.

1947: סיבוב שלישי - המכתב הגורלי: מגש הכסף עליו ניתנה מדינת היהודים לחרדים

ביוני 1947 הגיעה לארץ ועדת אונסקופ, היא ועדת החקירה של האו"ם, שהמלצותיה עתידות היו להביא להחלטת החלוקה ולהקמת המדינה. לראשי הסוכנות היה חשוב מאד להציג בפני הוועדה עמדה אחידה ומגובשת בשם היישוב כולו. הדאיגה אותם מאד האפשרות שנציגי היהדות האורתודוכסית יסתייגו ואף יביעו התנגדות להקמת המדינה. לאור יחסי הכוחות שנוצרו בארץ לאחר השואה, ובמיוחד לאור עלייתן והתחזקותן של מפלגות הפועלים, ניתן להטיל ספק במשקלה של העמדה החרדית, אלא שיש לראות את התמונה בראי הימים ההם כדי להבין עד כמה רבתה הרגישות ועמה התחושה כי הכל מונח עתה על כף המאזניים וכל תנועה עשויה להטותה לכאן או לכאן.

כמו ב-1918 היתה הברירה בין "שאלה חשובה מאד" מול "שאלה חשובה יותר". בן גוריון וחרביו החליטו לשלם במטבע הדתית כדי לזכות בתמיכה הפוליטית של הדתיים. אגודת ישראל התנגדה להקמתה של מדינה

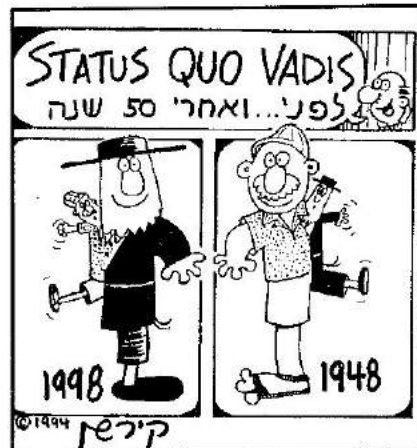
יהודית למרות שלא אמרה זאת בגלוי. בחוגי התנועה הועלו רעיונות אלטרנטיביים: הארכת המנדט, הקמת פדרציה יהודית ערבית, תכנית לקנטוניזציה של הארץ עם זכויות אוטונומיות לקהילה החרדית ועוד. הכל היה טוב בעיניהם ממדינה יהודית המפירה את מצוות ההלכה. גדולי התורה יעצו לאגודה להשתמט מהבעת דעה בפומבי, לא לחיוב ולא לשלילה, "מחשש הסכנה לכלל ולפרט", שמא "יטילו כל האחריות עלינו שהיהודים החרדים הם המפריעים והמכשילים את הקמת המדינה". אף כי ידעו שהמדינה שתקום לא תנהג ע"פ התורה, השתדלו כמיטב יכולתם להשפיע על צביונה.

ימים אחדים לפני שנציג "אגודת ישראל", הרב לוין, עמד להופיע בפני וועדת האו"ם, נועד יחד עם כמה מעמיתיו לפגישה עם בן גוריון והציג לו שורה של תביעות בנושאי דת שעיקרן: שמירת שבת וכשרות, אוטונומיה בחינוך, שלא יונהגו נישואין אזרחיים וכן חופש מצפון דתי. בן גוריון השיב כי "חוקת המדינה תוסדר ע"י האסיפה הלאומית המחוקקת, ועד לסידור החוקה - אי אפשר לערוב מראש על שום דבר".

ושוב כדרכו, בעוד הוא דוחה בימינו, היתה שמאלו מוכנה ומזומנה לתת. בספטמבר 1947 שלח בן גוריון (ועמו הרב פישמן ויצחק גרינבוים) בשם הנהלת הסוכנות היהודית, מכתב אל הסתדרות אגודת ישראל העולמית, בו פורטו במקובץ ההסכמות וההבטחות שינתנו לציבור הדתי מטעם המדינה, לכשתקום. נאמר בו כי השבת תהיה יום המנוחה הרוקי במדינה היהודית, כי בכל מטבח ממלכתי יהיה אוכל כשר, כי תובטח אוטונומיה מלאה של החינוך הדתי וכי יעשה כל האפשר כדי למנוע חלוקת העם לשניים, דהיינו, תמסר לרבנות הסמכות בדיני אישות.

רבים רואים במכתב זה (שנוסחו מפורסם להלן במסגרת) את הבסיס ל"סטטוס קוו" הנהוג בישראל מאז ועד היום, אולם כפי שהראית, הונחו היסודות כבר 30 שנים קודם לכן, והלכו והתרחבו לאורך השנים בהסכמות בע"פ ובהסכמים שבכתב בין ראשי היהדות החילונית והדתית. במידה רבה ניתן לראות במכתב סיכום דברים, עיגונה של מציאות קיימת, בכתובים.

פרופ. מנחם פרידמן, חוקר החברה החרדית טוען, כי למעשה לא ראה איש, בזמנו, במכתב ההוא יסוד ל"סטטוס קוו". את השיבותו ראו בהגברת האחדות הפוליטית ביישוב לקראת מלחמת העצמאות ולא כהסכם יסוד להסדרת החיים במדינה. אגודת ישראל בהרה בדרך המעשית היחידה מבחינתה. היא ניהלה משא ומתן עם הסוכנות היהודית, על שיתופה

הטוריה שהניחה את יסודות ה"סטטוס קוו"

אמיזודה היסטורית על טוריה שחוללה משבר לאומי

בסתיו 1936 רעש הישוב בארץ בעקבות שעוריה שפורסמו חוגים דתיים בעניין שמירת השבת והחג השעוריה חוללה טענה פוליטית גדולה שהעסיקה את המפלגות וראשי הציבור היהודי וגרמה לשילחוב רוחות וליכוח מר בין חילונים לדתיים. במוקד הסערה עמד ק' חבר קיבוץ "בניר" (לימים - עין השופט), ש"עבד", על פי טענת הדתיים, בבית המלאכה של הקיבוץ בחדרה, ביום הכיפורים.

בבולטין מס. 126 של "השומר הצעיר", המתאר את הפרשה נאמר: "סביב הבדחה נבדד חילול יום הכיפורים ע"י הקיבוץ בחדרה הוקמה שעוריה, אשר הספיקה להעסיק את היישוב בארץ לא פחות מאשר מלחמת איטליה-תבש, הבהלה בארץ ועוד מאורעות העומדים ברומו של עולם. על חברי הקיבוץ האמריקאי "בניר" הוטלה האשמה שחבריו התריסו כלפי מתפללים "הגנו רוצים לעקוד את היהדות". עוד סופר וגם הופיע בחתימת רב בית הכנסת בחדרה ו"הפועל המזרחי", שאנשי קיבוץ "אמריקה-בניר" נתפסו בהכנת תערוכת ביטוח ביום הכיפורים...".

עובדות וזדותות

הרב מימון, ממנהיגיה של תנועת המזרחי, מי שעמד בחזית המאבקים נגד המחנות החילוני, עשה כל מאמץ כדי שהפרשה תבה גלים ותביא למחנה רוח פוליטי. הוא מספר (נאולה בן יהודה, "הרב מימון בדורותיו"): "ביום הכיפורים תרצ"ו נדעזעה המושבה חדרה לשמועה, כי בקיבוץ "השומר הצעיר" "בניר" חוללה קדושת היום בעבודה. הד"ר ש.ב.פלדמן, חבר המרכז העולמי של המזרחי, יצא בחול המועד סוכות לערוך חקירה. הד"ר שלג אישר שאנשים עבדו בבית המלאכה. תבעתי להעמיד את העובדים בפני בי"ד הקונגרס". בין הגורמים שמהרו לגנות את אנשי "בניר" היה הוועד הלאומי, המוסד העליון שגחל את חיי הישוב בארץ. במכתב שנשלח למזכירות הקיבוץ נאמר: "בקשר עם מה שקרה ביום הכיפורים במחנות, נתברר לי באופן מוחלט, כי אחד מחברי הקיבוץ שלכם עמד ביום הכיפורים לבוש בגדי עבודה וטוויחה בידו. אמנם לא נתברר לנו, שעשה את מלאכת הקיבוץ, אולם עצם מעשה זה הוא מעשה בלתי הגון ומכוער. הנהלת הוועד הלאומי רואה בחילול יום הקדוש ע"י אחד מחברי הקיבוץ בתחום הקיבוץ, מעשה פשע דתי...".

תגובת הקיבוץ ומוסדות תנועת "השומר הצעיר" היתה חריפה. בידיו של דב ורדי, מוותיקו עין השופט, שמור עדיין נוסח מכתב התשובה: "הגנו דוחים את מיפתכם כלא צדקת ולא נימוסית. במכתבכם נאמר, מצאו אדם לבוש בגדי עבודה וטוויחה בידו, וגשל כך אתם מוצאים סיבה מספקת להזדעזע". לא ידענו שזה מתפקידה של הנהלת הוועד הלאומי להכתיב תלבושת לחברי כנסת ישראל ולקבוע מה הם צריכים להחזיק ביד. אתם יודעים, שהשעוריה, אשר הפיחו עיתונים ידועים, הסתמכה בעיקר על הדיבה, שאחד מהחברים איים "לעקור את היהדות". על עובדה זאת ועל אמיתותה או כזיבה הנכם בוחרים לעבור בשתיקה.

איום והבעת צער

הפרשה סרבה לדעוך והעסיקה את הנהלת הסוכנות בכמת וכמה ישיבות. הרוב בתוכה דחה את תביעת "המזרחי" להעמיד את "העברניים" בפני בית דין של הקונגרס. בן גוריון הודיע כי במקרה ש"השומר הצעיר" לא יכיר פומבית בחובתו למנוע בעד מעשים כאלה בעתיד, ייסגר הדבר לבי"ד הקונגרס.

בסופו של דבר נתפרסמה בעיתונות הודעת הנהלה "המביעה צער על המקרה וקוראת לכל הגופים הציוניים בארץ לסייע במאמצים לקיים החלטת הקונגרס לבל יישנו מקרים דומים".

לבסוף: עדותו של מחולל השעוריה

בחוד כל אלה ראוי להביא את גירסתו של ק', חבר קיבוץ עין השופט, מי שבנינו החלח "השעוריה". הנה גירסתו שלו שניתנה בימים אלה: "היה לנו מפעל קטן למרצפות בחדרה. הייתי צריך להכין תומר לחברים לעבודה למחרת היום, כמו שנהגתי לעשות מדי יום. נכנסתי לצריפון של המפעל ועשיתי מה שצריך. והנה הופיע בחצר יהודי אחד מחדרה שבא מבית הכנסת לבדוק האם עולה עשן מהמטבח שזה סימן שעובדים. הוא ראה אותי, ניגש אלי, נעמד והתחיל לצעוק בקולי קולות בחצר. זה כל הסיפור".

במגבית היהודית המאוחדת ועל תנאיה לתמיכה בהקמתה של מדינה יהודית. היא הגיעה להכרה שללא משאבים וללא שיתוף פעולה עם הציונות ומוסדותיה, אין לה סיכוי לשקם את מעמדה בעולם שלאחר השואה. שיתוף הפעולה בינה לבין המדינה שבדרך, ואחר כך עם המדינה, נתן לה חלק במכסת רשיונות העליה וחלק בכספי המגבית, וכן, לימים, שחרור בחורי ישיבות ונשים דתיות משרות בצבא.

מדוע נכנע בן גוריון?

מדוע מצא בן גוריון לנכון להעניק הבטחות שה מפליגות דווקא לאגודת ישראל? האם לא הבין כי בעשותו הסדר עם מפלגה אנטי-ציונית הוא מכיר בה כגורם הקובע בקרב היהדות הדתית וגורם להקצנה הכרחית במחנה האורתודוכסי כולו? האם היה מודע למשמעות מרחיקת הלכת של החלטותיו על דמותה של החברה הישראלית ועתידה? בהקשר זה מעניינת עדותו של השופט העליון חיים כהן, מי שהיה בראשית שנות החמישים היועץ המשפטי של הממשלה, ולימים, אחד הלוחמים הבולטים נגד המימסד הרבני. בשיחה עם מיכאל ששר הוא מספר, כי "זמן קצר לפני מותו קרא לי (בן גוריון) לשדה בוקר ואמר לי שאני צדקתי והוא טעה בעניין השיפוט הרבני". והוסיף כיוודע דבר: "אילו רצה להפריד את הדת מן המדינה בוודאי היה מצליח, כמו שהצליח ברוב הדברים האחרים שעשה".

בן גוריון לא רצה להפריד את הדת מהמדינה מפני שרצה לשלוט בדת.

75 שנות היכוך והתנגשויות מעוררות את השאלה מי שולט במי. האם השכילה המדינה להשליט מרותה על הממסד הרבני, על המפלגות החרדיות, על מערכת החינוך הקרוי יעצמאיי? האם נעשה חשבון נפש באשר למחיר ששולם? האם ניתנה הדעת לכך שבשרשרת הוויתורים שהולידו את הייסטטוס קווי, התכחשה הציונות החילונית לתפיסת היסוד הרואה בעם היהודי חטיבה תרבותית לאומית, ואימצה למעשה את ההגדרה הדתית של היהדות.

מקורות:

בן גוריון - זכרונות, כרך ב'
נאולה בן יהודה - הרב מיימון בדורותיו, מוסד הרב קוק, 79
שבתאי טבת - קנאת דוד, כרך ב'
מנחם פרידמן - דת ומדינה בישראל, מאמר ב"המעבר מיישוב למדינה: רציפות ותמורות, מוסד הרצל, חיפה, 90 ופילובסקי (עורכת)

קיפוחם של יהודי אתיופיה

אבשלום אליצור

בפארסה הגדולה ביותר בתולדות הציונות המודרנית, פרשת המכונים "פלאש מורה", הסיפור הזה, כפי שכבר הוכחנו אני וחבריי באינספור הזדמנויות קודמות, הוא שקר מיסודו. ראשית, אין הוכחה שכל האנשים הנחשדים בהתנצרות אכן התנצרו - העובדה שהם מכחישים זאת מטילה את נטל ההוכחה על המאשימים, שעד היום לא הביאו ראיות מפורטות והסתפקו בהאשמה כוללת ללא בדיקה. שנית, גם אם התנצר חלקם, הרי על פי ההלכה כל יהודי הרוצה לשוב ליהדות הוא יהודי כשר שאינו צריך אפילו גיור. כמה נלעג הדבר שדווקא השמאל, שעלה על בריקאדות למען זכויות האדם של הפלסטינים, עמד מנגד בשעה שעדה שלמה מ ישראל הוצאה אל מחוץ למחנה על ידי ממשלה חילונית בעוד הרבנות הראשית ביטאה את העמדה ההומאנית והפלוראליסטית יותר שקראה להביאם ללא דיחוי.

קסמם של יהודי אתיופיה

את השאלה האילמת הזאת אני רואה עד היום במבטיהם הנבוכים של חבריי בכל פעם שאני מדבר על יהודי אתיופיה: "מה הקטע של האיש הזה?" וכאמת, מה יש בעדה הזאת, "ביתא ישראל", שהפך אותי למעורב כל כך במצוקותיה, אסונותיה ומכאוביה, שהוציא אותי להפגנות ומאבקים ציבוריים, וששלח אותי עד ללונדון ולאדיס-אבבה לפעול נגד כוונותיהן של שתי ממשלות? בקיצור, מדוע אני כל כך אוהב את האנשים האלה?

נדמה לי שלשאלה הזאת יגחך כל מי שהיה מעורב אי-פעם בענייני "ביתא ישראל". יש בהם מין קסם שקושר אותך אליהם אפילו בניגוד לרצונך. האם זה החן הילדותי שלהם, היופי החיצוני המהמם לפעמים, ואולי הביישנות הזאת, שלא אחת אנוחנו עושים בה שימוש לא חוגן? את הקסם הזה חשו רבים לפניי: מפילוקסנס (אוהב-גיר) לוצאטו, בנו של פרשן התורה שד"ל, שבגיל שלוש-עשרה נתפס לנושא והשקיע חייו בחקירת יהודי אתיופיה עד מותו בגיל עשרים וחמש, דרך ד"ר יעקב פייטלבוץ שי שמע על העדה לראשונה בגיל עשרים ושלש ומאו הקדיש לה כמעט את כל חייו, ועד לפרופי מיכאל קורניאלדי, ייבדל לחיים, שמאו שנות השישים מכלה כוחותיו בפעולותיו להעלאתה וקליטתה של יהדות זו. כך, חוששני, קורה גם אתי: מיום שנעשיתי באקראי מעורב בנושא אני מרגיש ש"הפילו עלי תיק" לכל החיים.

השמאל עומד מנגד

הכל התחיל לפני קצת יותר משנתיים, כשלימדתי בבית ספר תיכון וראיתי את אחת מתלמידותיי בוכה במסדרון. היא התגעגעה לאמה, שנשארה שם באתיופיה. הדבר נראה לי מוזר: הלא ממשלת ישראל הודיעה תגנית אחרי "מבצע שלמה" כי כל יהודי אתיופיה כבר בארץ. אמי נשארה, ספירה הנערה, בטענה שהיא מה"קריסטיאנאציו", הנוצרים. הדבר נראה לי תמוה עוד יותר: בתה של אם נוצרייה הועלתה לארץ? הנערה, כובשת דמועטית, עזבה אותי פתאום, ואני נעשיתי מעורב עד צוואר

אבשלום אליצור הוא מרצה לפיזיקה וליהדות

מה נשיב לאימהות שכולות?

אות הקלון העיקרי בפרשה זו קשור בגורלה של קהילת המסורבים באדיס אבבה. למעלה מ-4000 איש חיים שם מזה ארבע שנים, אחרי שנתקעו שם מאז מבצע שלמה, מאין ביכולתם לחזור לכפרים העויינים שמהם יצאו, בתנאים שלעומתם נראית גיבאליה כבית מרגוע. הם חיים שם במבנים מאולתרים בחצרותיהם של התושבים הנוצרים תמורת דמי שכירות

בגידתה של הציונות

אבל השערוריה העיקרית בפרשה זו היא שלראשונה בתולדות הציונות פגעה מדינת ישראל בחופש ההגדרה של קהילה יהודית וכפתה עליה את ההחלטה כשאלה מי נמנה עליה ומי לא יבוא בקהל. להמחשת האבסורד, תארו לעצמכם כדבר הזה נעשה ליהדות פולין: מי קבע מיהו יהודי פולני ומיהו נוצרי פולני? פקדי ממשלה ישראליים? פולניים?

עולים מאתיופיה בהפגנה בירושלים

מופקעים, חשופים לרעב ומחלות, כלים מגעוגעים אל הוריהם וילדיהם שבארץ, שהופרדו מהם בשירות-לב פושעת ביום הנמהר ההוא, יום מבצע שלמה, כשרבים מהם שמעו את הכינוי "פלאש מורה" לראשונה בחייהם.

בספטמבר 1993 יצאתי לאדיס-אבבה, לתעד את חייהם של אנשים אלה. תיעדתי את סיפורי הרדיפות והרצח שעשו בהם הנוצרים בכפריהם, את תלאות המשפחות שנקרעו, ילד כאן והוריו שם ולהיפך, בשירות-לב הסרת רחמים. ומעל לכל, תיעדתי את שיעורי הפטירה המחרידים מהם סובלת קהילה זו, מוכת הרעב והמחלות, את תמותת התינוקות והילדים, שכמותה לא חוותה שום קהילה יהודית מאז מלחמת העולם השנייה. יום יבוא וכל האנשים האלה, אחרי שייקלטו ויתערו כאן, יספרו את סיפורם, ולעומתו יחווירו כל סיפורי הריסוס בד"ט וגויות הפיאות שעולו עליות קודמות נושאים עד היום כצלוקות. מה נאמר ביום ההוא, כשאמהות שכולות יטיחו בנו את אשמת מות תינוקותיהן ממחלות שכבר נעלמו מספרי הרפואה בחברה המודרנית? מה נשיב לקרובי האנשים שנרצחו? אנה נוליך את חרפתנו ביום ההוא?

נצחון בעתירה לבג"צ

במשך השנה האחרונה נחל "הוועד הציבורי להצלת יהדות אתיופיה" כמה נצחונות חשובים. עתירה נגד הממשלה הוגשה לבית המשפט העליון על ידי פרופ' מיכאל קורינאלדי. במענה לעתירה הוציא בג"ץ צו על תנאי נגד הממשלה המורה לה למק מדוע לא תימסר להכרעת הקסים השאלה מי נמנה על קהילתם. המדינה, בטיעון מיתמם עד גיחוך, טענה כי מעולם לא התנגדה לכך. ראיתי את נשיא בית המשפט העליון, השופט שמגר, מבטל בחיך סלחני את בקשת נציגת המדינה לבטל את העתירה. הוא הותיר את הצו על כנו, תוך שהוא מעניק לנו את הזכות לשוב ולעתור אם נראה שהמדינה חורגת מהכוונה עליה הצהירה בפניו.

משא אותה פסיקה היסטורית חל, אמנם, שינוי במדיניותו של משרד הקליטה, והוחל בהבאת המסורבים מאדיס-אבבה, אלא שהקצב איטי להחריד, והפעם בטענה ש... ממשלת אתיופיה מערימה קשיים. הטענה הזאת, אני רוצה לקבוע במפורש, היא שקר בידועין. הנה דברים שאמר בפני נציגי העדה המזכיר הראשון של שגרירות אתיופיה בישראל, ברהנה סוהאט, ב-1 בנובמבר שנה זו: אתיופיה היא מדינה דמוקרטית וכל מי

שרוצה לעזוב אותה יכול לעזוב. ממשלת אתיופיה מתנגדת, כמוכן, לפעילות מיסיונרית שתכליתה לשכנע נוצרים כי הם יהודים, ואם ממשלת ישראל מודיעה כי היפלאש מורה" הם נוצרים, מה לכם מלינים עלינו כי איננו רואים בעין יפה פעילות מיסיונרית בארצנו?

הבעיה, אם כן, אינה באתיופיה אלא בירושלים, וליתר דיוק במשרד החוץ, שם כנראה יש אנשים שנושא יחסי-החוץ של ממשלת ישראל קודם בעיניהם לחובתה הציונית והאנושית להציל קהילה ששכנת מוות מרחפת על כל אחד מבניה. ושוב, קשה להשתחרר מהרושם הנלעג שיוצרת מדיניות זו לאור פסיקתה החד-משמעית של ועדת הרבנות הראשית מיום 16.11.93, לפיה "יש לראות בקהילה הנמצאת באדיס-אבבה לפי הרשימה שבידי הרב ולדמן שליט"א קהילה יהודית. אנו קוראים למוסדות הממשלה ולסוכנות היהודית לסייע ולפעול להעלאתם לישראל כיהודים על פי חוק השבות".

ראי של קלון

אין בפי מלים חריפות דיין להדגיש נקודה זו: מדובר בדיני נפשות. אנשים מתים שם, יום ויום ושעה שעה. להלן רשימת האנשים שנפטרו בשנה האחרונה בלבד. השמות המסומנים בכוכבית נמנים על האנשים המקבלים סיוע זעום מה"גיוינטי", וכל השאר אינם מקבלים סיוע בטענה שהגיעו לאדיס-אבבה אחרי מבצע שלמה.

- אבבה אמבאו, בן 55. * אראגאו אנדלאו, בן 28. * מאמוש ברה, בן 10 ימים. * מינגסטו טפרה, בן 75. * אנגדאו גובניה, בן 95. * מאמוש גסמאו, בן 3 שבועות. * מאמוש בלאו, בן חודש. * יזאב מינגיסטו, בת 50. * מאמוש מארו, בן 4 חודשים. * אזאלצ' אגיאגו, בת 60. * מנאלה אבנאו, בן 7. * באביה דמלאש, בן חודש. * יאלגאנש קידאניה, בת 65. * מאמוש אברה, בן שנה. * ראמילה אדוניה, בן שנה. * זלאלם בלאו, בן שנתיים. * יזבאלם טראפר, בת 4. * זאווי זמנה, בת 40. * ברהאנו ארדה, בן 5. * מיסראק טספאיה, בת שנתיים. * קאסוהון אסמאמו, בן שלושים. * טגניה קאסייה, בן 37. * פנטאיה גדאמו, בת 60. * אג'בוש פנטאהון, בת 4. * טאריק איילניה, בת שנתיים.

רשימה זו, לצערך, כבר אינה מדויקת: ממש בימים האחרונים נפטרו עוד שני ילדים, ששמותיהם אינם ידועים, מחוץ לתכנית הסיוע.

המספרים מדברים בעד עצמם: מבין 3000 המקבלים סיוע ממשלת ישראל נפטרו 14, וגיל הפטירה הממוצע הוא 27. מבין ה-1000 שמהם נשלל הסיוע נפטרו 13, בגיל הממוצע 21 -- אני חוזר: עשרים ואחת. אני יודע שאלה דברים קשים, אבל אין לי ברירה: אני מאשים את ממשלת ישראל באחריות למותם של האנשים האלה. על כך, אני מבטיח, עוד יתנו האחראים את מלוא הדין.

אבל לא באתו היום רק לחאשים. כחבר "תחילה" מאז הקוסדה אני נאה בעמידתה של התנועה לימין העדה הרצוצה והאימללה הזאת, שסבלה קורבנות בנפש שכמותם לא סבלה שום עדה בנישורים האחרונים. "תחילה" תואכר כנקודת אור על רקע התעלמותו הכמעט מוחלטת של השמאל בישראל מהנשע הזה. לתקופות כאלה של אוולת-יד ותכונות, מן הסתם, מסכת אבות באמירה הנוקבת: "במקום שאין אנשים חשתול להיות אישי".

אין לי ספק: עם או בלי עזרתנו, יום יבוא וכל עדת ביתא ישראל תחיה כאן, בארצה, בזכות ולא בחסד. הם יציבו, כפי שעושה האדם השחור בכל חברה, ראי בפני כל אחד מאתנו. הם יעוררו בחלקים מסויימים בקרבנו את יצרי שנאת-הזר, הלעג, ההתנשאות והפטרונות. הם יאלצו אותנו להתמודד עם נכבים אפלים בנפשנו שאנו מעמידים פנים כי אינם קיימים. הראי הזה כבר עומד בפנינו. הפנים המשתקפות בו הן, בין השאר, פניה של מנהלת הבריכה בשדמות דבורה שהודיעה כי "אתיופים לא ייכנסו לבריכה שלי", פני ההורים בבתי-ספר שונים בארץ שהוציאו את ילדיהם מכיתות בהם לומדים ילדים יוצאי אתיופיה, פני משמיצים עלומי-שם המדביקים לעדה את כתם מחלת האיידס, ועוד הרבה פנים מכוערות ודוחות. אבל דווקא אותו ראי משקף גם את הפנים האחרות שלנו, את הפירות של החינוך לסובלנות, את חוקרת רב-גוניתו של הפלא החיסטורי הקרוי "יהדות" ואת האהבה לכל נבדא בצלם. לכם, אחיי, ביתא ישראל, המניפים דגלי ישראל מאולתרים במחנה הפליטים באדיס-אבבה והמתפללים לציון בכפרי גונדר וקווארה, שלוחה ברכתה של יהדות ישראלית, חילונית והומאנית, לשנת הבאה בירושלים.

לגיטימיות חילונית

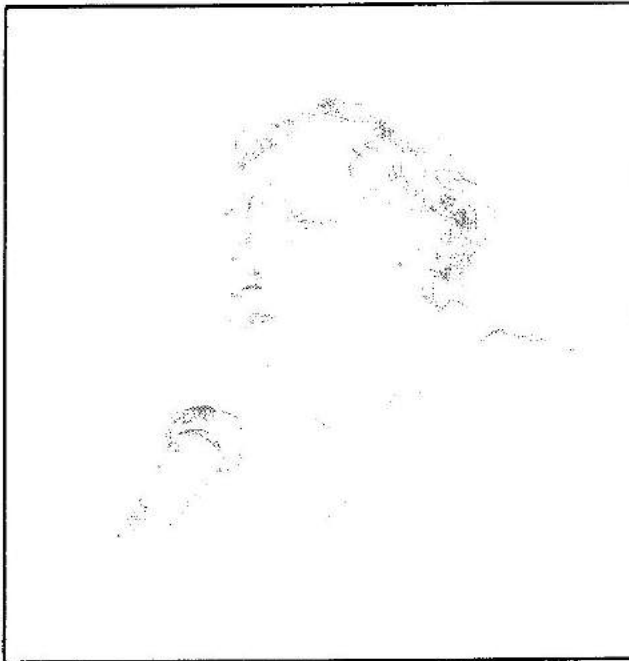
המאבק בין התרבות החילונית למסורת הדתית טרם הוכרע

גרשון וילר

התזזזת מה יכול להיות פירושו של דבר שמדינה ליברלית-דמוקרטית מודרנית יש לה דת לאומית שההשתייכות אליה (באיזה מובן?) היא אמת-מידה לזכאותו של אדם לאזרחות? בלי הבדל מה שאר המטרות האידיאליסטיות הנעלות שהיו לתנועה הלאומית בראשיתה, אין כל ספק שתנאי מוקדם להגשמת כל המטרות הללו היה הנורמליזציה של העם היהודי בארץ משלו.

שפינוזה צדק בהחלט כאשר טען כי הדת היהודית, על רעיונותיה התיאוקרטיים התלושים מן המציאות, בלתי-נמנע הוא שתביא הרס למדינה ממשית בעולם הממשי. המתח הקיים בישראל, שהיא בודאי מדינה ממשית בעולם הממשי, כפועל-יוצא מירושטה של מסורת כזאת, אין בו כדי להפתיע. אם יש משהו מפתיע הריחו אולי זה שעד כה היטיבו כל-כך לרסן את הפולמוס הרעיוני הבסיסי על עצם הלגיטימיות של המדינה - גם אם לא התגברו עליו. פרדיננד צוייג תיאר את רוחה של ישראל כשדה-התגוששות בין מיתוס האלימות ומיתוס הגאולה. התגוששות מעין זו משפיעה על עצם השרשים של ההבנה-

די אנשים ששוב לא ראו עצמם בחינת מכשירים לרצון אלוהי, ששוב לא היו בעיני עצמם רק מסתכלים בהיסטוריה, אלא אנשים הלוקחים חלק פעיל בעיצוב גורלם שלהם. זוהי עובדת חילונו של העם היהודי. בכל-זאת אין הדברים האלה מוכרים עדיין כהווייתם.

גרשון וילר

העצמית הלאומית והיא יוצרת דימוי-עצמי לאומי שבמקרה הטוב ביותר הוא מבלבל ובמקרה גרוע הוא נושא עמו פוטנציאל של הרס-עצמי. הדגשת היעצמי היא כאן מכוננת, שכן אפילו תיפתרנה כל יתר הבעיות העומדות במרכז הווייתה של ישראל כיום, עדיין תישאר משימת-הגבורה של התגברות על המורשה הרוחנית של אלפים שנות מחשבה תיאוקרטית, כלומר אנטי-מדינית. רק כאשר יושג דבר זה אפשר יהיה לומר שהתנועה הלאומית החילונית היא עצמה הוכתרה בהצלחה היסטורית. זוהי משימה כבירה. פירושה הוא להפנים את העיקרון של שלטון החוק כאשר החוק הוא מעשה-ידיהם של הכפופים לו, ולדחות את משטר-הציוויים המחוסן מפני ביקורת בהתימרו להיות אלוהי. עתידה של ישראל תלוי לא מעט בכך שתוכל לעמוד במבחן וליצור לעצמה לגיטימיות חדשה וחלופית.

(קטע מתוך ספרו "תיאוקרטיה יהודית")

תהליך החילון הושלם עם השמדתה של יהדות אירופה במלחמת-העולם השנייה ועם הצלחתה של הציונות המדינית לאחר-מכן. הציונים היו היהודים היחידים שלא היו זקוקים לשום שידוד-מערכות במושגיהם כדי שיוכלו לעמוד בפני השואה. לכן אין משום הפתעה בדבר שהניצולים קיבלו באורח טבעי בהחלט את העמדות הציוניות הבסיסיות.

הציונות יורשת מקומה של הדת

הציונות היתה מוכנה: היו עמה משנותיו של אחד-העם, היתה לה גם תכנית לפעולה. אם לפני מלחמת-העולם השנייה היה בית-הכנסת, בכללו של דבר, אנטי-ציוני, הרי לאחריה אימץ לו את הציונות עד כדי כך שפעמים נראה היה כאילו תפשה זו את מקומה של הדת. אמת-נכון, עדיין יהודים הולכים לבתי-הכנסת, ובימים נוראים הם מרבים ללכת אליהם; הורים יהודים עודם מעניקים מעין חינוך יהודי לילדיהם; תכנון

של זה בהכרח הוא דתי. אבל המניע להשתייכות לבית-הכנסת ולהליכה אליו, או לחינוך היהודי, הוא עכשיו האידיאל החילוני של הליכוד הקבוצתי ולא האידיאל ההלכתי של עשיית הישר בעיני אלוהים. העובדה שאמירת-הן לאידיאל הליכוד לובשת צורה דתית אין מנוס ממנה בתרבות שלא פיתחה אלא את הממד הדתי שלה. כיום אין להטיל ספק בכך שצדק הממסד הדתי כאשר השמיע זעקת-שבר עם ראשית הופעתם של ההשכלה והציונות; תנועות אלו אכן חילוניות היו, ומתוך כך קמו להרוס את מרות ההלכה.

ההוה הציוני בעימות עם העבר הדתי

לאמיתו של דבר הוקמה המדינה היהודית על-

פרופ' גרשון וילר נפטר בחודש שעבר, היה מרצה למילוסופיה באוני' ת"א, מראשי הלוחמים למען חילוניות תקיפה ונגד כפייה דתית.

למה חותר המרכז לפלורליזם?

שיחה עם עמיר שחם, מנהל המרכז לפלורליזם יהודי

מיהו יהודי רפורמי? כיצד הוא נראה? מהי אמונתו? במה הוא שונה מכל יהודי דתי אחר? בארץ קיימת בורות רבה בנושאים אלה ולא ימצאו רבים שידעו לענות על שאלות אלה. לדת בישראל צביון אורתודוכסי מובהק. סיבות שונות - היסטוריות ופוליטיות - גרמו לכך שהדת אצלנו מזוהה באופן מוחלט עם התפיסה ההלכתית הישנה. הצעיר הישראלי הממוצע כלל אינו יודע שתתכן פרשנות דתית שונה וכי רוב גדול של היהודים החיים כיום בעולם, שיש להם זיקה דתית, מעדיף את הפרשנות הרפורמית או הקונסרבטיבית על זו האורתודוכסית.

מאבק בממסד הדתי

עמיר שחם הוא יהודי רפורמי. השיחה עמו עשויה קצת לבלבל. אין לו כיפה על הראש, הוא נראה ונשמע כחילוני לכל דבר, ועם לא די בכך הריהו, בתוקף תפקידו, אחד הלוחמים התקיפים בממסד הדתי בישראל. שחם הוא מנהלו של "המרכז לפלורליזם יהודי". המרכז הוקם בשנת 1987 על רקע נסיון של המפלגות הדתיות לשנות את חוק השבות והמאבק הציבורי שהתפתח נגד מהלך זה.

בראש המרכז עומד הרב אורי רגב, והוא עוסק במיגוון של נושאים שהמכנה המשותף להם

הוא דצק חברתי, זכויות אדם ופלורליזם כללי. שחם מאפיין את עבודת המרכז בשלושה מעגלי פעילות: מעגל פנימי: מאבק למען קבלת תקציבים לפעולות התנועה, להכללת נציגי התנועה במועצות דתיות, להשגת הכרה בסמכות רבניה להשיא ולגיייר. מעגל אמצעי: פעילות בנושאי דת ומדינה בישראל - דמוקרטיזציה של המערכת הפוליטית ובמיוחד של המפלגות החרדיות, קביעת קריטריונים לחלוקת כספים

יחודיים, שבירת המונופול של בתי הדין הרבניים ועוד - תוך שיתוף פעולה עם גופים נוספים בעלי עניין, דוגמת תחיל"ה, חמד"ת, האגודה לזכויות האזרח ואחרים, שחשוב להם שישראל תהיה מדינה פלורליסטית וטובלנית. מעגל חיצוני: עיסוק

בנושאים כלליים מתוך ראייה יהודית מתקדמת - זכויות נשים, אקולוגיה, מנהל ציבורי תקין, זכויות אדם ומיעוטים.

מאבק אידאולוגי

שחם הוא ביצועיסט. הוא מייצג תנועה שיש לה עורף גדול מעבר לים אך תומכיה בארץ מעטים. האתגר העומד בפניו הוא כפול: שבירת המונופול האורתודוכסי הקיים בארץ בנושאי דת והשגת לגיטימציה של התנועה ליהדות מתקדמת (הרפורמית) בעיני הציבור הישראלי.

האידאולוגיה הרפורמית, הוא אומר, גורסת שעיסוק בשאלות מוסר הוא ערך יהודי חשוב לא פחות מערך אוניברסלי. לגבי זידנו יהדות איננה רק מולחן דתי כי אם משחו רחב יותר הכולל ערכים חברתיים והומניים. אנחנו משתפים פעולה עם גורמים שונים - פוליטיקאים, חברי כנסת, תנועות העוסקות בזכויות אדם ופלורליזם. למרות שאנחנו מייצגים עולמות שונים, יש לנו מטרה משותפת.

מאבק להשגת לגיטימיות דתית

שימת בנושאים בהם עוסק המרכז כמוה כסקירת מוקדי החיכוך והמאבק בין דתיים וחילונים בישראל.

שחם מפרט: כשהקמנו את המרכז ב-1987, נאבקנו על דברים פרוזאיים - בעיקר בשאלת 'מיהו יהודי'. השאלה הזאת היא נחלת העבר, היום כבר איש אינו עוסק בה. ממש בעצם הימים האלה מתרחש שינוי משמעותי

חברי המרכז לפלורליזם

במעמדה של התנועה הרפורמית בישראל. אנחנו מצויים בנקודת תפר בין היסטוריה בעייתית, לעתיד שיבטיח את מעמדנו כורם לגיטימי ביהדות. המרכז פיתח וניצל בראש וראשונה את הצד המשפטי משום שהסתבר לנו שבסיטואציה החברתית והפוליטית הקיימת הוא הכלי היותר אפקטיבי לפעולה. בשנתיים האחרונות הגשנו לבג"צ 7 עתירות בנושאים שונים.

השגנו פריצת דרך בעניין תקצוב משרדי הממשלה של פעולות התנועה; גידודים שמעשים עיי רבנים שלנו בחו"ל מוכרים עיי המדינה; בג"צ הכיר בשילוב רבנים רפורמים במועצות הדתיות; אנו בהמתנה לפסיקת ביה"מ העליון בענין גיור רבני רפורמי ואין ספק שבעתיד הנראה לעין יוכרו גם טקסי קבורה שיבוצעו עיי רבנים רפורמיים; למרות שהפסדנו במאבק המשפטי על הזכות לערוך טקסי נשואין, פיתחנו אלטרנטיבות שונות, העוקפות את הצורך בנשואין ע"פ טקס אורתודוכסי. בשנתיים האחרונות שולש מספר הזוגות שהתחתנו בחתונה רפורמית.

אב"צ

שירותי המרכז לפלורליזם

יהודי

טלפון 02-203484

מרכז מידע - יחיד מסוגו בארץ. ארכיון של קטעי עתונות ואינספור מציה הכולל חומר סלקטיבי המתפרסם בעתונות החרדית והחילונית, ברדיו, בכנסת, בשבועונים וכתבי עת - סה"כ למעלה ממאה נושאים הקשורים לענייני דת ומדינה והעולם היהודי.

מרכז המידע משמש סטודנטים, מרצים, משרדי ממשלה ומתוח לציבור הרחב ללא תשלום.

רשת מרכזי סיוע לעולים - קווים פתוחים לעולים חדשים דוברי רוסית ואמהרית. סיוע של משפטיים ומתנדבים ב-6 מקומות בארץ.

מחלקה משפטית - טיפול במגוון נושאים בתחום זכויות האזרח, פלורליזם דתי, חקיקה

חילונית ישראלית - תמונת מצב

'מרתון חילוני' ב'צוותא' תל אביב

בטיעון שחופש הדת המובטח במגילת העצמאות, מבטיח לא רק חופש דת אלא גם חופש מדת. חברות קדישא פנו למיטב עורכי הדין אולם לא היה להן מענה סביר לעתירה. ההליך המשפטי נמשך 4 שנים והוכרע בסופו של דבר ע"י הרכב שופטים (שמגר, ברק, אלון) שקבע זכותנו לקבל קרקע ורשיון קבורה תוך זמן סביר. מאז חלף פרק זמן של שנתיים וחצי החלטנו שלא להרפות. בחודש שעבר הגשנו עתירה חדשה הטוענת לאי כיבוד הפסיקה הראשונה.

'מנוחה נכונה' הוקמה על עיקרון של ביזור. קבר צריך להיות ע"י הבית משום שמדובר בעניין אינטימי. סרבנו להצעות להקצות לנו אתר "אשפה" מרכזי שיהיה מרוחק, מנותק ומבודד. בכל עיר צריכה להיות חלקה אזרחית ליד בית הקברות העירוני. דרושים בסך הכל 3 משוגעים בכל איזור שידחפו וינדנדו ויתבעו מהרשות המקומית את מימוש זכותם. כיום פועלות כבר 12 עמותות בנות של 'מנוחה נכונה'. בכל מקום בו עולה דרישה ובו נמצאים אנשים המוכנים להרתם לעניין, אנו מסייעים בחליכי הרישום ובהדרכת הפעילים באשר להליכים שיש לנקוט.

יזמנו ועודדנו מחקר אוניברסיטאי של ישימות כלכלית. ההשקעה הבסיסית יקרה. פיתוח בית קברות עולה לפחות \$100.000 לדונם ל-300 קברים. ישנם מספר גורמים מסחריים המתעניינים ומוכנים להרתם להפעלת בתי הקברות. מדובר בעסק שיש בו כדאיות כלכלית מוכחת וזה גם מסביר מדוע נלחם בנו משרד הדתות ועמו חברות קדישא השונות. הרבה כספים מתגלגלים שם שלא כדין. בעינה עומדת העובדה: ישנו פסק דין מפורש המחייב להקצות לנו קרקע והוא איננו מכובד. מדוע חברינו בממשלה - ליבאי, צבן ואחרים, אינם מצליחים להזיז את העגלה מהבוקר?

בעיה מבחינה הלכתית למעמד בני הזוג וזכויותיהם (בתנאי שהאישה לא היתה קודם לכן נשואה לאחר). ככל שיתרבו הסכמי הנישואים תיווצר דעת קהל שתחייב את המדינה להפריד בין המערכת החילונית למערכת הדתית.

תמד לשם פירטה את סוגי הנישואים המוצעים: הסכמי נישואים, נישואים אצל עו"ד בארץ, או נישואים בחו"ל. במרכז מאגר מידע מקיף הכולל נתונים על אפשרויות נישואים בארצות רבות, כולל כתובות, תנאים, תעריפים וכיו"ב.

כתובות לקבלת מידע וסיוע:

נישואים ע"פ נוסח חילוני/אזרחי
עריכת הסכמי נישואים, אמנת נישואים, הסכמים לחיים משותפים, אינפורמציה מלאה על אפשרויות להתחתן בחו"ל, המרכז לרישום נישואים אלטרנטיביים - רח' טשרניחובסקי 21 ת"א, טל. 03-5107154 תחיליה - התיבונים 14 ירושלים, טל. 02-634526

נישואים ע"י רב קונסרבטיבי
יש לפנות לתנועה ליהדות מסורתית, רח' רב אשי 4 ירושלים, טל. 02-177-0120

נישואים ע"י רב רפורמי
יש לפנות לתנועה ליהדות מתקדמת: דוד המלך 13 ירושלים, טל. 02-203448, בית דניאל, רח' בני דן 62 תל אביב, טל. 03-5442740

חברות קדישא נגד 'מנוחה נכונה' - מלחמת 12 השנים

עו"ד אברהם גל העומד בראש עמותת העל של 'מנוחה נכונה' - ישראל" סיפר על התלאות הבלתי נגמרות בדרך להקמתם של בתי קברות חילוניים.

בשנת 1983 החלטתי לנסות לשבור את המילכוד. כתבתי צוואה בה אמרתי שאינני מסכים לעריכת טקס דתי לאחר מותי ושלחתי אותה ל-13 חברות קדישא בירושלים. ביקשתי להקבר לפי תנאי הצוואה. מובן שנעניתי בשלילה. מאחר ומזובר בעמותות שפועלות שלא למטרות רווח, זכותן לסרב פניתי לקיבוצים ולמושבים אבל גם פניה זו לא הועילה. הסתבר שיש מונופול ואין כל אלטרנטיבה למי שמבקש קבורה שונה. משום כך פניתי, בשם עמותת 'מנוחה נכונה', לבג"צ,

האם ידעת שאסור לומר את המונח 'נישואים אזרחיים' ברדיו? האם העלית בדעתך שאסור להשמיע את צירוף המלים 'קבורה חילונית' מעל גלי האתר? עובדה. לקראת כנס - 'מרתון חילוני' - שקיימה תחיליה במועדון 'צוותא', בתחילת נובמבר, חובר תשדיר שאמור היה להזמין את הציבור לבוא ולהשתתף. התשדיר (בתשלום) נפסל ע"י מנהל הרדיו, אמנון נדב, ויו"ר רשות השידור, מיכה ינון, בטענה שהוא מבטא השקפה פוליטית ומשום כך פסול לשידור.

לא הועילו לנו הטיעונים כי בעבר שידר הרדיו תשדירים שקראו להתיישבות בשטחים ופיארו מוסדות דת שונים. מסתבר שבמציאות הישראלית לאומנות דתית כשרה בעוד חילונית ופלורליזם הם ביטוי פוליטי מחוץ למסגרת הקונסנוס.

אותם שנקבצו ובאו למרתון, קיבלו במשך 5 שעות תמונה מקיפה על מצבה של החילונית בישראל, השגיה, בעיותיה וכשלונותיה, בליווי כמסות מרוכזות של מידע ואינפורמציה על מיגוון האופציות הפתוחות בפני החילוני המצוי, המעוניין להתאים את מנהגיו, טקסיו ומועדיו לאורח חייו. חשובים במיוחד היו הדיווחים שנמסרו בנושאי נישואים וקבורה. להלן תמציתם:

5,000 צעירים בוחרים כל שנה בנישואים אזרחיים

לאחרונה נמסר, מעל במת הכנסת כי ישנה ירידה (מ-26,000 ל-21,000) של מספר הזוגות הנרשמים לנישואים דרך המימסד הרבני. **תמר לשם** ועו"ד **חני שירה** מן המרכז למרשם נישואין אלטרנטיביים מאשרות נתון מפתיע זה. מסתבר ש-5,000 צעירים וצעירות בוחרים מדי שנה להעדיף נישואים אזרחיים ע"פ נישואים בנוסח דתי-אורתודוקסי.

בין הפונים: פסולי חיתון רבים שנדחו ע"י הרבנים, עולים חדשים, רובם דוברי רוסית ומקצתם דוברי אמהרית, וכאלה שאינם יכולים לעמוד בהשפלה הנגרמת מן הצורך לענות על שאלות חטטניות ומבישות של הרבנים. אולם הנתון החשוב ביותר הוא שהולך וגדל מספרם של אלה המעדיפים, מתוך בחירה, להנשא בנישואים אזרחיים. רובם צעירים, אקדמאים, בגילאי 28-35, בעלי מקצוע שאינם תלויים בהוריהם.

עו"ד חני שירה הדגישה כי הפתרון האידיאלי הוא הסכם נישואים, משום שאין בו שום

"מנוחה נכונה"
מידע לקבלת פרטים, רישום, סיוע וכל סוג של אינפורמציה:
נא לפנות לרכז הארצי של העמותה רח' הורדי, מושב עשרת, 219, טל. 08-596958

איני הומניסט

ישעיהו ליבוביץ

היתה קביעה נורמטיבית אלא דסקרפטיבית. האם יש לה תוקף בימינו? אנחנו יכולים לעשות חלוקה ברורה בין שתי תקופות היסטוריות: האחת, ארוכה מאוד, ותחילה לפני קרוב ל-3,500 שנים ונמשכה קרוב ל-3,300 שנה, בערך עד המאה ה-19 ולא עד בכלל. התקופה השנייה מקיפה את 200 השנים האחרונות. עד המאה ה-19 ניתן להציג את המונח יהדות, מבחינת תוכן, באופן קונסטטטיבי. אפשר להצביע ולומר: זאת היא היהדות. בזה כמובן לא נאמר שבני כל אותם

המבקשו ללמוד על רגל אחת משהו על היהדות: "אל תעשה לרעך את ששנוא עליך". והנה לאחרונה נתקלתי במקרה בספרון הכולל של דברים משל קונפוציוס. נאמר שם כי קונפוציוס נשאל על-ידי אחד מתלמידיו כיצד עליו לנהוג בבני אדם זרים שאינם מכירים אותו, יודע עליהם דבר. ענה לו הפילוסוף הסיני, מילה במילה: "לא תעשה להם דבר שלא היית רוצה שהם יעשו לך". הדברים נאמרו 400 שנים לפני שהלל נולד, הוא עצמו מעולם לא שמע עליהם. כלומר, מה שאמר הלל איננו

נצאר לעצמנו שלעולמנו מגיע יצור מעולם אחר. יצור אינטליגנטי שאיננו מכיר את עולם המושגים שלנו, אך הוא אינטליגנטי דיו ומסוגל להבין וללמוד מתוך ראיית הדברים. והיה וישאל אותנו שאלת תם, מה פשר המונח יהדות, ננסה לתת לו תשובה שהיא אובייקטיבית ואין בה לא משום הערכה ולא משום קביעת נורמה.

הרבה עשרות של דורות, שהיו מוגדרים ביהדות זו, הגשימו אותה, אלא שהיא היתה הסטנדרטית והנורמטיבית. מי שלא קיבל אותה עליו היה בבחינת תופעה חריגה, והיו תופעות חריגות כאלה בכל הזמנים, בכל הדורות.

הקייבוץ האנושי המוכר כעם היהודי, מוכר בעיני עצמו ובעיני העולם כעם למרות שמבחינה ביולוגית, טריטוריאלית, פוליטית ובעיקר לשונית, הוא מוגדר אחרת מכל עם אחר המוגדר בלשונו, שהרי השפה העברית לא היתה שפת הדיבור של העם היהודי במשך 2,500 שנים, ובכל זאת

ישעיהו ליבוביץ בנאום בכנס היהדות ההומניסטית

מה פשר המונח יהדות?

נאמר לו: המונח יהדות מתייחס למרכיבים ותכנים באגזיסטנציה של הקייבוץ האנושי הנקרא יהודים, הן במובן של הריאליה של החיים והן במובן של תכנים של התודעה שהם ספציפיים לקבוצה זאת. יהדות הינה, אם כן, תכנים או מרכיבים ספציפיים של האגזיסטנציה של הקייבוץ האנושי המוחזק ומקובל להיות העם היהודי, בין אם זה מתייחס לריאליה של החיים,

בין אם זה מתייחס לערכים תודעתיים שבחיים. בזה לא נאמר מאומה מבחינת שיפוט על היהדות. השאלה הנשאלת היא מה הם אותם תכנים שהם הנכס הספציפי של קבוצה אנושית זו. למותר להגיד שרוב התכנים והמרכיבים של האגזיסטנציה היהודית הם גם תכנים ומרכיבים הכלליים לאדם באשר הוא אדם. הם קיימים במידה שווה במין האנושי כולו, ואין להם קשר יחודי דווקא ליהדות. מוכר לנו הסיפור על הלל העונה לגוי

לא ליהודי וגם לא לגוי, לא היה שום ספק שחשפה של העם היהודי הינה השפה העברית ודבר זה ידוע לכל היהודים שאינם מדברים עברית וידוע גם לכל הגויים היודעים שקיימת שפה עברית שהיא שפתו של העם היהודי. יש כיום בעולם קייבוץ אנושי המונה 12-13 מיליון בני-אדם, המוכרים כיהודים. רובם הגדול מדענים בכנות לכך שהם יהודים. אבל אם נשאל מהו התוכן של יהודיותם לא נוכל לתת תשובה משום שהיהדות שהיתה מוגדרת הגדה ברורה מאוד במשך מאה דורות, ושאלה נתכוון ר' סעדיה גאון, יהדות זאת איננה מהווה היום קריטריון ליהודיות. חלק גדול מהעם היהודי אינו מחפש כלל הגדרה

יהדות אלא דברים שנאמרו במסגרת היהדות, כשם שמה שאמר קונפוציוס איננו סינית כי אם דברים שנאמרו במסגרת התרבות הסינית מתקופת שושלת האן. אם כן, תכנים כאלה, גם אם הם מופיעים ביהדות, אין המונח יהדות חל עליהם. המונח יהדות חל על פי הגדרתי על תכנים ומרכיבים ערכיים ספציפיים לקייבוץ האנושי הנקרא העם היהודי.

מיהו העם היהודי?

נשאלת השאלה מיהו העם היהודי? הרב סעדיה גאון אמר לפני 1,150 שנים כי: "אומתנו אינה אומה אלא בתורתה". זאת לא

רופ' ישעיהו ליבוביץ, כימאי, נירו-פסיולוג, פילוסוף, נפטר בספטמבר 94.

השופט חיים כהן ופרופי ישעיהו ליבוביץ בוועידה הבינלאומית של היהדות ההומניסטית

השופט חיים כהן על ישעיהו ליבוביץ:
ליבוביץ היה אדם מאמין. קודם כל
האמין באלוהים ורק אחר כך במדע.
הוא היה מדען גדול שלא הגיע לחקר
סיבת הסיבות. הוא בחר במוצא נוח
וקל - את כל מה שלא הבין תלה
באלוהים.

לזולתו. במובן זה הומניות איננה ניתנת לספציפיקציה בכל הקשור לאומה, לשון, גזע או תרבות, היא ענין אנושי כללי שרוב בני-האדם אינם מקיימים אותו. זה נאמר על כל האומות, על כל הלשונות, על כל התרבויות, על כל הגזעים, על כל התקופות בהיסטוריה. הומניזם איננו ציון להתנהגות מסוימת אלא לתפיסה שיש קושי להגדירה באופן שיתקבל על דעת הכל. בראשית דברי הגדרתי את היהדות ההיסטורית - בצורה שראית כאובייקטיבית משום שאיננה כוללת בקירבה שום הערכה ושום שיפוט - כקבלת עול מלכות שמים ועול תורה ומצוות. על פי קריטריון זה הומניזם הוא על פי הגדרתי: ראיות האינדיבידואל האנושי כערך עליון.

האכסניה המארכת נקראת יהדות הומניסטית חילונית. באשר ליהדות אין לי בעיה. אתם יהודים, בכך אין ספק משום שיש לכם תודעה משותפת של יהודים. גם המושג חילוניות ברור לי. חילונית במשמע של מי שאינו מקבל עליו עול מלכות שמים ויתר המצוות. לעומת זאת, לא ברור לי כלל מה פירוש המילה הומניזם כאן. אם הכוונה להתנהגות הומנית כלפי בני אדם אין בכך שום דבר יהודי ספציפי וראוי לדבר על אנושיות הומניסטית.

היהודי, אפשר שהוא אדם שמבחינה זו קרוב לרוחי, החושב שהספורט הוא ענין בהמי ולא אנושי ואין לו שום שייכות ליהדות. הוא גם איננו קרוב לשייט ופוסקים, שעליהם אולי איננו יודע מאומה, ואם הוא יודע עליהם, הוא ממש דוחה את זה. יחד עם זה הוא בטוח שהיהודיות שלו היא היהדות משום שהוא חותר בכל ליבו ומעשיו לכך שדגל ישראל יוסיף להתנופף על קבר חמור אבי שכם בהר גריזים. על כך הוא מוכן למסור את חייו - זוהי יהדותו. שלושה יהודים. כל אחד מהם נתן תשובה כשרה שאי אפשר לפוסלה, אבל הם לא נתנו תשובה אחת כי אם שלוש תשובות שונות שאין ביניהן שום דבר משותף. יש אם כן יהדות ספורטיבית, יהדות של שייט ופוסקים, יהדות של התמסרות לדגל, ועכשיו אנחנו שומעים על המצאה חדשה: יהדות הומניסטית. אין בכונתי ללעוג, למרות שאני כמובן אינני מחשיב את זה, אבל אני מכיר בכך שקיימת יהדות כזאת. יהודי באשר הוא יהודי יכול להיות מעוניין בספורט יהודי ולקרוא לכך יהדות. כך באותה מידה יכול יהודי להתמסר לשייט ופוסקים או לדגל ישראל על קבר חמור, ולקרוא לכך יהדות. בה במידה רשאים אתם לכנות עצמכם כיהודים הומניסטיים.

מיהו הומניזם?

רבים מערבים בטעות בין הומניזם והומניות. אלה הם שני מושגים השייכים למישורים שונים של התודעה והמעשה האנושי. הומניות היא ציון להתנהגות מסוימת של אדם. פלוני מתייחס ביחס הומני

ליהודיותו. הוא מודע לכך שהוא יהודי אך מעבר לתודעה זאת, אין לעובדה זאת שום משמעות.

חלק זה של העם היהודי לא ימשיך להתקיים לאורך ימים כחלק של העם משום שאת התודעה הזאת, היהודיות המתבטאת בתודעה שאני יהודי ולא שום דבר אחר, קשה להעביר מדור לדור. במגעי המרובים עם יהודים אמריקנים, אשר הכנות שבתודעתם איננה מוטלת בשום ספק, נוכחתי, והם עצמם מודים בכך, שהם אינם יודעים אם יוכלו להעביר את התודעה הזאת לילדיהם.

אולם יש חלק בעם היהודי, ואינני יודע אם מדובר ברוב או מיעוט גדול, שעובדת היותם יהודים איננה מוטלת בשום ספק, והם שואלים את עצמם בכל הכנות: במה אנחנו יהודים? יש רבים נבוכים שאינם יודעים את התשובה, אבל עצם העובדה שהם שואלים שאלה זאת מעידה על כך שיש בהם איזה שהוא תוכן ספציפי. וכמובן, יש רבים שיש להם תשובה ברורה לשאלה זו. מכאן אנו למדים שאין תשובה קולקטיבית. זאת אומרת, למנוח יהדות אין היום יותר שום משמעות, שהרי לכל יהודי תשובה אחרת. כל אחד רואה את היהדות בתכנים ובמרכיבים של מציאות חייו, ואי אפשר להעדיף טרמינולוגיה אחת ולהעדיף אחרת. היהדות שלי מתבטאת בתופעות או עובדות מסוימות, בריאליה של חיי או בתכנים הערכיים של תודעתי הקיימים בי משום שאני יהודי. את אותה התשובה בדיוק יתן יהודי אחר שחי לידי, אולם הוא יתייחס לתכנים וערכים אחרים לגמרי.

מי יותר יהודי?

כדי לסבר את האוזן הבה ניקח שלושה יהודים. שלושה טיפוסים שונים הרואים עצמם, במידה שווה ובאותה רמה של כנות, כיהודים. נציג לכל אחד מהם שאלה דומה: במה מתבטאת יהודיותך? הראשון בינהם יאמר שהוא מעוניין ביותר - ולא במובן השטחי - ש-11 חוליגנים יהודים ייטיבו לבעוט בכדור יותר מאשר 11 חוליגנים מקסיקנים. כשהוא פותח את עתון הבוקר הוא מעוניין קודם כל לראות איך 11 הבחורים שלנו הצליחו במשחק, אי-שם באקפולקו או בבואנוס-אירס. הוא גם מוכן לתרום ולסייע לפיתוח הספורט היהודי. אילו לא היה יהודי, לא היה מעוניין בדבר הזה כלל. זו היא יהדותו וזו כמובן תשובה כשרה לחלוטין.

היהודי השני ישיב כי יהודיותו מתמצית ביכולתו לספוג לתודעתו כמות גדולה של ידע בשייט ופוסקים. לכך הוא מקדיש את כל מירצו וכוחו. גם זו תשובה כשרה לגמרי. יש לו יהדות. השלישי איננו מעוניין בספורט

מיהו הומניסט?

אינני יודע אם אלה אשר בכנות רואים את עצמם כהומניסטים יתנו את אותה התשובה לגבי פרוגרמת החיים המתחייבת מן החכרה, התפיסה או ההכרעה הערכית הנקראת הומניזם. אבל אם אנחנו מבקשים לדעת "מיהו הומניסט?" ומקבלים את ההגדרה של האינדבידואל כערך עליון, עלנו לבחון זאת כנגד ארבעה מושגים:

הומניסט חייב שיהיה קוסמופוליט, ולא יתכן שיהיה לאומי. אם יש לאדם תודעה לאומית והוא מעורה בתודעתו, בהוויתו ובחוויתו בקיבוץ אנושי מסויים, יהיה יחסו מושפע מאותה שייכות. כלומר, עובדת היותו יצור אנושי לא תהיה הקריטריון העליון. מכאן שלאומי - ואני מטעים בכל לשון של הטעמה שבשום מובן אינני פוסל את הלאומיות - איננו הומניסט.

שנית, הומניסט צריך להיות פציפיסט במובן העמוק ביותר של מילה זאת. פציפיזם, הינה תפיסה הגורסת שאין שום דבר שמצדיק הקרבת חיי אדם או נטילת חיי אדם, שאין לחילחם על שום דבר, כולל דברים יקרים ביותר לאדם - מולדת, חרות, צדק, אמונה. קיומו של האינדבידואל האנושי הוא הערך העליון ומכאן שאסור לחוסם בכל דרך, בכל אופן או צורה למען משהו, ויהיה נעלה ככל שיהיה.

שלישית, הומניסט הוא בהכרח אנרכיסט. הוא איננו מכיר בכל צורה של שלטון על האדם ומבקש להתנתק מכל תלות שמקורה בשלטון. במשטר דמוקרטי האדם איננו חופשי יותר מאשר במשטר דיקטטורי. בשני המשטרים הוא כפוף לשלטון. כלומר, הוא איננו אינדבידואל אנושי חופשי. אדם המזדהה עם המדינה שלו מבחינת הכרתו הפנימית ורואה עצמו כאזרח המדינה - איננו אדם חופשי. מכאן שמי שאיננו אנרכיסט גם איננו הומניסט.

רביעית, וזה כמעט מובן מאליו, הומניסט הוא בהכרח אתאיסט משום שאיננו מכיר סמכות מעל לאדם.

אינני היסטוריון אינני סוציולוג, אבל במידת ידיעתי, דומני, שבכל התרבויות, בכל החברות האנושיות ובכל התקופות, היו מעט מאוד הומניסטים. בתקופה העתיקה - אולי הסטואיקים; בתקופה החדשה - אולי עמנואל קנט; בתקופה הקרובה לנו - בדור שלפנינו, אני מכיר רק איש רוח אחד שניתן להגדירו במובן זה כהומניסט, כוונתי ללב טולסטוי, שהיה קוסמופוליט, פציפיסט, אנרכיסט ואתאיסט גם יחד.

ישנם רבים המאמינים בכנות שהם מאמינים

בהומניזם, אבל הם או שאינם מבינים את משמעות המושג או שמרמים את עצמם. אני שואל מה זה הומניזם הילוני יהודי ואין

ליבוויץ בהפגנה של חמד"ת

לי על כך תשובה. אדם המגדיר עצמו כלאומי איננו הומניסט. אדם שמצדיק שירות חובה בצבא איננו יכול להיות הומניסט. כל מי שדוגל בשלטון חזק גם הוא איננו יכול להקרא הומניסט. לי עצמי אין אף אחד מארבעת הדברים האלה. אינני קוסמופוליט משום שאני קשור במולדת שיש לה גבולות ושפה ותרבות משלה. אינני פציפיסט משום שאני מכיר בזה שיתכן שיש דברים שלמענם מותר או אפילו חובה לחוסם. אינני אנרכיסט מפני שאני מכיר בצורך ובהכרח של קיום שלטון, וכמובן, אינני אתאיסט כי אני מאמין בבורא עולם. מכאן שברור הדבר, שאני אינני יכול להיות שייך ליהדות ההומניסטית.

והרצאה בکنס הפרציה הבינל של היהדות ההומניסטית בירושלים על "יהדות והומניזם", אוקטובר 95.

ליבוויץ: מדוע איני יכול לשתות כוס מים בביתו של האלוק?

לפני שנים אחדות הוזמנתי בחוזה"מ פסח ליום עיון מטעם משרד הבטחון שהיה מיועד לקצונה הבכירה של צה"ל - אלופי-משנה, סגני-אלופים, תתי-אלופים ואלופים. כותרת המפגש היתה: "יהדות, עם יהודי ומדינה יהודית", כנראה מתוך כבוד לאחד מספרי הנקרא בשם זה. זה היה יום עיון מעניין מאוד, מפגש של דעות, השקפות, מגמות וכוונות, שונות ומנוגדות זו לזו. המשותף לכל המשתתפים בדיון היתה ההתרגשות הגדולה בה דיברו, משמע, הנושא היה קרוב מאד לליבם.

שאלתי את הקצינים מהו התוכן הערכי המשותף לנו כבני אדם ומהם התכנים הלאומיים המייחדים אותנו כיהודים. התגובה הראשונה היתה שכמובן יש לנו היום הרבה מאד דברים משותפים כיהודים החיים כאן בארץ. הצגתי בפניהם את הדילמה הבאה: נניח שהיום לא הייתי מוזמן הנה, והייתי מוצל את חופשת הפסח לעריכת טיול בארץ יחד עם אשתי. והיום הוא יום חמסין כבד, והחוסם זהצמא מעיקים עליו, ובמקרה אנחנו עוברים ליד קיבוץ של אחד הקצינים הבכירים בצה"ל היושב כאן לצידו, שאמר זה עתה, שחג הפסח הוא נכס המשותף לכולנו, שהרי בשביל כולנו הוא מסמל את תודעת ראשית ההיסטוריה של העם היהודי.

ובכן, אנחנו נכנסים למשק שלו, מגיעים לביתו, ומגלים שאיננו יכולים לשתות בו ולו כוס מים, משום החמץ שבתוכו. כלומר, מה שהוא מכנה כנכס משותף, הריהו הדבר המפלה אותנו פילוג תהומי. בגלל הפסח אין אנחנו יכולים לשתות כוס מים בביתו של האיש המפקד על הנכד שלנו בצה"ל. תגובתו של הקצין היתה, שהדברים הם אכן חמורים מאוד, אבל צריך להסכים שבכל זאת יש לנו תודעה משותפת של החג כי הרי הפסח משותף לכולנו. השבתי לו כי גם בכך הוא טועה, משום שלמרות שאין לי כל ספק בכנות דבריו, הרי שמשמעות הפסח בשבילו היא ענין סנטימנטלי, ואף כי אינני מזלזל בסנטימנטים, שהרי ידוע שעל סנטימנטים בני-אדם מוכנים להרוג וליהרג, הרי בכל-זאת זה ענין של סנטימנט בעוד שבשבילנו, בשביל אשתי ובשבילי, פסח הוא ענין אגזיסטנציאלי. לנו דווקא לא כל כך חשוב איך התחילה ההיסטוריה של העם היהודי לפני 3,500 שנה. מה שחשוב לנו הוא שבשבוע הזה, בשבעת ימים אלה, אנחנו בפועל חיים אחרת מאשר בכל אחד מהשבועות האחרים של השנה. מה שבשבילו הוא ענין סנטימנטלי בשבילנו הוא ענין אגזיסטנציאלי. זאת אומרת, גם מבחינת התוכן התודעתי זה לא אותו דבר. ולכן קיימת ועומדת כאן בכל חריפותה השאלה אותה אני שואל את עצמי ואתכם: איזה תוכן בחיים הריאליים או בחיי ההגות והתודעה הוא היום נכס משותף לקיבוץ האנושי הרואה את עצמו היום כעם היהודי? לי אין תשובה על שאלה זאת.

ישעיהו ליבוביץ - הומאניסט בעל-כורחו

דברי פולמוס

אורי רפ

היות אדם הגון

מבין שכך צריך לנהוג. ובכן, זהו מוסר אוטונומי.

ומכאן סיכום שלי: כל דבר שייחשב לייחוד יהודי - היסטורי או אידיאולוגי - חייב לעמוד במבחן של ערכים כלל אנושיים כפי שהתפתחו באקלים הרוחני של ההומאניזם, והם קודמים ומהווים תשתית לכל ייחוד לאומי או דתי. למעשה נהג כך ליבוביץ כל ימיו, ולפיכך ארשה לעצמי לומר, כי האנטי הומאניזם המוצהר שלו היה ביסודו ובעיקרו פוזה ריטורית.

ליבוביץ כחריג

"היהדות" מוזהה כאן עם המימרה של סעדיה גאון "אומתנו אינה אומה אלא בתורתה", ואיפיון זה מיוחס על ידי ליבוביץ לעם ישראל במשך 3500 שנה (להוציא 200 השנים האחרונות). ולא היא. עם ישראל היה חי וקיים, ישב בארצו ודיבר בלשונו, במשך כמעט 1000 השנים הראשונות מתוך 3500 הללו, והוא עובד אלילים או עובד את "אלוהי ישראל" בדמות ראשי בקר. כשליש מתולדות העם הם עידן פאגאני, כשקבוצה קטנה יחסית

מימרות כמו זו של הלל הזקן, "מה ששנוא שעליך אל תעשה לחברך", נאמרו לא רק על ידי יהודים, כפי שמציין גם ליבוביץ; אבל הלל הזקן אמר מייד אחרי זה, "זאת היא כל התורה כולה". האם הלל לא ידע מה זאת "היהדות"? יתר על כן: נכון שהמשפט הראשון מצביע על ערך אוניברסאלי (אם כי שלילי בלבד), ויש בכך עמדה הומאניסטית מובהקת. אבל אנחנו הרי יודעים שאין זאת כל התורה; במסגרת "היהדות" (בה"א רבת) של ליבוביץ המלה "חברך" נתפרשה לעתים קרובות כבני-ברית בלבד, ולא כ"כל הגויים" (ואף הרמב"ם נגוע ב"גזענות" זו); ואילו ליבוביץ באמת מכיר בערכים אוניברסאליים רבים, שאינם מבחינים בין עם לעם ובין דת לדת. דגוע שהוא מרים ראשו מעל למסגרת הצרה של "ש"ס ופוסקים", הוא נשמע כהומניסט אמיתי. באחת השיחות עמי שאלתיו מה מקור הסמכות והבסיס הנורמאטיבי של "הגינות", "היות אדם הגון", שהוא מרבה להשתמש בהם, ושאינם מן התורה (שהרי יש גם "נבל ברשות התורה"). הוא ענה שכל אדם נבון

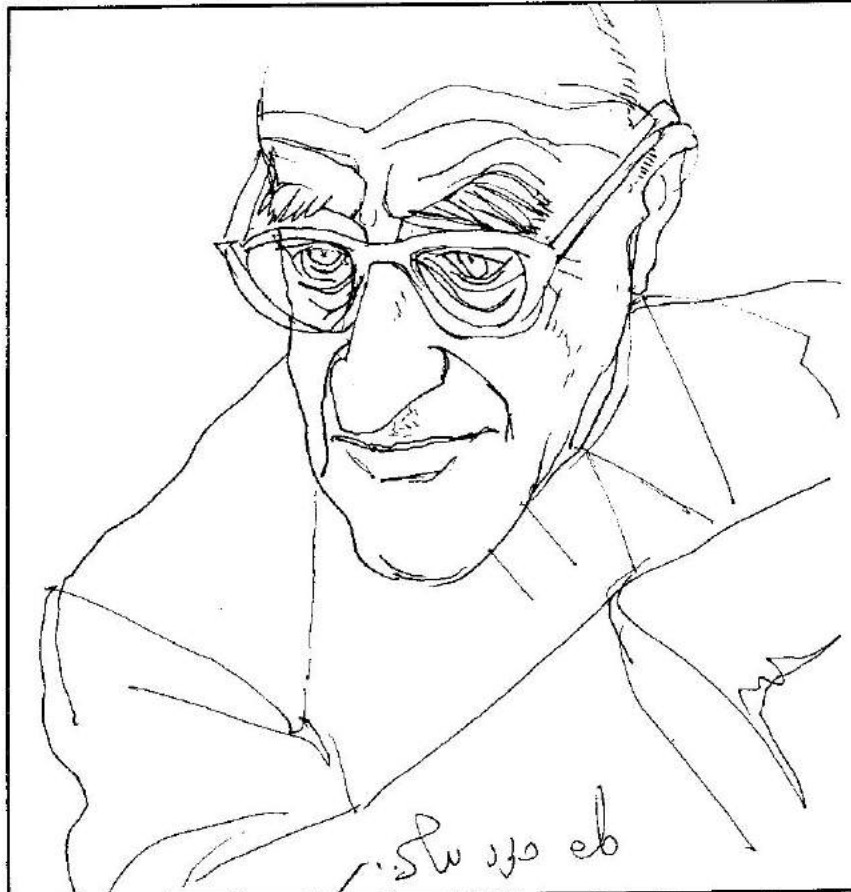
הנימה האישית שבה נוקט ישעיהו ליבוביץ בהרצאתו המופיעה כאן בדפוס מזמינה דברי תשובה שיהיו אף הם בנימה אישית. בימים רחוקים, כשהייתי סטודנט בירושלים, זכיתי ללמוד (עם קבוצה קטנה) אצל ליבוביץ את "מורה נבוכים" של הרמב"ם במשך שנתיים רצופות. מאז נתחוויר לי שמומחים גדולים בחקר הרמב"ם חולקים על פרשנותו, ואיני מוסמך לפסוק ביניהם. מאותם ימים ואילך נתקיימה כעין ידידות שבמחלוקת בינינו, ואוכל להסתמך על דברים שאמר לי ועל דברים שהשאיר בכתובים. היום אני עומד טוף, שהרי אני וחבריי ההומאניסטים קרויים בפיו, "מרמים את עצמם"; הובה עלי להשיב על מיתקפתו נגד הנסיון לחבר הומאניזם עם דביקות בעם היהודי ובתרבותו.

יהדות - עניין של הכרעה אישית

ליבוביץ מטריח יצור מעולם אחר כדי להגדיר מה היא "יהדות" ומה מיוחד לה. הוא יוצא מהנחה שכולנו מסכימים שהיהודים הם עם. אבל מעולם לא שמעתי הגדרה של צרפתיות או של אנגליות; הודהות עם עם היא עניין היסטורי מסובך, שכולל רכיבים רבים, כגון לשון, ספרות, מנהגים, הכרת תולדותיו, דמויות מופת, מקום מגורים (טריטוריה), התארגנות דתית, התארגנות מדינית, ועוד כהנה וכהנה - לאו דווקא כולם יחד או כל אחד ואחד מהם ללא החסר. איני יכול להסכים עם נסיונו להגדיר לי מה זהותי ומה צריכות להיות השקפותי.

לאמיתו של דבר גישתו של ליבוביץ אינה שתלטנית. "היהדות" שלו, שכרוכה בתורה ומצוות, היא בעיניו עניין של הכרעה אישית וקבוצתית, החלטה חופשית לקבל עול תורה ומצוות. בזאת הוא מכיר באוטונומיה של בני האדם ובהכרעתם המצפונית, ומבחינה זאת הוא קרוב מאד להומאניזם, שכן לגבי דידו הכל בידי בני אדם ולא בידי שמים. למה איפוא לא נשאל את היהודים עצמם מה טיב הזהותם עם עמם? ליבוביץ, בהמשך דבריו, שואל וגם עונה לבדו, וזאת ממש באופן גרוטסקי, כפי שנראה.

ד"ר אורי רפ הוא מרצה לסוציולוגיה, תיאטרון והומניזם

של מונותאיסטיים לוחמת נואשות למען הדת הפאנאטית החדשה; אבל אלה הם שכתבו את ההיסטוריה במה שהפך לספר הספרים. מה שיחודי לעם ישראל הוא מאבק פנימי מתמיד על המוסכמות החברתיות והרוחניות, מאבק שבתקופת גלות ארוכה נתעמעם לטובת שררה תורנית-רבנית, שהיסטוריון לא יהודי קרא לה בשם קאתדרוקראטיה. כך שבראשית קיום העם ובאחריתו אין הוא מצטיין דווקא בתורה ומצוות נוסח המסורת הרבנית. בעידן של "יהדות סטאנדארטית ונורמאטיבית", כדברי ליבוביץ, היו לדבריו "הריגים" רבים שאינם ממין "היהדות", ברם, הריגים אלה, מימי סנבלט בראשית ימי בית שני ועד ימי יעקב פראנק במאה ה-18, "הוחרגו", נהפכו לתריגים, משום שהמימסד הקאתדרוקראטי השכיל לסלקם מקרב עם (ולא רק מקרב דתם). האירוניה שבדבר היא, שליבוביץ בימי חייו היה בעצמו כעין "חריג" כלפי המימסד הדתי-ממלכתי במדינת ישראל.

יהדות היא מה שיהודים עושים

העם היהודי החי בימינו איבד, לדעת ליבוביץ, את התכונות הספציפיות שייחדו אותו בעבר, ואין לו עוד תוכן משותף. אולם יש לציבור זה רבות מן התכונות שמצינות עם בימינו (בדומה לארמנים, לצוענים, אפילו לגרמנים), אם כי לא כולן; ויש כיום זהות יהודית המוגדרת על ידי היהודים עצמם, כפי שליבוביץ מציין בצער. מדינת ישראל הפכה לחלק מן ההגדרה הזאת. כיום, לא פחות מבעבר תקופת אחרת, אפשר לומר כי "יהדות היא מה שיהודים עושים" - ויהודים עושים גם דברים רעים (לא בעיני יהוה, אלא בפני המצפון האנושי);

הומאניסטים יהודים משתדלים בכוחותיהם הדלים לגרום לכך שיהודים יעשו הטוב בעיני אלוהים ואדם. "עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיך" (מיכה ו'). העובדה שאין תשובה קולקטיבית לשאלת התוכן היהודי, שמדאיגה כל-כך את ליבוביץ, אינה מדאיגה אותו; זו תכונתו של עם נורמלי, או של עם בדרך לנורמליוציה. בדורנו זה שבענו די והותר מן הקולקטיביות הרעיונית. מוטב שיהיה כל אחד מאתנו יהודי על פי דרכו, ובלבד שלא תלך לאיבוד תחושת

השייכות והסולידאריות בינינו (פרט לפרושים מן העם, כפי שהיה תמיד). ומכאן לשלושת "הטיפוסים" של יהודים, שליבוביץ מביא כדוגמה של יהודים "על פי דרכם".

שלושה טיפוסים יהודיים

הטיפוס הראשון, היהודי של הספורט: תיאורו של ליבוביץ הוא ממש גרוטסקי. ידוע זלולו בספורט, במיוחד התחרותי. ממרומי רמתו האינטלקטואלית הוא משלח חיצים של יוהרה במי שמזדהה עם נבחרת כדורגל מנצחת מבני עמו; אבל מה לעשות, בני אדם שונים מתעניינים בדברים שונים, ברמות שונות. ונבחרת כדורגל עשויה להיות מושא של גאווה לאומית כמו חתן פרס נובל למדעים או מדינאי דגול או סופר או אמן נודע, ולא כל היהודים (וגם לא כל הגויים) מוצאים את מופתיהם באותו תחום. גם לחובב הספורט המושבע ביותר יש נושאים לאומיים נוספים המעסיקים אותו.

הטיפוס השני, האדם הספוג ידע בש"ס ופוסקים, ראוי לכבוד גדול, ובוודאי שהוא יהודי אותנטי, גם בעיני ההומאניסטים. אבל מה לעשות, רבים מבין אלה נראים לי לקויים ובעלי מוס רוחני, גם בשל שנאת חינוס בינם לבין עצמם, גם בשל התעלמותם ובורותם ביחס לערכים תרבותיים שנראים לי חשובים וגם בשל פלגנותם בתוך העם היהודי. אדם שכרסו מלאה ש"ס ופוסקים, אם הוא במקרה אדם נלוז או מגוחך, בעיניי - באשר יהודי הוא, אחים אנחנו, ויש לי מעורבות כלפיו; באשר אדם הוא, אל יהא חלקי עמהם. הטיפוס השלישי גם הוא מתואר באופן גרוטסקי. ההתמסרות לדגל ("שיתנופף על קבר חמור אבי שכם בהר גריזים") יכולה להיות

שנויה במחלוקת; אבל דגל אינו - לפי דברי ליבוביץ במקום אחר - "סמרטוט תלוי על מוטי", אלא סמל, וסמל שנראה לבני אדם רבים כמייצג ערך חשוב; לאומיות יהודית-ישראלית כוללת הרבה יותר מאשר דגל - זוהי שותפות חיים בעלת תכנים רבים וסמלים רבים, ואם היא מוגדרת כדמוקרטית (ערך אוניברסאלי), כרוכה היא בחילוקי דעות נוקבים ומעמיקים ולגיטימיים. מקום הצבתו של הדגל הוא אחד מהם, ולא דווקא המרכזי שביניהם.

אומתנו אומה בהומאניות שלה

יפה מצידו של ליבוביץ שהוא מרשה לנו לקרוא לעצמנו יהודים הומאניסטיים, לצד שאר "הטיפוסים" היהודיים שלו. אולי הוא לא יסכים למימרה הבאה, אף שהיא תקפה לגביו כמו לגבי רבים וטובים מבני ישראל - בהחלט לא כולם: "אין אומתנו אומה אלא בהומאניות שלה", אמנם כן, ליבוביץ מבחין בין הומאניות להומאניזם. הומאניות היא לדבריו עניין אנושי כללי, אם כי רוב בני האדם אינם מקיימים אותה. האם אני שומע מדבריו שהומאניות היא דבר רצוי אם כי לא כל כך מצוי, ושאינה מבחינה בין דתות שונות? אם זה פוסטולאט, הרי מדובר בהומאניזם כהשקפה, והומאניזם של יהודים הוא הומאניזם יהודי - כל עם ועם על פי סגנונו.

מכאן הוא עובר לוויכוח הגדול שלו עם ההומאניזם באשר הוא. קודם כל הוא מגדיר, בשרירות לב: הומאניזם הוא "ראיית האינדיבידואל האנושי כערך עליון". אך לאמיתו של דבר אחת התכונות המהותיות של ההומאניזם היא שאין לו ערך עליון בכלל,

החילוני ופילגשו הדתית

ליבוביץ, על יחסו של בן גוריון לדת

העסקנים הדתיים-מפלגתיים טוענים שהקשר בין השלטון המדיני ובין הדת, שהוקם בהסכמה עם בן גוריון, ביטא את הזכרה המשותפת "שלא תיתכן מדינת יהודית ללא קשר עם הדת היהודית" שצה"ר ומסעדה בן גוריון ראה את הדת כאסון הייסודי של העם היהודי. היא מנעה את זדהותה של לאומיות ממלכתית "נורמלית" בתקופת המקרא והנביאים מול המלכים, בתקופת בית שני (חכמי התורה מל מלכי בית חשמונאי, ולאורך כל הגלות ועד ימינו. תפיסה זו של היהדות לא זו בלבד שהשתקפה בכל התבטאויותיו הרעיוניות, אלא אף שמעתה אותה במפורש מפיו בשיחות שהיו לי עם לפני כ-40 שנה.

דווקא משום כך דחה את דפירת הדת מן המדינה. שעליה עמדתו תמיד הוא התכוון לכך "שהמדינה תחזיק את הדת כידר (אלה היו דבריו המפורשים) כדי למנוע את הסכנה שתהיה חלילה והם גורם ציבורי-רוחני עצמאי, אשר השלטון המדיני יצטרך להתמודד עמו ואכן הוא השיג מטרה זו. מעמדה של הדת הרשמית במדינה הוא כשל פילגש המיוחקת ע"י השלטון החילוני; ולפיכך היא בוזיה בציבור ינטולת השפעה רוחנית, מוסרית ופוליטית. הממסד הדתי במדינה אינו אלא אחר ממשרדי הממסד השלטוני החילוני. מוסדות דתיים שסמכותם באה להם משלטון חילוני ושקיימים בחסרו ובכספו של שלטון זה, נידונים להזנונות דתית, מוסרית ופוליטית.

ישיעיהו ליבוביץ, 26.11.91

אלא ריבוי ערכים ללא טוטאליטאריות מעליהם (ניסיתי להבהיר עניין זה בפרק על פלוראליזם, בספרי "הומאניזם - הרעיון ותולדותיו"). ליבוביץ עצמו, באחד מכתביו, מסיף להגדרה דלעיל "...או האנושות". המין האנושי, על הישגיו וערכיו, הוא לא פחות חשוב מן היחיד - מה גם שהמאמץ הדרוש כיום למען עצם קיומו של המין האנושי בעתיד (לנוכח שואה אקולוגית, גרעינית, דמוגרפית וכו') יהיה כרוך בפגיעה ביחידים רבים, במאווייהם ובאינטרסים שלהם; ואף על פי כן הרי זה הומאניזם.

הומאניזם אינו "מושג" שניתן להגדירו במשפט קולע, כדרכו הבוטה של ליבוביץ. מדובר בתופעה היסטורית רבת שינויים ורבת גוונים, שרק מלוא העושר היצירתי הכלול בה יכול לתת "מושג" על מהותה. כמי שמגדיר עצמו כלא הומאניסט אין לו רשות וזכאות להכתיב לי ולחבריי מי אנחנו ומה אנחנו חייבים לחשוב; למעשה, בהרצאה המופיעה כאן בדפוס, הוא מקים דחליל ומנתץ אותו. נראה זאת על פי ארבעת הקומפלקסים שהוא מונה בהומאניזם.

הגדרות ההומניסט

קריטריון ראשון: "הומאניסט חייב להיות קוסמופוליטי, ולא ייתכן שיהיה לאומי". קביעה זו נוגדת את העובדות ההיסטוריות. מרבית ההומאניסטים היו אנשים לאומיים, והלאומיות האירופית בראשיתה צמחה, לפחות בחלקה, על רקע הומאניסטי. להיות אנושי אין פירושו להיות אדם סתם, אלא אדם בתרבות מסוימת, בעל מורשת ומנטאליות - ולדעת הומאניסטים, גם בעל נשך ביקורת על אותה מורשת ולא פחות מנביאי ישראל). מה שאפשר לדרוש מהומאניסט הוא יחס של כבוד והבנה לעמים אחרים ולתרבותם, ואכן, יש לאומיות הומאניסטית ויש לאומיות אנוס הומאניסטית. כמו כן יכול הומאניסט להיות גם לאומי וגם "קוסמופוליטי", שהרי "שום דבר אנושי אינו זר לוי".

קריטריון שני: "הומאניסט צריך להיות פאציפיסט במובן העמוק ביותר...". לא מניח ולא מקצתית. אין זה נכון שהאדם היחיד אינו ניתן להקרבה למען ערך כלשהו, מחמת גישה הומאניסטית. היו חוקרים בתחום הרפואה שהקריבו את חייהם למען גילוי תרופה חדשה, לטובת חייהם של אחרים. הורים עשויים להקריב חייהם למען ילדיהם. אידיאלים הומאניסטיים כגון שוויון זכויות, חופש מעריצות וכדומה הביאו למאבקים ולמלחמות שבהם הוקרבו חיי אדם או נגרם סבל. רצוי היה, כמובן, שכל הקרבה - כגון

שירות צבאי בעת מלחמה או בכלל - תיעשה מרצון חופשי ובהתנדבות; אבל דבר זה אינו אפשרי למעשה, גם מנקודת ראות הומאניסטית, כפי שיתברר בקטע הבא. מכל מקום עובדה היסטורית היא שהומאניסטים השתתפו במלחמות, והתלבטו עם זאת בשאלות האם המלחמה צודקת. ליבוביץ יגיד שאינם הומאניסטים אמיתיים, וזאת התנשאות בלתי נסבלת. היו בין ההומאניסטים גם פאציפיסטים, במספר מועט, והקרבתם העצמית למען אידיאל זה ראויה לכבוד ולהערכה, אבל לא הם שיצרו את התנאים המעשיים לפיתוח החברה ככיוון הומאניסטי, אלא הנאבקים והלוחמים.

ומכאן לקריטריון השלישי: "הומאניסט הוא בהכרח אנארכיסט. הוא אינו מכיר בכל צורה של שלטון..." עורבא פרח. כל נורמה שהומאניסטים נלחמים למענה, כגון שוויון בפני החוק (נכון, חוקי), חירות מפחד, פיתוח הפוטנציאל האנושי, שיתוף בהחלטות על חיינו וגורלנו, חופש ההבעה, המחקר והיצירה, אפילו חייו, חירותו וקניינו של כל יחיד - כל נורמה כזאת תלויה בחברה המאורגנת ובהפעלת כוחה למען מטרת אלה ולמניעת פגיעה בהן מצד מי שיש לו אינטרס בכך. נכון שכל שלטון נוטה להיות א-הומאניסטי, ולפיכך יש צורך בלתי פוסק במאבק מאורגן ובאמצעים פוליטיים להשגת מערכת ציבורית ומדינית בעלת אופי הומאניסטי ולשמירה עליה. מידה של כפייה - מבוקרת! - הכרחית למען חיי ציבור מתוקנים, ואין בכך סתירה להומאניזם. ובדרך אגב, האנארכיסטים המעטים מאד שהיו "נחמדים" ולא אלימים, כמו קרופוטקי, הסתפקו בהבעה בכתב, שהרי כל התארגנות ממוסדת סותרת את דעותיהם.

הומאניסט הוא אתאיסט

הקריטריון הרביעי והאחרון: "הומאניסט הוא אתאיסט". אני נוטה אישית לקבל קביעה זו של ליבוביץ, כיוון שאני סבור - אישית! - שהאמונה באל כלשהו אינה סבירה מבחינה אינטלקטואלית ואינה קבילה מבחינה מוסרית. אבל כאמור זו דעה אישית; רבים מן

הומניסט עייף ליבוביץ - לב טולסטוי

האנשים שאני מכיר בהם כהומאניסטים במלוא מובן המילה מאמינים באלוה כלשהו או טוענים שזו שאלה שאין לה פתרון. ברם, יחד עם זאת אינם מקבלים מיסוד דתי המדבר בשם אותו אלוה, קנאות דתית חסרת סובלנות, או אמונות מופרכות רק משום שנמסרו מדורי דורות. ליבוביץ עצמו מרחיק לכת ומזהה את עצם האמונה באלוהים עם קבלת עול מצוות. זאת ראייה יהודית צרת אופק; הומאניזם אמיתי יכלול בליבו בעיות מיטאפיזיות את כל הדתות והאמונות שבעולם (ועד היום רוב האנושות אפילו לא דוגלים במונותאיזם). קבלת עול מלכות שמיים במובן של קבלת מרות של מוסקי הלכות, של אפיפיור, של אייטאולה, ואפילו של טקסט כתוב כלשהו ("כתבי קודש") - לא, תודה! ליבוביץ עצמו לא היה טיפוס שמקבל מרות, ושאל תמיד רק את עצמו. לנוכח הגדרותיו שלו הייתי אומר שהוא היה שלושת רבעי הומאניסט, אך מי אני - או אִנְחֵנו - שנגדיר אותו מצידנו, ונדביק בו תווית שאינו רוצה בה. הלוואי והיו רבים כמוהו, דתיים אך שותפים למאבק למען צדק חברתי, נגד שלטון בעם זר, ואפילו למען שוויון זכויות לנשים.

קשה להיות הומאניסט

נכון, כפי שהוא טען שהומאניסטים אותנטיים היו מעטים, אך לא מן הטעמים שבפיו. קשה להיות הומאניסט, אם כי רבים משתדלים להגיע לכך. קל יותר לקחת חלק בתנועה שחרתה רעיון זה על דגלה, תנועה שמבקשת לתקן את המציאות החברתית והתרבותית ברוח זו. לשם כך דווקא דרושה המדינה, כמו גם מוסדות וחוקים בין מדינתיים. האופן שבו ראה ליבוביץ את התנועה ואת האקלים הרוחני של ההומאניזם מעוות וגרוטסקי, ואני דוחה אותו מכל וכול, ויסולח לי אם אני ממשיך להיות סבור שכל הטיעון הזה נעשה לשם הריטוריקה בלבד. ואיזה ריטוריקן גדול הוא היה!

אשר לעם היהודי: ליבוביץ צודק באבחנה קרע עמוק בתוך העם היהודי. הוא, וכמוהו כל מי שחי על פי ההלכה, רואה בכאב אמיתי את התרחקותו של העם מאורח חיים זה. זה דבר עצוב מבחינתו; אך מי שמנסה לבסס את המשך קיומו של העם היהודי, במדינתו העצמאית ובתפוצות, על תשתית ועל ערכים של המתוקנים שבאומות, על דמוקרטיה, קידמה, ורווחת המין האנושי כולו - הרי זה אנחנו הומאניסטים, על כל חולשותינו, ולא חשוב אם ניקרא בשם זה או אחר. המשך התרבות והיצירה העברית והיהודית הוא בידי הציבור החילוני, ואנחנו הם אלה שרשאים לומר במלוא הכנות: עם ישראל חי.

שלושה מעגלי זהות יהודי, הומניסט, ציוני

מקורותיה של המחשבה החילונית היהודית במאה ה-20

שניאור עינים

העם היהודי מצוי במשבר-זהות ארוך, ממושך ועמוק מזה מאה ושמונים שנה. משבר זה מאיים על קיומנו. למעשה, מדי יום יש פחות יהודים בעולם. ולא מפני שהורגים בהם, חלילה, ולא מפני שרודפים אותם - אלא משום שהשתייכות זו לעם היהודי שוב אינה אומרת להם כל דבר משמעותי. אין הם מתכחשים למוצאם, אינם בושים בו ואינם מסתירים אותו: למוצא זה אין עוד משמעות קונקרטיה כלשהי בחייהם.

בחברה פתוחה וחופשית, שאינה בודקת השכם והערב בציניותו של האדם; במצב שהאדם עצמו מנוכר לרגש דתי-רליגיוזי, ו"מות האלוהים" עבורו הוא עובדה מוגמרת (שאפשר אולי להצטער עליה, אך אי-אפשר לשנותה), הקשר שלו לקהילה היהודית-הדתית (או הפסבדו-דתית) מתרופף והולך. זאת ועוד: ידיעתו את התרבות העברית מעטה ביותר, אם בכלל, אך לעומת זאת הוא ידען לא-מבוטל בתרבות המערבית בכלל, ובתרבות הספציפית של החברה בתוכה הוא חי - בפרט. אך טבעי, איפוא, שהוא פונה לחברה הכללית, לאותו חלק ממנה שאף הוא אבד לו אלוהיו, וחווה את הוויתו כחלק מן התרבות המערבית הכוללת, באמצעות תרבותו המקומית הספציפית. בתוך חברה זו הוא נטמע והולך. זה מצבו של חלק ניכר מצעירי היהודים בארצות המערב, ומכיון שרוב העם היהודי שאינו יושב בציון מצוי במדינות המערב, הרי ברור להיכן פניו של העם היהודי, אלא אם ייעשה מעשה רב איזשהו, שישנה מגמה זו מיסודה.

תימני ברחובות וילנה

באורמנו, כי מזה מאה ושמונים שנה מצוי העם היהודי במשבר-זהות, הייבים אנו בהסבר מה היה קודם לכן, לפני מאה ושמונים השנה, ומהו אותו דבר, או דברים, שגרמו למשבר. וכשמבקשים אנו לדעת מה היה קודם למאה ושמונים השנים, חייבים אנו לומר מאימתי קודם לכן. נקודה זו ראוי לחדדה.

על פי תפיסתה של היהדות האורתודוקסית לגוויה השונים, הזהות היהודית רציפה,

שניאור עינים הוא מרצה למחשבת ישראל בסמינר הקיבוצים

הרמונית, עקבית ומתמשכת מאברהם אבינו ועד קץ הימים. (אולי לא מאברהם אבינו, שהרי הוא קדם למתן תורה, אבל ודאי מימי משה רבנו ועד אחרית הימים). לא כן אנו, היהודים החופשיים. אנו יודעים ומודעים לכך שהזהות היהודית עברה ועוברת שינויים ומהפכות, משמע - היא נתונה להתפתחות היסטורית. על כן, בבואנו לדבר על זהות יהודית עלינו לתחום את התקופות השונות במונחים ההיסטוריים. ואכן, מיבנה והכמיה (מאה 1 לספירה) ועד לראשית האמנציפציה (ראשית המאה ה-19) קיימת זהות יהודית מוצקה, רציפה, הרמונית ועקבית, על פיה הם מזהים היהודים את עצמם מבית, ועל פיה הם מזוהים מן החוץ. כדי להדגים זאת אפשר לקחת - באופן דמיוני כמובן - דמות מן המאה החמישית-שישית לסה"י, כגון ינאי הפייטן, איש ארץ ישראל (שחלק מן הציבור מכיר את פיוטו "וייה בחצי הלילה", שנשתרבב להגדה של פסח), ולשלחו בחוצות וורמס, עירו של רש"י, בזמנו של רש"י (המאה ה-11). ללא צל של ספק, יהודי וורמס ורש"י בראשם היו מזהים אותו כיהודי והוא היה מזהה אותם כיהודים. ומה שלא פחות חשוב לצורך ענינו - הגויים של וורמס היו מזהים אותו כיהודי.

דוגמא שניה: ניקח בדמיונו יהודי מצנעא, מלפני מאתיים שנה, ונשלח אותו לרחובות וילנה מלפני מאתיים שנה. ללא צל של ספק, הוא היה מזהה את יהודי וילנה כיהודים, הם היו מזהים אותו כיהודי, והגויים של וילנה היו מזהים אותו כיהודי. נשאלת השאלה: מה היה משותף להם עד כדי כך, שאנו יכולים לומר בבטחון גמור, שאכן הן הגויים הן היהודים היו מזהים אותו כיהודי? (למותר לציין, שלו עשינו כזאת עם חלק ניכר מאוד מן היהודים בני-זמננו, לא רש"י ולא יהודי וילנה, ואף לא הגויים של וורמס ושל וילנה, היו מזהים אותם כיהודים). והלא הם אינם בני טריטוריה אחת, הם אינם בני היסטוריה אחת (שהרי ההיסטוריה של יהודי צנעא נקבעה על פי האירועים במרחב בו היתה נתונה, וכך ההיסטוריה של יהודי וילנה, ולשתי הקהילות היתה השפעה מעטה ביותר על המתרחש במרחבים אלה); והם אינם בני שפה אחת, שכן מרבית היהודים ברובה של התקופה (מיבנה ועל לאמנציפציה) לא ידעו ולא דברו ולא כתבו עברית, אם ידעו בכלל קרוא וכתוב. לאלה מביניהם, שידעו, היתה לשון כתובה

המכנה המשותף - ההלכה

אמת-המידה העיקרית שלהם - של ריה"ל והרמב"ם, של יהודי צנעא ויהודי וילנה - היתה: קבלת ההלכה הרבנית כחוקה. הן ריה"ל והן הרמב"ם קבלו את ההלכה הרבנית כחוקתם, וחיו ומתו על פי פרטיה ודקדוקיה של חוקה זו. באמרנו "חוקה", כוונתנו למערכת טוטלית של חוקים, תקנות וגזרות, המקיפים את כל תחומי הווייתו של האדם. אותו יהודי דמיוני מצנעא, מלפני מאתיים שנה, אשר אחזנו בציצית ראשו ושילחנו בחוצות וילנה, אילו רב עם יהודי אחר בצנעא עירו ושבר ידו של בעל-ריבו, על פי איזו מערכת משפטית היה נשפט? ובכן, היו פותחים את "משנה-תורה", קודקס-החוקים המונומנטלי של רבי משה בן מימון, המכונה בפי העם "היד החזקה", ספר "יזיקים", הלכות "חובל

הרמב"ם

ומזיקי; היו מוצאים בו את הסעיף המתאים, ועל פיו היה נידון. ואם יהודי מוילנה, מלפני מאתיים שנה, היה שובר ידו של חברו, על פי איזו מערכת משפטית היה נידון? בדיוק כמו אותו יהודי מצנא.

במלים אחרות - לעם היהודי בין "יבנה" לאמנציפציה אין טריטוריה משותפת ואין היסטוריה משותפת; השפה משותפת להם באופן חלקי ומועט ביותר; אך יש חוקה משותפת.

לכל חוקה יש הנחות מובלעות (אמפליציטיות) הכרחיות. אחת מהן, מחויבת-ההגיון ומשותפת לכל חוקה שאפשר להעלות על הדעת, היא, שהחוקה מקובלת כסמכות על אלה שהיא חלה עליהם. החוקה האמריקנית מניחה א-פריורי, שהאומה האמריקנית מקבלת אותה כחוקה. וכאשר בשנות הששים של המאה שעברה ערערו על עקרון זה אחדות מן המדינות המרכיבות את אמריקה, פרצה מלחמה שהפילה יותר קרבנות מכל מלחמה שקדמה לה.

ההלכה - גורם מפריד

אף להלכה הרבנית הנחה מוקדמת זו: כל העם היהודי מקבל את ההלכה הרבנית כחוקתו. דבר זה היה נכון ותקף מיבנה ועד לאמנציפציה. לא לפני יבנה, שהרי ידוע לכל שאז היו כתות מכתות שונות ומשונות בישראל: פרושים, צדוקים, ביתוסים, איסיים, נוצרים... (אמר רבי יוחנן: "לא גלו ישראל עד שנעשו כ"ד כיתות של מינים"). ירושלמי, סנהדרין, ו. כל אחת מן הקבוצות הללו ראתה עצמה כיהודים הטובים עלי אדמות, אך בדרך כלל לא הוציאה את זולתה אל "מחוץ לגדר". היו רבים אלו עם אלו, לעתים עד שפך דם, אך היו מתחננים אלו באלו והיו נושאים ונותנים אלו עם אלו. אך מיבנה ואילך, מי שלא קבל על עצמו את ההלכה הרבנית כחוקתו, כיחידות קבוצות, הוצא אל "מחוץ

לגדר". ודבר זה היה תקף עד לאמנציפציה. מן האמנציפציה ואילך, יותר ויותר יהודים אינם רואים עוד בהלכה הרבנית את חוקתם. זו עובדה. יכול מישוהו לשמוח עליה ויכול אחר להתעצב בגינת, אך איש אינו יכול להתכחש לה; זו עובדה מוכחת בעליל. כיום אין איש יכול לומר, שהדבר המשותף לכל הרואים עצמם קשורים לחטיבה האנושית הקרויה עם יהודי, הוא ההלכה הרבנית. אדרבה, ההלכה הרבנית היא זו שאינה משותפת לעם היהודי, שברובו אינו רואה בה חוקה מחייבת, והוא חלוק ושסוע בינו לבין עצמו אפילו לגבי היחס להלכה כמקור השראה וכביגורפיה רוחנית שלו.

ראשיתו של התהליך בקומץ יהודים שנתאפשר להם לפרוץ את חומות הגטו, ומרגע שעשו זאת - התמוטטו אושיות הזהות היהודית בת שמונים הדורות. כל התנועות שקמו לעם היהודי במאה וחמשים השנים האחרונות התייחסו לבעיה כבדה זו. אצל רובן היתה זו הבעיה המרכזית. אך לפני שנפרוש את ספקטרום הדעות, ראוי להתייחס בקצרה לאותה תנועה - אם אפשר לכנותה תנועה, ואולי מוטב לומר תהליך - שילד בסופו של דבר את הפוליס החדשה, את המדינה המערבית ההומניסטית, דמוקרטית, אזרחית ולאומית - תהליך האמנציפציה.

ההשכלה ממוטטת חומות הגיטו

העם היהודי, או מוטב לומר גדולו, חכמיו ומנהיגיו, אינם שותפים לתהליך ההשכלה, וודאי אינם נמנים על יוזמיו, הוגיו ולוחמיו. אדרבה, רבים מהם מתנגדים לתהליך התנגדות נמרצת ביותר. ברשימה המכובדת של יוצרים, הוגים, אמנים ומנהיגים, המהווים באישיותם, במעשיהם וביצירתם את תהליך ההשכלה - אין אף לא יהודי אחד. (למען האמת ראוי לציין, שיש יהודי אחד, שתורתו משמעותית ביותר לתהליך ההשכלה ושמו אכן

מופיע בה במקום של כבוד, אלא שהקילתו מצאה אותו, דוקא בשל כך, בלתי ראוי להיות אחד מבניה, והחרימה ונידתה והוציאה אותו, את ברוך דה שפינוזה, אל "מחוץ לגדר". כללו של דבר, העם היהודי פוגש את ההשכלה ואת האמנציפציה ורעיונותיה בלתי ערוך ובלתי מוכן מבחינה חברתית, מבחינה כלכלית, והחמור מכל - מבחינה רוחנית. ואכן, קומץ יהודים שנתאפשר לו לפרוץ את חומות הגטו מוטט את אושיות העם היהודי, ואין הוא מתאושש מכך עד עצם היום הזה. אין הדבר מקרי.

יהודי אשכנז עסקו מקדמת דנא, במוסדות-החינוך שלהם, אך ורק במה שהם מכנים די אמות של הלכה. במוסדות החינוך והלימוד של הקהילה למד היהודי "תורה" מינקותו עד זיקנתו, בעיקר תלמוד בבלי, בשיטה המסוימת שהתפתחה והשתכללה מרשיי ובית מדרשו ואילך. לעומתו, היהודי בקהילת ספרד למד מינקותו עד זיקנתו את מכלול המקצועות הדיונים בימיו וגם "תורה", במוסדות-החינוך של הקהילה. ודאי שלימודי התורה היו עיקר והשאר טפל להם, אך היהודי בספרד היה פתוח לעולמות נוספים. אין צורך לפרט או להאריך במסגרת זו בענין העושר שנתעשרה התרבות היהודית כתוצאה מפתחות זו (ואולי במשהו, בעקיפין ובעקיפין עקיפין, גם התרבות המערבית כולה). למן גירוש ספרד משתלטה, לצערנו, השיטה האשכנזית. בכל רחבי תפוצות ישראל (להוציא כמה קהילות שאינן דומיננטיות עוד בהוייתו של העם היהודי, כמו איטליה) עיקר לימודו ועינו של היהודי הוא "די אמות של הלכה". להסתגרות יש תוצר-נלוה, שהוא בלתי-נמנע לכל סוגי הסגירות ולכל סוגי החברות, מהוטנטוטים ועד לאסקימואים: הניוון. בשלוש-מאות השנים שבין גירוש ספרד וראשית האמנציפציה מתפתחים בעם היהודי סימני ניוון מדאיגים ביותר. אנו לא נביא כאן אלא כמה דוגמאות, שהן בבחינת אילוסטרציה בלבד.

ברוך שפינוזה

הגאון מוילנה

שבתאי צבי

ב-1666, "שנת הדבר" שלאחר השרפה הגדולה של לונדון, נס ניוטון הצעיר, בן ה-24, מקמברידג' אל חוות אמו בוולסטורפ. שם קנה את המנסרות המשולשות, ערך בהן את ניסוייו והגיע לתגליתו המופלאה: "האור הלבן תמיד מורכב, ולהרכבו דרושים תמיד כל הצבעים היסודיים...". הוא כותב בספרו על האופטיקה (אותו הוא מפרסם רק ב-1704). באותה שנה (1666) הוא אף הוגה את הרעיון, לפיו "הכוח המחויק כוכב-לכת במסלולו הנו פרופורציוני הפוך לריבוע מרחקו ממרכז מסלולו", ומניח את יסודות המכניקה (את הספר הזה "פרינציפיה מטמטיקה" - הוא מפרסם רק כעבור 21 שנה). באותה שנה עצמה, בה לייבנץ וניוטון הצעיר (כל אחד בנפרד, וללא ידיעת האחד על מעשה רעהו) מפתחים את החשבון האינפיניטסימלי - כל גדולי ישראל (להוציא קומץ שנער יספרם) עסוקים באופן אינטנסיבי באחת הבעיות "המרתקות" ללא ספק: האם שבתאי צבי הוא משיח בן-יוסף או משיח בן-דוד. הגאון מוילנה, שחי מאה שנה אחרי ניוטון, אינו יודע דבר וחצי-דבר על כח הגרביטציה. הגאון חי בתקופת המהפכה הצרפתית, אך כמוהו כרוב חכמי ישראל לא הבינו את משמעותן של ההתפתחויות, אם בכלל שמעו עליהן. סגירותם היתה להם לרועץ, שהרי - כפי שכבר נאמר - העם היהודי פוגש את ההשכלה בלתי-מוכן מכל בחינה שהיא, ופגישה זו ממוטטת את אושיותיו. לו אירופה של ראשית המאה הקודמת היתה מקבלת ומישמת את עקרונות ההשכלה כפי שהם מקובלים ומיושמים היום, היה העם היהודי מתמוטט, קרוב לודאי, תוך חמישים שנה. אך אירופה, כידוע, אינה מעכלת בקלות את רעיונותיה שלה, ומאתים השנים האחרונות הן, בין השאר, מאבק מתמשך בין אלה הרוצים לקדם את תהליך ההשכלה, לבין אלה המנסים לסובב את הגלגל לאחור. בין

אלה לאלה כלתה יהדות אירופה בת אלף השנים.

המודרנה אויבת החלכה

נחזור אל קשת-הדעות בעם היהודי, המנסה להגיב לנסיבות החדשות שנוצרו. בצדה האחד של הקשת - היהדות האורתודוקסית הקלסית. אפשר לאפיין את גישתה בדבריו של ה"חתם-סופר", מגדולי דבריה ורבה של פרסבורג: חדש אסור מן התורה. ובלשונו: תפקידנו כיהודים אחד ויחיד - לשמור ולשמר תורה ומצוות, ואת זאת נעשה באמונה עד יום מותנו. כל השאר הוא בעייתו של הקב"ה: הוא ברא את העולם, יפתור נא בעצמו את בעיותיו, וכל שומר נפשו ירחק מן ה"מודרנה" ומכל הקשור בה. האורתודוקסיה הקלסית מסרבת, איפוא, להכיר במצב החדש, ובודאי שאינה נכנעת לו, בבחינת "אנו בשלנו והעולם בשלו, יש להצמד עתה ביתר שאת לדי אמות של הלכה".

התבוללות התנועה היהודית הגדולה בעולם

בקצה השני של קשת-הדעות נמצאים היהודים המתבוללים. אם לתמצת את דעתם במשפט אחד, אפשר לומר כך: העם היהודי שאנחנו בניו ובנותיו - עם גדול, חשוב ועצום, שהשפיע רבות על תולדות המחשבה האנושית ואולי אף על תולדות האנושות - סיים את תפקידו ההיסטורי. יש לנו עבר מפואר, אבל אין לנו עתיד משותף. להתפזר, איפוא! איש לאהליו! ימצא כל אחד את פתורו במסגרת האמנציפטורית החדשה. כך אמר היינריך היינה שהתנצר; כך אמר היינריך מרקס, אביו של קרל מרקס, שהמיר דתו ודת בני משפחתו; כך אמר אייזק דיזראלי, אביו של בנימין דיזראלי, סופר ידוע בזמנו ("העם שממנו באתי לא העמיד בעשר המאות האחרונות אף לא עשרה חכמים שראוי לשמוע את אשר אמרו"). והם נפרדים מן העם היהודי ללא

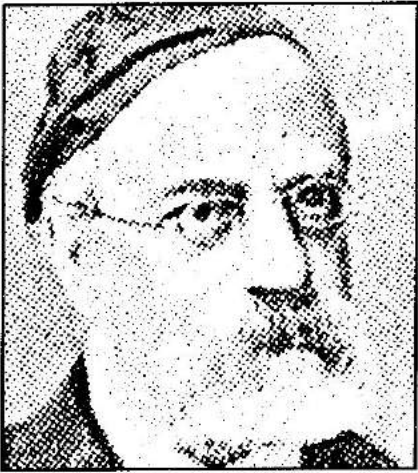
שוב. קבוצה זו היא אולי הגדולה ביותר בעם היהודי. אין אנו מכנים אותה תנועה, שהרי היא דוגלת בשיטת "איש לאהליו", אבל זו, לצערנו, "התנועה היהודית" הגדולה בעולם. אם נחזור לצדה השני של הקשת, נמצא לפני הקצה האורתודוקסי הקלסי את הנאו-אורתודוקסיה, מבית-מדרשו של ר' שמשון רפאל הירש, אם נסכם את עמדתו במשפטי אחד, הרי הוא זה: תורה עם דרך-ארץ. וכך אומר ר' שמשון רפאל הירש לתלמידיו: הגויים מאפשרים לכם ללמוד באוניברסיטאות שלהם - לימדו. היו המצטיינים במקצועותיכם, היו המהנדסים הטובים ביותר, הרופאים הטובים ביותר וכן הלאה, אך תורה ומצוות, עד אחרון הפרטים, נקיים כמסורת אבותינו. "אחז בזה וגם מזה אל תנח ידך". והוא מקים בית-מדרש לרבנים, המאחד תורה ומדע (פרנקפורט על נהר מיין). הרעיון מתפשט, ורי עזריאל הילדסהיימר מקים בית-מדרש דומה בברלין. בתי מדרש אלה העמידו שלושה-ארבעה דורות של יהודים מרתקים, אשר לדאבון לבנו לא היו ידועים כמעט בין המשכילים המצויים, לא בארץ ולא בעולם. אך כל זה כלה עם כליונם של יהודי אירופה.

הפרדת הדת מהלאומיות הציונית ומתנגדיה

קרוב יותר למרכז הספקטרום נמצא את היהודים הרפורמיים, ואלה מהווים מהפכה של ממש. ניתן לסכם את משנתם כך: יש להילחם על שיוון-זכויות-וחובות גמור - במסגרת המדינה האזרחית-לאומית-אמנציפטורית החדשה, ההולכת ונרקמת באירופה. מלוא הזכויות והחובות: אזרחות מלאה משמע גם לאומיות מלאה, זו הלאומיות החדשה ההולכת ונוצרת באירופה. וכאן, לראשונה, מופרד בהווייתו של היהודי הלאום מן הדת, על בסיס תפיסת-הלאום החדשה: אזרחות = לאומיות. מכאן ואילך, על-פי

הרב עזריאל הילדסהיימר

הרב שמשון רפאל הירש

היינריך היינה

תפיסתם של הרפורמים, תיגור לאומיותו של היהודי מן המקום בו הוא התאזרח, כלומר: יהודי בעל אזרחות גרמנית יהיה בן הלאום הגרמני, וכן דת משה מבחינת דתו. כפי שיש בני הלאום הגרמני שהם פרוטסטנטים, קלוויניסטים, בפטיסטים וכיוצא באלה, כן יהיה גרמנים בני דת משה. וכיוצא בזה לגבי יהודי שנתאזרח בצרפת. ואת כלפי חוץ. כלפי פנים הם לא פחות מהפכניים. את דת משה זו יש לתפוס בשתי הידיים ולנערה, לעדכנה, לשנותה ולהתאימה לרוח התקופה. מהפכה של ממש, איפוא, מבית ומחוץ.

מבחינה רעיונית, הרפורמה היא היפוך גמור של תפיסת הציונות. אף הציונות הפרידה בין דת ללאום בהוייתו של היהודי, אלא שהציונות רואה ביהודי, קודם כל וראשית לכל, - בן הלאום היהודי. כיצד קרה שהתנועה הרפורמית, שהיא הניגוד הרעיוני והמעשי של הציונות, הפכה לאחד המרכיבים הדומיננטיים בתנועה הציונית - על כך במקום אחר.

בהמשך הספקטרום נמצא את היהודים המהפכניים: סוציאליסטים, קומוניסטים, בונדיסטים ושאר ה"יסטים", אשר המשותף לכולם, בהקשר בו אנו דנים, הוא האמונה, שהמהפכה שעברה על אירופה עד כה היא כאין וכאפס לעומת המהפכה העתידה לבוא, ולכשתעבור על אירופה המהפכה העתידית - תיפתר ממילא גם הבעיה היהודית. כיצד תיפתר? בזאת היו חלוקים: הסוציאליסטים על-פי דרכם, והבונדיסטים על-פי דרכם, וכן הלאה.

למעשה, אפשר לחלק את כל קשת-הדעות לשלוש קבוצות, המתנגדות לציונות התנגדות נמרצת ביותר: האורתודוקסיה למינה - הקלסית והניאו-אורתודוקסית - מתנגדת לציונות בלהט, ורואה בה מרידה ובגידה בעבר הסמכותי של העם היהודי, קרי - בהלכה כחוקה. הרפורמים, וכן ליברלים שונים, מתנגדים לציונות בשם ההווה: אירופה מציעה לנו פתרון קביל. יותר מכך,

אירופה מציעה לנו את הפתרון הראוי: שיון-זכויות וחובות, אזרחות ולאומיות מלאות בחברות שהן עצמן שיא הקידמה, ועל כן ראוי להאבק כי ימומש הדבר עד תום. המהפכנים למיניהם מתנגדים לציונות בשם העתיד. הם טוענים כנגד הציונים: אתם אנכרוניסטים, עוסקים בפתרון על בסיס לאומי טריטוריאלי, אבל העתיד הוא על-לאומי ואל-לאומי, ובמסגרת עתיד זה יש לחפש את הפתרון גם לבעיה היהודית.

הציונות ראתה את הנולד

אלה בשם העבר, אלה בשם ההווה ואלה בשם העתיד. ומה אמרו הציונים? נגדיר עתה את הציונות ונשוב אחר-כך ונפרש כל מלה בהגדרת. הציונים אמרים: לעת הזאת אין מנוס ואין פתרון אלא בריכוזו של העם היהודי בטריטוריה משלו, תוך נטילת אחריות על כל מהלכי חייו.

לעת הזאת, פירושן של שתי מלים אלו, שהציונות אינה אורתודוקסיה חדשה, אלא תנועה מדינית-חברתית מודרנית, רציונלית וביקורתית (במובן של רפלקסיה עצמית). אין היא רואה עצמה כפתרון-נצח. ברור לחלוטין, שאם יהיה מין אנושי בעוד 150 שנה, ויהיו בתוכו כאלה הרואים עצמם כיהודים, הבעיות שיעמדו בפניהם יהיו כה שונות וכה רחוקות מכל מה שאנו מסוגלים להעלות בדמיוננו, שאין בידנו אלא לאחל להם שיקומו להם חכמים שיציעו פתרונות המתאימים לתקופתם, ומנהיגים שינהיגו אותם לביצועם של אותם פתרונות. מצמד-המלים לעת הזאת נגזר, שציוני הגון והתנועה כולה, אם היא הגונה, חייבים לקום בכל בוקר ולשאול עצמם: האם עדין אנו רלבנטים, האם הפתרון הציוני הוא עדין הפתרון?

ניתן לומר - לפחות עד כתיבת שורות אלה - שהציונות והציונים קראו נכון את המפה הפוליטית-היסטורית והיטיבו לקרוא מכל

האחרים. על-פי כל אמת-מידה אובייקטיבית, למטרות וליעדים שהציבה לעצמה הציונות - היא ראתה את המציאות נכוחה יותר מכל האחרים.

פרלמנט יהודי במקום הלכה רבנית

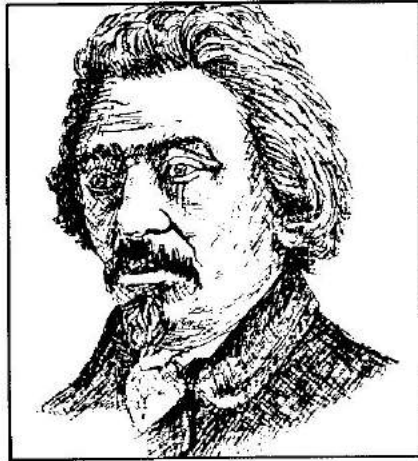
אין מנוס ואין פתרון. זוהי תמצית התפיסה הרדיקלית של שלילת הגולה (ולא "התפוצות", כפי שנוהגים לומר בימינו). הציונים חשו, הבינו והעריכו, שבנתונים הקיימים בעולם המערבי של מדינה אזרחית דמוקרטית אין סיכוי לעם ישראל לשרוד. ואכן, קצב התמעטותו של העם היהודי מדהים. הקהילה היחידה הגדלה באופן מתמיד ושיטתי הוא קהילת היהודים במדינת היהודים. בתחילת המאה חיו בארץ כ-50,000 יהודים, ואנו מתקרבים לסיומה בלמעלה מ-5,000,000 יהודים, הווה אומר - למעלה מפי-מאה: קשה להפריז בעצמת המעשה הציוני.

ריכוזו בטריטוריה משלו. אמרנו טריטוריה ולא אמרנו איוו, שהרי הכל יודעים שהיה קונגרס שלם שהוקדש לזיכוח על נושא זה, והיו ציונים טובים שהטיפו לטריטוריה אחרת, ואין להוציאם בשל כך מהגדרת הציונות שלנו: הם היו ציונים טובים. מה גם שהרצל, מחולל הציונות, היה טריטוריאליסט, ואין בכונתו להוציא אותו מהגדרת הציונות.

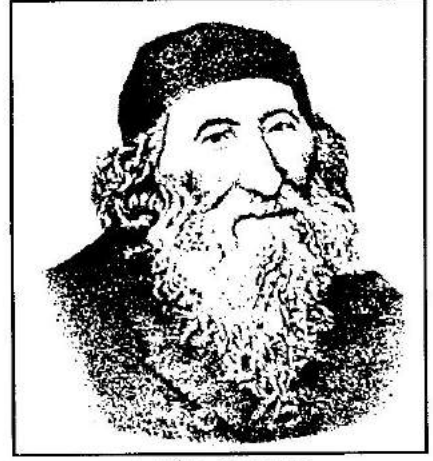
נטילת אחריות עצמית על כל מהלכי החיים. זהו המסד וגם הטפחות של הרעיון הציוני: החזרת החברה היהודית לריבוי-הפנים של המחויבות האנושית, מטאטוא רחובות ועד לחינוך ומחקר, מבריאות ועד לבטחון, מחריש וקציר ועד ליצירת שירה, ספרות, תיאטרון, מוסיקה וכיו"ב. ועיקר העיקרים, לב הדברים כולם - פרלמנט יהודי המחוקק את חוקי כריבון אוטונומי. לא עוד הלכה רבנית - על כך היה קונסנזוס מן השמאל הקיצוני ועד לציונים הדתיים. פירוש הדבר, כפי שקרא לכך פינסקר, אוטואמנציפציה, דהיינו - כל עקרונות

בנימין זאב הרצל

משה הס

הרב צבי קלישר

האמנציפציה, בעצמנו ועל עצמנו. התוצאה היא - יצירת פוליס יהודית חדשה, המושתתת על עקרונות חדשים, ילידי האמנציפציה וההומניזם. לדאבון לבנו, לאחר כמאה שנות ציונות וכחמישים שנה למדינת היהודים, אנו מתקשים ליישם עקרונות אלה, בעיקר בתחומי חירות המצפון והדת. כדי שהדברים לא ישארו בעמיתותם, נשרטט את האפשרויות שנפתחו בפני היהודי בפוליס שלו, בה הוא יכול להביא לביטוי מרבי את ריבוי-הפנים של האדם.

שלושה מעגלי זהות יהודית וחילונית

שלושה מעגלים קונצנטריים יש בזהותו של היהודי החילוני הציוני. אין אפשרות להיכנס לפנימי שבהם מבלי לעבור את החיצוניים, ואין לצאת מן הפנימי שבהם מבלי לעבור את החיצוניים. ומרכזם, בלבו של האדם, משותף. אינטגרטיביות והרמוניות אלו בין שלושת המעגלים הן אופציה שנתאפשרה עם כינון הפוליס היהודית.

המעגל הראשון - ההומניסטי

המעגל ההומניסטי, זה המעגל האוניברסלי. אנו מאמינים ודוגלים בעקרונות-היסוד של ההומניזם. עקרונות אלה קודמים לכל מחויבות אחרת לעם, לגזע, לדת, למין ולמשפחה, ואחדים מהם הם בבחינת ייחודיים ובל יעבור. נדגים כוונתנו. אנו, מדינת היהודים, הבאנו אדם למשפט. למשפט-צדק, כך אמרנו. הבאנו אותו בדרך-לא-דרך ובניגוד לחוק הבין-לאומי. העמדנו אותו למשפט. דנו אותו למות. תלינו אותו. שרפנו את גוייתו. פזרנו את אפרו בים, על מה נידון אדולף אייכמן? על חוקי ארצו? לא זו בלבד שלא עבר עליהם, אדרבא - הוא קיימם ככתבם וכלשונם. על חוקי ישראל לא יכול היה לעבור, משום שלא היתה קימת בשעת

פעולתו. אדולף אייכמן עבר על עקרונות-יסוד של האדם באשר הוא אדם, אותם עקרונות ששום כוח בעולם אינו יכול ואינו רשאי לבטלם, ושמשם חייב האדם לבגוד ולמרוד בארצו, בעמו, בגזעו, במינו ובמשפחתו. דוגמה אחרת: אחד משלושת החטאים החמורים ביותר אליבא דיהדות הרבנית, היא עבודה זרה, האסורה בעשרת הדיברות, והיא תלחם בה עד חרמה. לעומת זאת, יהודי הרואה בהומניזם את המעגל הראשון של הויתו, ילחם בכל כוחו ומאודו למען חופש האמונה והפולחן של כל פרט בחברתו, כל זמן שאין בפולחן זה התנגשות בעקרון הומניסטי אחר.

המעגל השני - היהודי

המעגל היהודי. מבין ההומניסטים, אנו אלה המשתדלים לישם את העקרונות האוניברסליים במקום מושבנו, בנסיבות המיוחדות לנו ובאינטראקציה מתמדת עם הביוגרפיה הרוחנית שלנו, קרי - התרבות העברית עתיקת היומין. כללו של דבר - הפרקסיס שלנו. בחברה המערבית האמנציפטורית-הומניסטית יש הסכמה כללית על עקרונות-היסוד, אם יש חילוקי דעות, אלה אינם בהכרח על בסיס לאומי, אלא בין ההומניסטים בעלי דעות או גישות שונות. השונות והמיוחדות הן בפרקסיס. בני התרבות הצרפתית לעולם ינשימו אחרת מבני התרבות האנגלית את אותם רעיונות עצמם. השפה, הגיאוגרפיה, הביוגרפיה הרוחנית והנסיבות הנגזרות מכל אלו - שלא לדבר על מנטליות, טמפרמנט וכן הלאה - הם המכתיבים את השוני.

מעשה-הציונות יצר אפשרות של פרקסיס יהודי על בסיס אותם עקרונות הומניים אמנציפטוריים. פרקסיס כזה במירבו אפשרי רק בפוליס עצמאית, וזאת יצירה ציונית. הפרקסיס בא לידי ביטוי על פני שלושה ממדים, שלוש קואורדינטות שעליהן נטווים,

נארגים והווים חיי החטיבה האנושית, חיי הציבור.

האחד - לוח חיי האדם. לידתו (כיצד מתיחסת אליה החברה בטקסים, סמלים, מעשים וכיו"ב); ברית-מילה (כן או לא? ולמה? מה משמעותה בעינינו?); בר-המצווה, חתונה, לידת הילדים, גירושין, מוות. אלה הדברים הקורים, או היכולים לקרות, בחיי האדם. כיצד החברה מחלקת חיי-אדם אלה, כיצד היא מתיחסת לארועים שעל ציר חייו, וכיצד היא מגיבה עליהם - זה ציפור-נפשה של תרבות חיה. שם נגשים כל המעגלים, במאוזן ובמאונך, על כל הסתירות וההשלמות שלחם.

השני - לוח השנה. דברים שאמרנו לגבי לוח חיי האדם יפים אף ללוח השנה.

השלישי - חיי חברה וכלכלה. היחסים החברתיים-כלכליים הם הלוח של כל תרבות. לכאורה, מעשה-רקמה זה הוא כולו פרי אידאות צעירות שהסעירו את העולם ואת אבות הציונות, וכולם לקוחים מה"כאן ועכשיו".

המעגל השלישי - הציוני

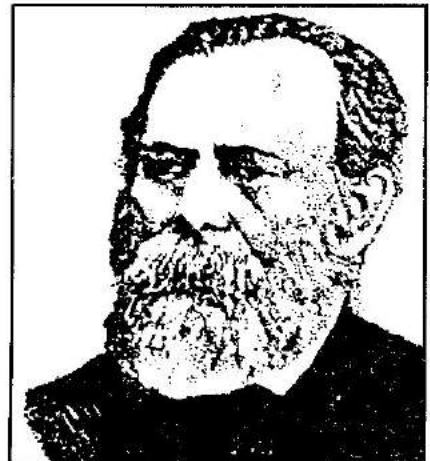
המעגל הציוני. מבין היהודים, אנו אלה המאמינים, שלעת הזאת אין מנוס ואין פתרון אלא בריכוזו של העם היהודי בארצו, ונטילת אחריות עצמית על כל מהלכי החיים. סוף דבר, הויתו חיים כוללת - על כל ריבוי-הפנים שבה, על סתירותיה והשלמותיה, על המתחים שבין האפשר, הראוי וההכרחי לבין העבר, ההווה והתקווה - הם-הם הווייתתה הרוטטת של תרבות חיה, שעוד נכוננו לה עתידות.

ברל כצנלסון

אחד העם

לאון פינסקר

אלוהים כפיקציה משפטית

חיים כהן

אוהב אותנו אל, כי הוא בראנו. את אל ברא אדם, אתם עונים. ולא יאהב אדם את שעצמו בראו ומשבראו יכפור בקיומו!

ניטשה, המדע העלוי

בראשית ברא האדם את האלוהים. השאלה המעסיקה את ההוגים האגנוסטיים או האתאיסטים היא כמובן שאלת התכלית. בשל מה היה צריך לברוא את האלוהים? גדלתי והונכתי על תורת המשפט, לכן כשאני בוחן את הבעיה, הגישה שלי היא גישה משפטית. המשפט עובד עם פיקציות. אין המשפט יכול לעסוק רק עם המציאות הריאלית כמות שהיא. כדי לעשות צדק ולהגיע לתוצאות אשר המציאות הריאלית מונעת אותם לפעמים, ממציא המשפט פיקציה שהיא שקר ועושה אותה בצורה מלאכותית לאמת. הפיקציה של אלוהים היא: רואים את האדם כאילו ברא את האלוהים. הפיקציה של התורה היא שרואים את החוק כאילו ניתן ע"י אלוהים.

אופיה של הפיקציה המשפטית היא שמה

הראיה שהחוק אינו אלוהי, אלא מעשה ידו אדם היא בכך שיש בחוק אלוהים כל כך הרבה אי צדק ושחעברית בה משתמש האלוהים היא קלוקלת. מטהחליט אלוהים להיות סופר צריך היה למחות ללמוד את השפה.

שאנחנו מניחים: יכאילו - נעשה אמת. רואים ילד שנולד מאשה נשואה כאילו הוא בנו של בעלה. האמת היא שהוא אינו בנו של בעלה, הוא ממזר. אבל הפיקציה המשפטית, שבכמה שיטות משפטיות אי אפשר להזים אותה ('חוקה שאין אחריה ולא כלום'), הפיקציה היא, שתהיה אשר תהיה האמת, המשפט רואה את הבן כאילו היה ילד כשר. וכל כך למה? מדוע צריך המשפט להפוך את השקר לאמת? התשובה פשוטה: טובת הילד מחייבת. למטרה אתית צודקת זאת אפשר להגיע רק באמצעות פיקציה. עם אמת שהיא למעשה שקר.

השופט חיים כהן משמש כנשיא כבוד של תחיל"ה

אלוהים היה דרוש כדי שיצייתו לחוק

הפיקציה המשפטית של אלוהים באה לתכלית חשובה מאד - כדי שיצייתו לחוק. אילו היו עמים פרימיטיביים קובעים להם חוקים, בלי לומר שישנם בשמים אלים המשגיחים ומפקחים, לא היו יכולים להשליט שום חוק. אילו היה משה נותן את החוקים על דעת עצמו היה העם צוחק ממנו. מעשה העגל מוכיח שהעם לא קיבל את הפיקציה המשפטית ודרש הוכחה ברז מימוש. קיומה של פיקציה שנעשתה לתכלית איננה תלויה בהצלחתה. אנשים רבים מאמינים - בעבר יותר מאשר בהווה - שאלוהים יגמול טוב לטובים ורע לרשעים, וכל עובר עבירה נגדו יבוא על עונו, אם לא בעולם הזה כי אז בעולם הבא. מכאן שהפיקציה של קיומו ושיפוטו של אלוהים היא התכלית.

היו שאמרו שכל פיקציה במשפט נוצרת אך ורק לתכלית מוסרית. עשית צדק היא אינקרנציה של המוסר. אין פיקציה משפטית, על כל פנים לא במשפט המודרני, שיש לה תכלית אחרת מאשר תכלית מוסרית. הרומאים אמרו PRO VERITATE HABITUM - השקר

שבפיקציה רואים אותו כאילו הוא אמת. אם אני גורם עוול ע"י עשיית משפט ויכול למנוע אותו ולעשות צדק ע"י פיקציה, אני מחייב את השימוש בפיקציה.

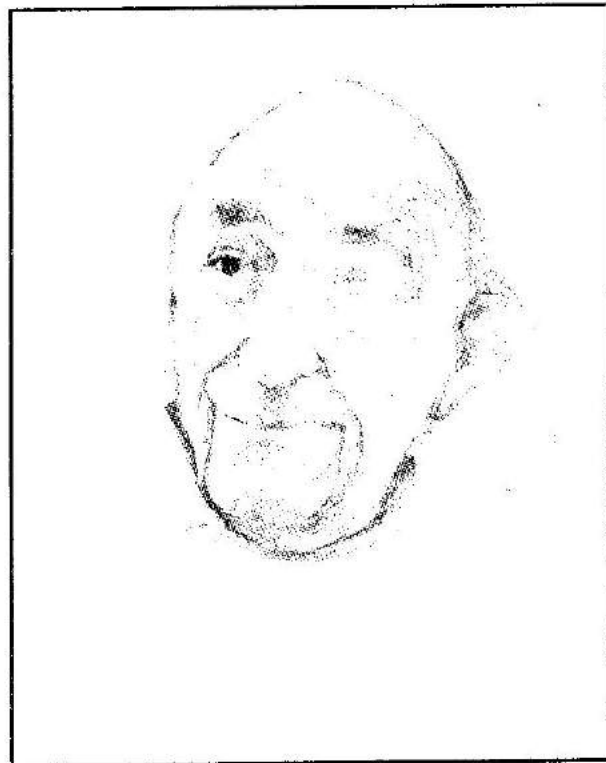
גם בפיקציה של אלוהים כמחוקק או כבורא עולם ניתן למצוא הצדקה מוסרית. ראשית, הציות לחוק, שהוא כמובן עניין חיובי בפני עצמו מבחינה מוסרית. בלי ציות לחוק אי אפשר להתקיים. שנית, האדם נדרש לקיים כללי מוסר, ואין זה משנה אם הם מיוחסים לאלוהים או אם הוא עצמו קבע אותם. היחוס האלוהי נותן לכללי המוסר סיכוי גדול בהרבה להקלט ולהתקבל. משום כך גדול כל כך חלקו של

המוסר בחוק הדתי אצלנו, כמו גם בנצרות ובאיסלאם. הדת גם היא פיקציה. כאשר אני אומר שרואים את העולם כאילו נברא ע"י אלוהים, או רואים את התורה כאילו ניתנה ע"י אלוהים, אני עושה מכך דת אמת. האיש שהיה קרוב יותר מכל לתפישה זו היה שפינוזה. הוא אמר שמה ייחס את החוקים שהוא עצמו כתב למחוקק אלוהי, מפני שידע, שרק לו תהיה הסמכות המוסרית או המדינית, לכפות על העם ציות לחוק.

אם אלוהים רוצה ברע איזה אלוהים הוא?

כל אדם אחראי לעצמו. יש לו מצפון משלו (מצפון מלשון מצפן) המדריך וקובע את הדרך בה יילך. אם איננו סומכים עליו, ודורשים שייילך ע"פ דרך שנקבעה למעלה, טוב שקיימת אותה פיקציה אלוהית אשר קובעת את המוסר ומשחררת את האדם מן האחריות לקביעת מוסר עצמי. לומר שאנחנו זקוקים לאלוהים בכדי שנהיה מוסריים, זו למעשה הפחתת כבודנו. האם אין האדם יכול לקבוע לעצמו

אני עושה לאלוהים, אם הוא קיים, טובה גדולה שאיני מאמין בו.

חיים כהן

מושג האלוהים שלנו הוא אידיאלי גרידא ולא פיזי ואפילו לא מטה-פיזי. יש אנשים אשר מאמינים באלוהים וגם מטיפים לאמונה בו, אך למעשה הם מלאי ספקות, בדיוק כמונו. יש אנשים שאינם יכולים לחיות עם ספקות. הם מוצאים לעצמם נמל מבטחים כשהם נכנסים לעולם הזה. שם הכל מוכן ומסודר - חשולחן ערוך, על כל שאלה ישנה תשובה. (דברים בפגישת סמינר המכון ליהדות חופשית על הנושא: "מיהו אלוהים", 18.10.94)

אפיקורוס - הראשון שכתב

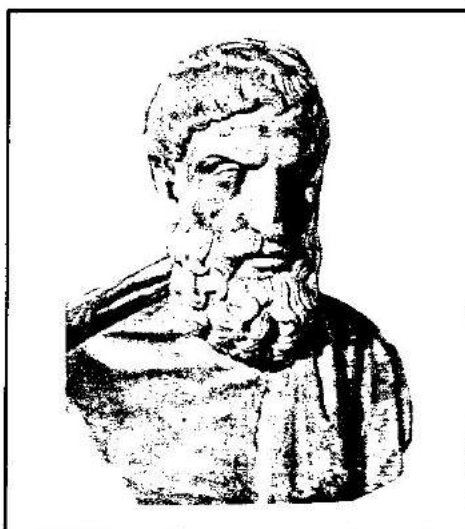
היהודי החילוני הראשון נקרא בלשון חכמים בשם אפיקורוס. הם בחרו בפילוסוף היווני העתיק כאב טיפוס של היהודי החילוני הכופר, והם צדקו, אם כי בלי משים. הפילוסוף היווני רכש מקומו בהיסטוריה של הפילוסופיה כמטיף גדול לתענוגות. אך תענוגות אלה לא היו גשמיים כי אם רוחניים. תענוג אמת בא לו לאדם ממה שעניו רואות, אוזניו שומעות, חושיו חשים, תבונתו מבינה. הם אשר צריכים ויכולים לסלול לו את דרכו להנאת תמיד ולשלוות נפש. או אולי על דרך השלילה: תענוג האפיקורוס הינו בחסר כאב ונכות, חיסון נגד צביעות והתחסדות, נגד אמונות תפלות ואשליות שווא.

המחקר המדעי של הטבע, המחשבה האפיקורסית פילוסופית, הם העשויים לשחרר אדם מפחד אלוהים, פחד שלדעתו הוא שורש כל רע. האמת הצרופה איננה לעולם בהישג יד, שהרי הכל תלוי במה שחושינו מסוגלים לחוש ושכלנו מסוגל לתפוס, ואין כל סיבה להניח שחושינו הם כל-חשים ושכלנו כל-תופס.

אפיקורוס היה גם הראשון שפיתח תיאוריה גרעינית להתהוות העולם ושדחה את סיפורי הבריאה האלוהית או האלילית מכל וכל. הוא גרס שאין אתה מגיע לידי הנאה אלא אם תבטיח תחילה שגם זולתך יכול להגיע אליה. השערים צריכים להיות פתוחים לפני כל מי שירצה להתעמק גם הוא, או משנפתחו שערי השמיים, יבחר כל אחד לעצמו את הדרך ההולמת אותו, והטובה בעיניו לחקור בה לקראת המטרה.

אולי משום שנשכחה הפילוסופיה היוונית מלב חכמים, אולי מסיבה אחרת, שרצו לקרב את האפיקורוס יותר אל לשונם, עשו מן השם הזה ארמית, גזרו אותו מגזר פקר - כאילו מפקירים את התורה ואת לומדיה או מתפרקים מהעול של המצוות. מי שמפקיר את התורה פורק מעליו עול מצוותיה. ואמנם זהו מה שהאפיקורוס עושה. ואולם דומני שאין בטרמינולוגיה, עברית או ארמית זו, כדי לגרוע מזכותו של אפיקורוס מודרני להתייחס במישרין לפילוסוף היווני העתיק ולתורתו הנאורה דווקא.

זאת היא התורה המשמשת נד לרגלינו. היא תורה לא רק של סובלנות הדדית, של שאיפה לשלום בין בני האדם, לשוויון זכויות ביניהם - אלא גם של שחרור האדם מפחדים מיסטיים ואל-טבעיים, ועמידתו על כוחו ואיתנו וחירות אופיו.

אפיקורוס

חיים כהן

ערכי מוסרי? האם הוא כל כך בלתי מוסרי עד שאינו מסוגל לקבוע לעצמו דרכי התנהגות? הפילוסוף היווני אפיקורוס אמר: אם יש רעה בעולם ואלוהים אינו יכול למונעה, סימן שאלוהים איננו כל יכול. אם יש רעה בעולם ואלוהים יכול למונעה ואינו עושה זאת, סימן שאלוהים רוצה את הרע. אם אלוהים רוצה את הרע איזה מין אלוהים הוא?

אי אפשר להבין את הרע בעולם כשמניחים שיש אלוהים. אי אפשר להבין שאלוהים שומר ישראל, שלא ינוס ולא ישן, ישן ומפקיר את ישראל בעתות צרה.

שפינוזה יכול היה לראות את האלוהים אפילו ברע. אני חושב שהרוע הוא מידה אנושית. דווקא משום שהוא כל כך אנושי ואין אלוהים יכול לעצור בעדו, הוא מוכיח את אי המצאותו.

השואה אינה מוכיחה דבר באשר להמצאותו או אי המצאותו של אלוהים. לי היא הוכיחה כי אני צודק בספקותי. אינני מסוגל להבין שאלוהים שאנחנו מתפללים אליו ולמדנו שהוא רחום וחנון, וצודק וישר, שצדקתו צדק לעולם, מתיר רוע כזה תחת עיניו הפקוחות. אם קיים אל כזה, אני אינני מוכן להתפלל אליו או לעבוד לו.

הוזמו כל ההוכחות למציאות האלוהים

אלוהים הוא עניין אינדיבידואלי. כל אחד רואה או יוצר לעצמו את מושג האלוהים שלו עצמו. בעיני מוסיקה קלאסית טובה היא אלוהים. מוסיקת פופ היא זבל. אדם אחר יחשוב שזה בדיוק להפך. כל אחד ע"פ טעמו, לפי מצפונו, לפי דעותיו ומחשבותיו.

פילוסופים רבים ניסו בכל התקופות להוכיח את דבר קיומו של האלוהים. כל ההוכחות הוזמו. בנוגע לאי קיומו - איש עוד לא התיימר להוכיח שאלוהים אינו קיים. לגבי דידנו זה לגמרי לא רלבנטי. איננו מקבלים על עצמנו את היומרה ואיננו לוקחים את הסמכות להחליט שאין אלוהים בעולם. אנחנו פשוט איננו מאמינים בקיומו. עברו הזמנים בהם היה עלינו לעמול כדי להזים את ההוכחות של קיום האלוהים. היום אנחנו יכולים להניח שהשקר הוא שקר, ולקבל שהאשליה היא אשליה, מתוך הבנה למניעים ולסיבות שגרמו להוצרתה. כמשפטן אומר: אני מאמין למה שעניי רואות ולמה שאוזני שומעות. עול ההוכחה שיש אלוהים הוא על המאמינים בו. יש בעולם הרבה דברים אלוהיים. הטבע הוא אלוהי; היופי הוא אלוהי; האשה היא אלוהית; בכל אדם יש ניצוץ אלוהי. זאת לא אומרת כמובן, שיש בשמים מין יצור שברא את העולם, שהוא רחום וחנון או קנא ונוקם.

נשים כמנהיגות

פרויקט אנהיביציוני של שולח הנשים לקידום מנהיגות האישה במנהיגות צופיה מלר

ולהנאתן של המשתתפות בטווח הקצר, ולתועלתה של החברה הישראלית כולה - בטווח הארוך.

הסדנה האחרונה בנושא זה התקיימה במהלכו של סופשבוע של ה-11-12 בנובמבר 1994, בבית ההארכת "מעלה החמשה", סמוך לירושלים. הסדנה נשאה את השם: "מנהיגות בעין התקשורת", ובדרך "נשית" מיוחדת היא טיפלה בכמה וכמה היבטים של התחום הנדון: נבחן הנושא "מנהיגות זה בסבע שלי", בהנחיית ד"ר אורה אגמון, עלינא גרין ואורה סתר. נבחנו המושגים של פנים וחוץ, קריאת מפה של יחסי עוצמה והכרת חוקי המשחק, הבנת מבנה הכוח הבונה את חוקי המשחק, שימוש בעוצמה לעומת ניצול או תת-ניצול של עוצמה, וכן - עמדות כלפי תחרות ונטילת סיכונים. במרכז של סדנה התנסותית זו עמדו שתי סימולציות:

הראשונה - כללה תחרות בין קבוצות של משתתפות על דרכי שכנוע, על העוצמה המופעלת ואמצעייה השונים, כגון: באמצעות הרמוניה ואיזון; ניגודים חריפים; בניה, יצירתיות ועשייה - בראשיתות, חוסר-תלות, נחישות והכוח להיות לבד; העוצמה הנובעת מן היכולת לבחור; הישרדות בסביבה עויינת.

השנייה - תחרות בין שלוש קבוצות ביערות המסולעים שבחיק הטבע. בסימולציה זו, הבנויה על עקרון ה-*Outdoor training*, ניתנות לקבוצות משימות צוותיות שונות, הדורשות הפעלת מיומנויות - מנהיגות והשפעה בתוך הקבוצות במצב של תלות-הדדית תוך-קבוצתית מחד גיסא, ותחרות בין הקבוצות מאידך גיסא. הסימולציות הללו צולמו בעזרת מצלמות טלביזיה במעגל סגור, והן נותחו בשלב מאוחר יותר על ידי המשתתפות ומנחי הצוותים לצורך הפקת לקחים.

בנוסף לאלה, עמדו בפני המשתתפות לבחירה שלושה נושאים:

א. "הצגת עמדה אפקטיבית" בהנחיית נעמי בנצור. תכנה של סדנה זו עמד על המבנה של המסר המילולי, תוך התאמה לעקומת-הקשב; טכניקות להפעלה נכונה של קשר-עין ושפת הגוף בעת הצגת דברים; בניית אנרגיה חיובית, הרפיית מתחים, התגברות על חרדת קהל, ותרגול מודל להצגת עמדה אפקטיבית במסר מוכן מראש ובתגובה מיידית. גם תרגול אישי זה נעשה באמצעות טלביזיה במעגל סגור.

* נשים אינן מאמינות בעצמן מסיבות שונות. * לגברים קשה לקבל כעובדה נשים מצליחות. * נשים אינן "מפרגנות" לנשים אחרות. * לפני הכניסה לתפקידן הניהולי, הן חוששות ממחוייבות לקריירה.

ד"ר אריאלה פרידמן, חוקרת נודעת בתחום, מטעימה בעיקר את הנקודה האחרונה, לה היא קוראת "כפל תפקידים", שנובע מן המחוייבות הכפולה של האישה - למשפחתה ולמשק ביתה - הגורמת לקונפליקט, המאריך את דרכה של האישה לצמרת, ומכביד עליה באורח משמעותי, בהשוואה לגבר.

גבי מירה חניק, שהיא יועצת לארגון, ועוסקת בהדרכת מנהלים/ות בתחומי הניהול, השיבה ויחסי אנוש, מסתמכת על מחקרים** הגורסים כי נשים השואפות לכוח ולעוצמה, נתקלות בחשדנות בחברה הסובבת, באי-אהדה, ובהאשמה של "חוסר נשיות". מה שחמור יותר - הן אף חוששות שאם תשתמשנה בתכונות "חזקות", הן עלולות לאבד את נשיותן.

שינוי תדמית של האישה כדמות מנהיגה בעיני עצמה ובעיני החברה - זהו אחד היעדים המרכזיים של הצוות הפוליטי של שדולת הנשים, בראשותה של גבי שמחה לוי. שינוי תדמית זה יבוא, לפי אותה תפיסה, באמצעות הכשרת נשים המוצבות כבר היום, אך גם המועמדות להתייצב מחר, בעמדות השפעה בארגונים ציבוריים וחברתיים. באמצעות סדנאות מרוכזות של סופי-שבוע, או ימים מרוכזים בהמשכים, שוקדת השדולה על טיפוח נשים-מנהיגות, והכשרתן לתפקידי מפתח בארגונים בהם הן שלובות: מפלגות, רשויות מוניציפליות ואחרות, או גופים כלכליים וציבוריים למיניהם. הנחת היסוד של סדנאות אלה היא, שנשים אשר תוכשרנה בעזרתן לפלס לעצמן דרך לצמרת מקבלי ההחלטות - מרכוזות צוותים, אחראיות על פרויקטים, מפעילות כפופים/ות ומנהלים/ות בכל הדרגים - תסייענה בעתיד הן לשנות את תדמיתה של האישה כמנהיגה, הן לסייע לנשים אחרות לעבור את מסלול המכשולים שהן עצמן עברו בדרך לצמרת.

האם 'מנהיגות' סותרת 'נשיות'?

במימונה של קרן אדנאואר, בארגונה של שדולת הנשים, ובסיועם הכלכלי של הגופים הנהנים - קיימה השדולה בשנים האחרונות כמה וכמה סדנאות וימי עיון כאלה, לתועלתן

בין פרסומיה של שדולת הנשים בישראל לגבי יצוג נשים בפוליטיקה, ניתן למצוא את הנתונים הבאים:

מאז קום המדינה, בתקופת כהונתן של 13 ממשלות, כיהנו חמש (!!!) נשים בלבד כשרות: גולדה מאיר, שושנה ארבל-אלמוזלינו, שולמית אלוני, שרה זורון ואורה נמיר. חלקן - בממשלות מספר. מאחר שהממשלה הינה הדרג הגבוה ביותר של מקבלי ההחלטות במדינה, מבטא הייצוג האפסי של נשים בממשלות ישראל את מעמדן של הנשים, ואת המשאבים העומדים לרשותן לצורך קביעת מעמדן, בין אזרחי ישראל. מצב הנשים בכנסת ישראל אינו טוב בהרבה מקודמו. להלן הנתונים:

כנסת מסי % נשים	כנסת מסי % נשים
ראשונה 8.3	11 9.1
שניה 6.6	10 8.3
שלישית 7.5	12 10
רביעית 8.3	9 7.5
חמישית 6.6	10 8.3
ששית 9.1	9 7.5
	8 6.6

כלומר, רק בכנסת אחת, השלישית, הגיע מספר הנשים ל-10%. בשאר - האחוז נמוך מזה הרבה. וזאת - באוכלוסייה שמספר הנשים בה עומד על 52% לערך.

אחוז ההצעות לסדר היום ושאלות שהגישו חברות הכנסת הוא גבוה, יחסית, ואולם - רק בנושאים הנחשבים בעלי חשיבות משנית, או "נשיית", כגון: רווחה, בריאות וחינוך, בעוד שבנושאים קרדינליים, הקשורים במדיניות-חוץ, בטחון וכלכלה - מעורבות נשים מועטות בלבד. אחוז הנשים בעלות תפקידים מרכזיים כגון: יו"ר ועדות ויו"ר כנסת - הינו אפסי גם כן.

מדוע נשים אינן מגיעות לצמרת?

גבי רחל ורטהיימר שחקרה בנושא מעלה מפי מנהלות שרואיניו על ידה לצורך זה, כמה סיבות אפשריות:

ד"ר צופיה מלר היא מרצה לחינוך בסמינר הקיבוצים וחברה בצוות הפוליטי של שדולת הנשים בישראל.

ה"מתה-החיה"

על מצבה הבלתי אפשרי של מסורבת גט

חני שירה

מסכימים לכך, אם חלילה במהלך נישואיה ועיגונה תלד ילדים לגבר האחר, יהיו ילדיה ממזרים, וילדיהם אחריהם לדורי דורות. לבעל בניגוד לאישה, קיימת האפשרות לקבל היתר מבית הדין לשאת אישה ולהפטר מחובותיו כלפי אישתו סרבנית הגט. היתר זה אמנם לא ניתן בקלות, אולם כאמור יכול בעל לעוקפו ע"י חיים דה פאקטו עם אחרת ויצירת תא משפחתי חילופי.

גם פסק בית דין אינו מספיק

בעיקרון, קיימים עפי' הדין הדתי עילות אשר בהתקיימותן ייגרמו לבית הדין לחייב בעל בגט. יש קושי אמיתי להוכיח את קיומן של העילות ומשוחכו והגיע השלב הנכסף ובו מחייב בית הדין את הבעל לתת גט, גם אז עדיין לא הגיע הרגע המיוחל של קבלת החופשו יש לעבור שלב נוסף הנקרא כפיית גט. הסנקציה החמורה ביותר של כפיית גט הינה מאסר. בתי הדין השתמשו לעיתים נדירות מאד בסנקציה זו, לאחר שנים ארוכות ומתישות של התדיינות. מתברר שגם שימוש נדיר זה אינו פותר את הבעיה שכן יש בעלים סרבנים המעדיפים לשבת בבית הסוהר ולהחזיק את נשותיהם במאסר עולם של נישואים, כפי שנאמר כאן, במאזן שבין בעל לאישתו, לבעל קל יותר, אם כי יש להודות על האמת, גם עבורו אין המצב קל. אולם אם יוכיח כי אישתו חיה עם גבר אחר, תחוייב אישתו לאלתר בגט, ואם תסרב תאבד את זכויותיה עפי' הדין האישי והוא יהיה זכאי לשאת אישה אחרת.

הפתרון: נישואים אזרחיים

לסיכום, מצבו של הגבר מסורב גט עפי' הדין הדתי קל לאין ערוך ממצבה של אישה "מסורבת גט" אם כי גם דרכו אינה סוגה בשושנים. אישה מסורבת גט הינה במצב בלתי אפשרי של "מת-חי", הסיכוי היחיד למנוע מצבים אבסורדיים לשני בני זוג הנקלעים לגירושין הוא יצירת דרך נישואים אזרחית: חוק נישואים וגירושים - אזרחיים - ימנע עוותי דין כאילו.

חני שירה היא עו"ד הפועלת במרכז לרישום נישואין אלטרנטיביים

ב. "שכנוע, גיוס תמיכה ושיווק פוליטי של מועמדות", בהנחיית ד"ר תמר ברוש ודי"ר יורם פרי, במהלך הסדנה הוברהו מושגים בשכנוע, בגיוס תמיכה ובהקמת רשת-תומכת של פעילים/ות. כן נבחנו דרכים מעשיות להפצת מסרים, רעיונות ותדמית. מושגי השכנוע והשיווק תורגלו באמצעות סימולציות, שיחות אישיות, הצגות מול קבוצה, שיחות טלפון, חומר כתוב - ושימוש בארועי רחוב ופסטיבלים.

ג. "הכרת הדינמיקה הפנימית בעבודת התקשורת", בהנחייה אורי פז. בסדנה זו נלמדה עבודת אמצעי התקשורת האלקטרוניים והכתובים, תהליכי קבלת החלטות, לחצים ואילוצים, השפעות טכנולוגיות, הדיווח האובייקטיבי, הסיקור החדשותי, ניצול הזדמנויות, דרכים להעברת מסרים, בחירת אמצעי התקשורת והתאמת מסרים. הסדנה לוותה בתרגול כללים בכתובת "הודעה לעיתונות", והופעה בתקשורת האלקטרונית.

אופטימיות

כמי שהשתתפה בסדנה זו, כמו בסדנאות קודמות שארגנה שדולת הנשים, אינני יכולה שלא להביע התפעלות הן מהרלבנטיות של הנושאים, הן מההיצע המגוון שלהם, הן מן הארגון המעולה, ובעיקר - מן האווירה המשוחררת, החברית והתומכת של "שבת אחיות גם יחד" - ממפלגות שונות, ממקצועות שונים, מאזורים גאוגרפיים שונים. קשה גם שלא לגלות אופטימיות לנוכח הסיכוי, שבוגרות הסדנאות הללו תשמענה ראש גשר לחברה שוויונית יותר, טובה, צודקת והומאנית בחשוואה לזו בה אנו חיים היום.

* "מנהלים", 43, ספטמבר 1991.

** "מנהלים", 42, אוגוסט 1991.

בעד ונגד קהילה חילונית

לשמור על הקנקן ולא על מה שיש בו

יעקב מלכין

ידיד הנגד: כמובן שהשפעת המשפחה והקהילה מכרעות בהקניית תשתית תרבותית לאדם ולהורים חופשיים בכלל זה. אך בידינו להציע למשפחות ולמחנכים בלי מסגרת, מיגוון של ספרי הדרכה והגדות חילוניות לפסח ולשבת, קורסים להורים וילדים בהם ילמדו יחד טקסי בת מצוה ובר מצוה לחילוניים, למשל. כל זה יבצע מרפורמה בחינוך ליהדות בבתי הספר החילוניים. רפורמה כזו יכולה לכלול, למשל, הצעות דרכי חג משפחתי חילוני לכל אחד מחגי ישראל, דוגמאות חגיגות בת מצוה או בר מצוה או נישואים אזרחיים חגיגיים - תוך שאינה ממסורת שגובשו בארץ ישראל החילונית מראשית המאה, ותוך שימוש במשאבים המוצעים ע"י המסורת היהודית. התוצאה תהיה - חינוכו של דור משכילים חילוניים בתרבות היהודית שידעו לעצב בעצמם את חייהם, עם ידידיהם ומכריהם ובני משפחתם, כרצונם ולפי טעמם.

"בית כנסת" לחילוניים

ידיד הבעד: ואתה באמת מאמין שאפשר לבצע רפורמה כזאת בחינוך ללא מסגרות קהילתיות שיוכלו להדריך הורים כדי שישתמשו בחוקים הקיימים, וישתתפו בעיצוב תוכנית הלימודים של ילדיהם? **הידיד:** חינוך לא נעשה רק ע"י תוכנית לימודים, השפעת אורחות חיי התרבות של הבית והקהילה משפיעים יותר מכל תוכנית לימודים וכל שינוי שיתחולל בה. כדי להביא לתמורה משמעותית באורח חיי התרבות של הורים וילדיהם, יש להעמיד לרשותם מסגרות

בני משפחות יציבות ומסועפות מרגישים, בעיקר בהתקרב החגים האישיים או הלאומיים, כי אין הם מסוגלים ליוזם ולתכנן בכוחות עצמם את הטקס והתוכן של החגיגה שהיו רוצים להשתתף בה ביום הבת מצוה או בסדר הפסח, שלא יהיה שעמום של מלל ממנו נעדר אפילו הטקסט התנ"כי. בתי הספר החילוניים שלנו לא מציינים את בוגריהם בכלים או תכנים שיאפשרו להם לחוג חגים בעלי תוכן. הם אינם מכשירים את חניכיהם לחיות חיי תרבות של יהודים חופשיים, בעוד כל קהילה אחרת מחנכת ומציינת את בוגריה בכל הדרוש להגשמת יהודיותם בחתום לאמונתם. מי אם כן יוכל לעשות אם לא תהייה גם בעתיד קהילות חילוניות עירוניות כמו הקהילות הקיבוציות בישראל או קהילות החברות שהתארגנו בבתיים פרטיים באמריקה?

הקהילה הדתית כדגם לקהילה החילונית?

ידיד הנגד: והקהילה החילונית תספק שירותי חינוך במקום בית הספר?

ידיד הבעד: כשם שהקהילה הדתית זואגת לחינוך ילדיה בתרבות ההורים שלהם, באמצעות בתי הספר שיש לה השפעה מכרעת על תכניהם ושיטותיהם, ויש לה המשכיות ישירה בחינוך המתמיד הנערך בבתי ההתכנסות שלהם, כך תוכל הקהילה החילונית לעשות זאת. החינוך המתמיד בתרבות יהודית וכללית, תוך פעילות רוחנית שבועית בחברותא משפחתית או/ו בבית התכנסות קהילתי, הוא בבחינת המשך בעל תפקיד מכריע בחינוכו של תלמיד בית הספר. בלעדי פעילות כזאת מתרוקנים החיים מכל תכנים רוחניים.

ידיד הנגד: גם אם את צודקת וחניכי מערכת בתי הספר החילוניים כביכול בישראל אינם מתוודעים אל היהדות החופשית, יצירותיה ודרכי החג שלה, אין להסיק מכך שיש לבנות בתי כנסת לחילוניים ולייסד בכך דת חדשה, עם מסורות ורבנים שינסו להשתלט ולהנהיג את קהילותיהם, כמו כל הרבנים בכל הזרמים. יש דרכים אחרות בהם ניתן לסייע לחילוניים המעוניינים בחיי רוח ותרבות וחגים לפתח את חייהם וחיי משפחותיהם בכיוונים הרצויים להם.

ידיד הבעד: למשל! מה יכול לחלף השפעה חינוכית של משפחה וקהילה על היחיד המתחנך בתוכה?

דיון בעד ונגד הקמת קהילות חילוניות והפעלת בתי התכנסות חילוניים

נגד: בני דורנו לא רק שאינם זקוקים לבתי כנסת, הם סולדים מהשגרה הנכפית על באי בתי הכנסת, רואים את פולחניהם וטקסיהם כמשעממים וריקים ממשמעות, וכאחד הגורמים העיקריים להרחקת הנוער הישראלי מהתרבות היהודית.

בעד: האם אין בני אדם, כל בני האדם - חילוניים ודתיים כאחד - זקוקים לשייכות לקהילה? האם אין זה אחד מתנאי האנושיות שלנו להיות שייכים למשפחה, השייכת לקהילה, השייכת לעם ולתרבותו? מי עוד יכול לסייע למשפחה לחוג את חגי מחזור החיים של חברה - כתג הלידה של בת או בן, חג הבת-מצוה או הבר-מצוה, חג הנישואים ומועדי האבלים?

האם זקוק החילוני לקהילה?

ידיד הנגד: יהודים חופשיים אינם שייכים לקהילות, בקושי הם שייכים למשפחות עמידות. המהפכה החילונית העניקה ליחיד את חירותו כיחיד, והוא יכול לבחור את האופן שבו יחוג את חגיו בחוג המשפחה או בחוג ידידים או מכרים מזדמנים, אין הוא זקוק למיסוד יחסיו עם שכניו או עם בני עדתו במסגרת קהילה כלשהי, להיפך - הוא מבקש להשתחרר מכל מוסרות מוסדיים, לעצב חיי היהודיים וחגיו כמו ידיו, לפי מצפונו והשקפתו, לא לפי תכתיבים של מסורת ישנה או חדשה. כל מיסוד קהילתי של החג והשבת, כל נסיון להכניסם לבית התכנסות קהילתי קבוע, השייך לקהילה ומנוהל על ידה, יביאו ממילא ליצירת מסורת קשחת ומכבידה בסופו של דבר, אפילו אם תתאים לדעת הרוב תמיד תהיה משום כפייה לגבי היחיד.

ידיד הבעד: יתכן שדווקא מפני שמשפחות רבות כל כך מתפוררות, או מתפרקות, זקוקים היחידים, או המשפחות החד-הוריות, או הזוגות הצעירים שנפרדו גיאוגרפית או תרבותית מהוריהם וקרוביהם, למסגרות שותכלנה לתת להן גיבוי חברתי ותרבותי. גם

פרופ' יעקב מלכין הוא ראש המכון ליהדות חופשית

פסל קנקן מאת רינה קמחי

והזדמנויות למפגשי שיחה משותפים, יש להעניק צורות ומסגרות חן והזדמנויות עונתיות למפגש עם יצירות מופת, הגורם חוויה והנאה. כל אלה אי אפשר להשיג ע"י חקיקה אלא ע"י קהילה ובית התכנסות של אנשים שיש להם משותף רב מבחינת האמונות שלהם והאופן שבו הם רוצים לחיות את חייהם היהודיים.

הידיד: כל זה אינו משנה את העובדה שיהודים חילוניים לא רוצים בקהילה מאורגנת, אינם מוכנים לפעול או לתרום למענה ורואים במושג "בית כנסת חילוני" רעיון אבסורדי כיוון שבית כנסת הוא מוסד ומושג דתי ואי אפשר לעשותו למוסד חילוני בהבל פה.

הידיד: בית הכנסת התחיל כקוטב נגדי למקום פולחן - בית המקדש שרק בו מותר היה להקריב קורבנות לדעת גולי בבל. הם היקמוהו כבית התכנסות של גולים יהודיים מישראל ויהודח שלא יכלו לבצע טקסי פולחן וקורבן. בית הכנסת החל כמקום מפגש קהילתי למטרות חינוך והשכלה מתמדת, והפך במשך הזמן למרכז המשרת את הקהילה בתחומים רבים - בהכנסת אורחים, בביקור חולים, בניחוח אבלים, בחגיגת חגים משותפים. ולצד זה, אולם הרצאות, בית לחוגי מבוגרים וילדים, בית לשמחות ומועדים משפחתיים.

הידיד: ואלה הפכו אותו כמובן למוסד לפעילות דתית בעיקרה.

הידיד: כמו כל מוסדות התרבות בעידן הדתי - התיאטרון, הקונצרטים, אמנויות השירה, הפיסול, הציור, שהפכו לחילוניים בעידן החילוני, כשרוב בני האדם פסקו לציית להלכה דתית. בית הכנסת - כבית התכנסות ופעילות השכלתית ותרבותית קהילתית - הוא התרומה המהפכנית והגדולה ביותר שתרמה היהדות לאנושות, לבד מהשבת.

גם בעידן החילוני לא נמצאה חלופה למודל בית הכנסת. המת"נס הוא כיכר העיר אשר במקרה הטוב משמש כמועדון בריאות משוכלל כבאמריקה, או מרכז שירותי קהילה חיוניים בישראל, במקרים נדירים הוא הופך גם למרכז של פעילות רוחנית קהילתית - נהיה בעצם לבית כנסת כשם מאות בתי כנסת בארה"ב החלו למלא תפקיד של מרכז קהילתי בנוסח מת"נס.

למה התרוקנו בתי הכנסת והכניסיות?

הידיד: למה אם כן התרוקנו רוב בתי הכנסת והכניסיות בעולם המערבי ממתפלליהם? ברוב השכונות באירופה ובאמריקה עומדים מונומנטים ריקים שהיו אמורים לשמש

כמרכזים שפעילותם נועדה לשרת את היחיד, המשפחה והקהילה.

הידיד: הם התרוקנו כיוון שהתעקשו לשמר את התפילות והתכנים הדתיים שאיש מבאיהם לא רצה בהם. כיוון שלא היה תחליף לבית הכנסת כמרכז פעילות רוחני ותרבותי לקהילה - החלו הקהילות להתפורר, ברוב השכונות בעולם המערבי נפרמה הריקמה הקהילתית, ועימה רוב הרקמות החברתיות. עתה מנסים לשקמן, ובישראל יש לכך משמעות ייחודית - בגלל ריבוי החגים והצורך באירגונים קהילתיים חילוניים שיגנו על ערכי החינוך והחיים של היהדות החופשית.

ידיד: וכשהיו בתי כנסת חילוניים יתחילו בנינו לנהור אליהם מחדש? העובדה שבתי הכנסת והכניסיות לא הוחלפו במוסדות קהילתיים היא סימפטום להתפוררות הקהילה כיוון שבני האדם אינם דתיים ואינם מרגישים צורך באירגון קהילתי, ועל כן הפסיקו לקיים שירותי קהילה ומסתפקים בשירותים מוניציפליים.

הידיד: הצורך בקיומם של מוסדות או בשירותי תרבות וקהילה אינו יכול להמדד מראש. בעיר שאין תיאטרון נדמה ש"אין רצון ואין צורך בתיאטרון", משהוקם תיאטרון חיפה ותיאטרון באר שבע - הופיע בערים אלה צורך, וקהל מינויים, ושינוי בתבניות חיי התרבות.

הוא הדין בבתי כנסת - משיקומו בתי התכנסות חילוניים לפעילות רוחנית ותרבותית, בהזדמנות אנשי מקצוע שיהיו שכירים של ועד קהילתי וישרתו אותו ואת מנהיגיו הנבחרים, יתברר שיש צורך. כך קרה בדטרויט כאשר לפני למעלה מעשרים שנים החלה קבוצה של 8 משפחות לנהל בית כנסת חילוני שגדל ומקיף היום קהילה בת אלף אנשים. דבר דומה קרה ליד שיקגו כשהוקם בית הכנסת החילוני שם.

מה בין בית כנסת לחילוניים למתנ"ס?

הידיד: אלה הן דוגמאות בודדות שאינן יכולות ללמד על הכלל. ייתכן שימצאו יהודים חילוניים שירצו בבית התכנסות, בחברותות, בטקסי חג משותפים, כיתות לימוד משותפות להורים וילדיהם הבוגרים, בכל שלל האפשרויות שמרכז תרבות טוב יכול להציע לבאים בשעריו, אך כל זה יכול להעשות במסגרת מאות המת"נסים שכבר קיימים בארץ, או במסגרת בתי עם ובתי תרבות מכל הסוגים העומדים בטלים ברוב ימי השנה.

הידיד: בכך בעצם טמון כל ההבדל בין בית כנסת חילוני לבין מרכז קהילתי שבו יש פעולות תרבות, אשר בחלקן יכולות להיות גם

בבית כנסת. בעם היהודי השכילו מייסדי בתי הכנסת לבסס קהילה משלהם אבל לא הצליחו אף פעם להכניס קהילה קיימת לבית כנסת או לבית תרבות של מישחו אחר. ההמשכיות בתרבות הפלורליסטית היהודית, מאז היווסד בתי הכנסת הראשונים לפני 2500 שנים מבוססת על מסגרות וכלים קבועים אשר התכנים שלהם השתנו. כמו הקנקן שיש לשמור עליו אם הוא משוכלל וטוב והתכנים שבו ראויים להחלפה אם התיישנו או החמיצו, נעשו תפלים או בלתי רלבנטיים.

הכלים והמסגרות הקבועים כללו תמיד:

1. **גרעין קהילתי** אשר רב המשותף בין חבריו - עיר מוצא או מוצא עדתי, תפיסות מסויימות ביחס לייחודה של היהדות ויחסה לתרבויות אחרות, צורות פולחן או טקס התואמות אמונות אלה. בגרעין זה מותנה כל השאר - המימון, המבנה, שכרו של בעל המקצוע ובחירתו, הסמכות לקבוע צורות ותכנים בחיי התרבות של הקהילה.

2. **מקום לתורה או לחיי התרבות של הקהילה.** מקום קבוע, המוקדש רק למטרה זו, חגיגי ומיוחד למטרות הקהילה, לשיבה שלה בצוותא - מקום השייך או הנמצא בשליטת הגרעין הקהילתי, מקום שאינו קדוש ושלאפשר ומותר לעשות בו כל פעולה תרבותית המאושרת ע"י נבחר הקהילה.

3. **זמן לתורה או לאירועי התורה החוזרים על עצמם** בחיי הקהילה. על אף החשש שלך מתבניות קבע ומאלמנטים החוזרים על עצמם בחגים ובטקסים משפחתיים ואחרים - הם מהווים בכל תרבות אחד מאבני הבניין של צורות החיים בתרבות זו. בני אדם רוצים בתבניות אלה, זקוקים להם, אינם מוותרים עליהם גם כאשר מסיבה כלשהי זנחו את הצורות הישנות. הם מחפשים צורות חדשות, שינויים בצורות הישנות, ועושים נסיונות להתאימם לצרכיהם.

4. **איש תורה או אדם משכיל בתרבות קהילה,** המסוגל לעסוק גם באירגון חיי התרבות וההשכלה בקהילה, מסוגל ללמד ולהרצות ולהנחות קבוצות וקהלים גדולים. בכל פעם שארבעת אלמנטים אלה נפגשו ופעלו כאחדות - יכלה הקהילה לחיות, אנשים בסביבתה הרגישו צורך להצטרף אליה, להנות מחשירותים שהיא מציעה לחבריה, או לעבור ממנה לקהילה אחרת. ללא מסגרות קהילתיות פעילות - אין סיכוי להתחדשות תרבותית ולעליה באיכות החיים הרוחניים בקרב היהדות החופשית, המודעת למחסור ולגרעון ורוצה לתקן את חייה.

כיצד בניתי בית כנסת חילוני חדש

תולדות היווצרותה של קהילת דירפילד באילינוי

דניאל פרידמן

באלוהים. שאלוני אם "היהדות הרציונלית" שלי היא בכלל יהדות. שאלוני אם אני באמת רב. החלה תקופה של ויכוחים אינטסיביים, עימותים ודיונים. במשך חודשים מספר התכנסו מפגשים בהם נידונו החבטים השונים של אתגרי היהדות הרציונלית - זיקתה ליהדות המסורתית, השפעתה על ילדים, אופני התקבלותה על דעת הקהילה היהודית הרחבה. בכל הדיונים כמעט ולא נשאלה שאלת המפתח בדבר הנכונות של הנחות היהדות הרציונלית - האמנם הנחות אלה הן סבירות? השאלות התמקדו במה שמוסכם שיהדות צריכה להיות - ולא בשאלה מה יכולה היהדות להיות ומה היא תהיה בעתיד.

חל קיטוב בקהילה. התומכים בחידושים שהצעתי דרשו מהמתנגדים לעזוב אותה או להפסיק את התנגדותם לדרך שהצעתי. אחרי תשעה חודשי ויכוחים הוחלט להצביע. הרוב המוחלט הצביע בעד מנהיגותי ודרכי. הסערה שככה. מספר מתנגדים קיצוניים עזבו את הקהילה. במשך השנים שחלפו מאז, עזבו עוד כמה מתנגדים. רוב הקהילה ביקש לשמור על שלמותה והיה מאוחד בפילוסופיה משותפת של היהדות שנקראה מעתה "יהדות הומניסטית". הרב שרווין ויין התעניין במחלוקת שפרצה בקהילה שלנו והיה לאחד מתומכיה החזקים ביותר. אני הסכמתי עמו כי

האמריקאי מחפש יהודיות ללא יהדות

לפני שלושים וחמש שנים לא היתה קהילה יהודית בדירפילד. חיו שם כחמישים משפחות יהודיות ללא שום אירגון קהילתי. יסודו של בית הכנסת "בית אור" הביאה לבנייה של קהילה. משפחות, שכל המשותף להן היה יהודיותן, התאספו ויצרו מסגרת של קהילה בבית הכנסת. תחילה קראו לעצמם קהילה רפורמית. לחברי הקהילה לא היה ברור מה הן אמונותיהם הדתיות, אך הם היו מודעים ליהודיותם ולכך שאינם אורתודוקסים. כמו יהודים אמריקנים רבים, הם חיפשו יהודיות ללא יהדות, משמע: לא היה להם עניין בפולחנים, בטקסים ובמצוות, אפילו לא בגיטתן הרפורמית. אולם הם ביקשו לחזק ולאשר את זיקתם להיסטוריה היהודית ואת קשריהם עם יהודים אחרים. ביסוס קהילת בית הכנסת היה אמצעי להשגת שתי מטרות אלה.

כשהוזמנתי לשמש כרב הקהילה ב-1965, מצאתי קבוצה נלהבת של משפחות צעירות שהודו עם תפישתי את היהדות. הסברתי כי אני חותר לעקירת הסופרנאטוראליזם, המיסטיציזם והאמונות התפלות המהוות חלק מהיהדות המסורתית, וכי אני מבקש ליצור "יהדות רציונלית", דהיינו, מבע נאטוראליסטי של יהדות אשר לא ידרוש פשרה עם ההבנה המדעית של היקום ושל ההתנסות האנושית. אני זוכר את מחוות ההסכמה וההנהגים של שומעי כשדברתי על חוסר הרלוונטיות של היהדות לידם של יהודים משכילים ומתוחכמים, אף שהם ממשיכים להיות מודעים בכל מאודם ליהודיותם. לא היתה כל התנגדות לתוכנית ליצור סדר תפילות ניסויי נאטוראליסטי ולא מסורתית, תוך פתיחות להערכה של ניסיונותי בדרך ליצירת יהדות רציונלית.

האם אפשרית יהדות ללא קידוש?

אולם כאשר השמטתי מהתפילות את "שמע", את ה"קדיש" ואת ה"קידוש" - פרצה מהומה. עכשיו התבררו תוצאות היישום של כל מה שדברתי עליו. שאלוני אם אני מאמין

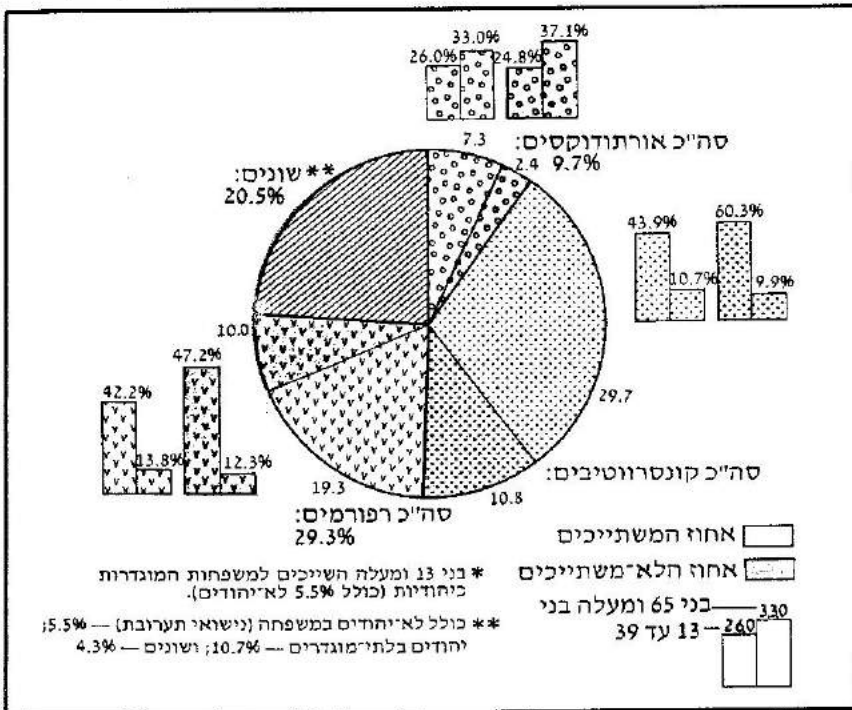
הרב דניאל פרידמן הוא רפורמי לשעבר כיום רב חילוני בארה"ב

נסיון בריא ויצירת

על אף שההתנסות במחלוקות החריפות היתה כואבת וטעונית מתחים - היה זה נסיון בריא ויצירתי. לקהילה שלנו היתה מענה זהות, והיהודיות שלנו לא היתה עוד רק התמכרות נוסטלגית למה שעבר. היינו מאוחדים באמונות משותפות אשר ביטאו את תמצית אנושיותנו. היינו לקהילה שתכליתה לא יהיה רק חיקוי של התנהגות אבותינו או ציות לצווי פולחן מוחלטים. יצאנו, כקהילה, לדרך ההגדרה של אמונותינו ומטרותינו בצורה מפורשת וללא פשרות.

1. היינו מחוייבים לעקרונות הדתיות החופשי. איש מאתנו, לא יחיד ולא קבוצה, לא יכלו להחליט עבורנו מה אנו, כיהודים הומניסטיים, חייבים להאמין. כל אחד מאתנו, כיחיד ריבוני, יכול להחליט מה התשובה שהוא נותן לשאלות הגדולות שמציבה הדת. מה תכליתו עלי אדמות? כיצד לנהוג כלפי בני אדם אחרים בעולם? מה יהיה גורלו לאחר המוות.

2. הסכמנו שאנו מתאספים בקהילה, כיהודים הומניסטיים, על מנת לחלוק עם עמיתינו את דעתנו ונסיונו למען טובת הכלל, למען לחנוג

השתייכות ארגונית של יהודי ארה"ב (מקור: כרטא)

מהו "רב חילוני"?

שנתיים לבית ספר לרבנים חילוניים בדטרויט

מרים ג'ריס

הומוניסטית.

הדרישות לקבלת תואר רב חילוני והומוניסטי

הן:

א. להיות בעל תואר דוקטור בלימודי היהדות מאוניברסיטה מוכרת.

ב. לסיים בהצלחה ולמלא כל הדרישות הכרוכות בהשלמת לימודים במסגרת המכון ליהדות חילונית והומוניסטית המוקדשים ללימודי התיאוריה והמעשה הרבני במסגרת הקהילה והניתנים במסגרת 12 סמינרים על הנושאים הנ"ל.

ג. סטאז' (עבודה מעשית ברבנות בקהילה חילונית הומוניסטית) אשר יעניק לסטודנט נסיון ומיומנות הדרושים למילוי תפקידו.

כישורים ומיומנויות

בנוסף לכך עליהם להראות כושר מנהיגות ספציפי בתחומי פעילותם כרב:

- להיות בעלי כושר הנהלה של הארגון בראשו הם עומדים להפעיל מתנדבים ובעלי מקצוע אחרים העובדים בשירות הקהילה.

- להיות בעלי כושר תכנון של אירועים ומבצעים, תוכניות לימודים ומערכי שיעור וכושר הגשמת התוכניות והתאמתן לנסיבות. עליהם להיות מסוגלים לנהל דיון רצינולי כדי לפתור בעיות, לקבוע סדרי עדיפויות בתכנון הזמן הדרוש לביצוען.

- לנהל אדמיניסטרציה של קהילה ומוסדותיה, לתכנן ולנהל תקציב, לפקח על ביצועו, לסייע בהתרממות, לשכור ולהנחות עובדים, לנהל מבצעי יחסי ציבור ופירסומת, לדווח, ולאתר מידע רלוונטי לצרכי העבודה.

- להיות מסוגלים ליצור ולנהל מערכת חינוך בקהילה - לילדים, לנוער ולמבוגרים. ליצור תוכניות לימודים ולפקח על ביצוען, לעמוד בקשרים פוריים עם תלמידים, מורים והורים.

- לפתח כושר דיבור בציבור, הן מבחינה צורנית והן מבחינת תוכנית.

להיות בעל כישורים תקשורתיים במישור האישי והקהילתי, ליצור אווירה רגשית מתאימה לכל אירוע, להקדיש זמן להכנת כל הפעה בפני הקהילה - למחקר, לאופן הצגת הדברים, להערכה ושיפוט עצמי, ולהפגין נדיבות, אדיבות וחוש הומור ביחסים עם בני הקהילה.

מלאו שנתיים להפעלתו של המסלול ללימודים רבניים במכון ליהדות הומוניסטית חילונית בדטרויט, הצמוד לבית הכנסת החילוני הראשון שהוקם בעיר לפני עשרים שנים על ידי הרב שרוון ויין. לימודי הרבנות החילונית אמורים לענות על צרכיהן של 25 קהילות, החברות בפדרציה של היהדות הומוניסטית בצפון ארצות הברית, הזקוקות לבעלי מקצוע בארגון קהילתי ובמנהיגות תרבותית וחינוכית למען לענות על צרכי הקהילה. אין ספק שהכשרת רבנים מוסמכים ע"י המכון, עשויה לחזק את התנועה ולתת לגיטימציה נוספת לפעילויותיה בעניי הסביבה היהודית בה היא פועלת.

מה צריך לדעת "רב חילוני"?

תוכנית הסמינרים של המכון אמורה ליידע את הסטודנט במגוון רחב של תחומי פעילות כדי להקנות לו את ההשכלה הדרושה למטרה זו:

1. חגי ומועדי מחזור החיים וטקסיו (חגים אישיים כבת מצוה ובר מצוה, נשואין, אבלות וכד');
2. לוח השנה היהודי, חגיו ומועדיו;
3. פילוסופיה של הדרכה והנחייה אישית וקהילתית;
4. ספרות והיסטוריה בתנ"ך;
5. ספרות והיסטוריה יהודית אחרי חתימת התנ"ך;
6. היסטוריה של היהדות ושל העם היהודי בזמן החדש;
7. שורשי היהדות החילונית והומוניסטית;
8. רעיונות יסוד ביהדות חילונית והומוניסטית;
9. ההומניזם החילוני בתרבות ובפילוסופיה;
10. ספרות ותרבות יידיש, עדות ספרד ועדות המזרח;
11. החברה התרבות והספרות בישראל;
12. החינוך היהודי, יעדיו ודרכיו.

מי יכול להיות "רב חילוני"?

כיום נדרש מן המועמדים ללימודי הרבנות להיות בעלי תואר B.A. וללמוד לקראת תואר דוקטור לפילוסופיה בתחום היהדות, ועדת הקבלה מראיית ובוחרת את מידת התאמתם לשמש בתפקיד רב בקהילה יהודית חילונית

מרים ג'ריס היא מנהלת אדמיניסטרטיבית של הסמינר לרבנים חילוניים בארה"ב

את יהודיותנו ואת חרותנו, ולתת ביטוי למחויבות שלנו כיהודים בכנות ובנאמנות.

3. למדנו כי אנו מתעשרים מכך שאנו חוגגים בצוותא את הרגעים הגדולים של חייו כיהודים (לידה, נישואין, מוות), וכאומה (מחזור החגים של העם היהודי).

4. גילינו כי אנו מאשרים ומחייבים את שותפותנו, ומוצאים משמעות בהיסטוריה של העם היהודי, כשם שאנו מוצאים בהתנסותה של האנושות את הערכים המעשירים את חייו.

יהדות היא מה שאנחנו מאמינים בו

מפעט לפעם אנו נתקלים בעויות מצדם של יהודים שאינם חברים בקהילתנו. לעתים - משום ראייתם אותנו כצורה חדשה של אורתודוכסיות, ומשום חוסר הבנה של הפילוסופיה שלנו. לעתים - בגלל הרגשת איום לנוכח דחייתנו את הסמכות המסורתית (ואולי מפני שבסתר לבם הם מסכימים אתנו בזה). אחת ממטרותינו היא לכרר את משמעויות ההתנגדות לדרכנו על מנת שנוכל לבטוח באמונתנו.

גילינו כי יהדות יכולה להיות יותר מנאמנות למה שאנשים נהגו להאמין בו בעבר, יותר מהרגל, יותר מחיקוי, יותר מחזרה על תבניות התנהגות בלתי, יותר משינון של צרות ורדיפות וסבל, אפילו יותר משירים נעימים וסיפורים מוכרים. יהדות יכולה וחיבת להיות ביטוי כן למה שהננו - כיהודים, כיצורים אנושיים, כאינדיבידואלים המסוגלים לקבוע את דרך ותכלית חייהם. גילינו כי דווקא בריאליזציה של החרות שלנו אנו מגשימים את המשמעות החבויה בשלושת אלפים וחמש מאות שנות התנסות יהודית: התנסות של שחרור מכל הצורות של שעבוד - שעבוד פוליטי, כלכלי, חברתי, השכלתי ורוחני. גילינו כי יהדות היא מה שאנחנו מאמינים בו, מה שהננו.

דני קרמן

מיהו יהודי